ЕТНОКУЛТУРНО ПРОУЧВАНЕ НА БЪЛГАРИТЕ ОТ

- **МИГ „Мунции Мъчинулуи – Дунъря Веке“: Бейдауд, Каркалиу, Черна, Чюкурова, Дъйени, Доробанцу, Хамчярка, Хория, Извоареле, Остров, Печеняга, Стежару, Тополог, Туркоая, Налбант, Валя Теилор**

- **МИГ „Делта Дунърии“: Нуфъру, Бештепе, Валя Нукърилор, Махмудиа, Муригьол, Св. Георге, Сулина**

- **МИГ Главиница – Ситово „Крайдунавска Добруджа“**

2023

Съдържание:

1	Въведение – Добруджа многоетнически регион	5
2.	Кратка история на проучваната зона	6
	2.1. Българите в окръг Тулчя	23
	2.2. Крайовският договор и изселването на българските граждани (от гледна точка на МИГ Главиница – Ситово Крайдунавска Добруджа“)	35
3.	Географско представяне (релефни форми, растителност, фауна)	39
	3.1. Географско представяне (релефни форми, растителност, фауна) на територията на МИГ „Мунции Мъчинулуи“	39
	3.2. Географско представяне (релефни форми, растителност, фауна) на територията на МИГ „Делта Дунърии“	44
	3.3. МИГ Главиница – Ситово „Крайдунавска Добруджа“	53
4.	Населени места, архитектура, вътрешна архитектура на жилището – структура на населените места, улици, видове домакинства, етажни планове, жилищни коти, описание на балканската архитектура, на къщите обитавани от българи в началото на XX-ти век.	69
	4.1 Архитектура на жилищата в МИГ „Мунции Мъчинулуи“	69
	4.2 Архитектура на жилищата в МИГ „Делта Дунърии“	78
5.	Аспекти на всекидневния живот (професии, занаяти, облекло, гастрономия) най-вече на българското население.	86
	5.1. Основните традиционни професии на българите, но и на другите жители на МИГ „Мунции Мъчинулуи“	86

5,2. Аспекти на всекидневния живот (професии, занаяти, облекло, гастрономия) на българите в МИГ „Делта Дунърии“ 90

6 Аспекти на духовния живот: празници и обичаи при българите от окръг Тулчя 95

7 Културни обекти в населените места от окръг Тулчя 107

7.1 Културни обекти в МИГ “МУНЦИИ МЪЧИНУЛУИ” 107

7.2. Културни обекти в МИГ „ДЕЛТА ДУНЪРИИ“: 109

8. Форми на материално и нематериално културно наследство на територията на МИГ „Главиница – Ситово Крайдунавска Добруджа“ 110

8.1. Главиница 110

8.2. Ситово 121

8.3. Етнографски характер и местен фолклор 135

Библиография 156

Въведение - Добруджа мултиетнически регион

Историческите обстоятелства, които трайно са оформили човешкия пейзаж на района чрез движението на населението, чрез спонтанна или организирана от държавата колонизация, и промени в населението от двете страни на Дунав, са създали мултиетническа структура в много общности по делтата на Дунав. Освен това цялата област се третира от специалистите етнолози като зона на етническо и съвместно съжителство, зона формирала се вследствие приемствеността на много и велики цивилизации: гетодакийска, келтска, римска, византийска, османска и европейска. През последните десетилетия Добруджа е наричана: *етническа мозайка*[1], *етническа топилка*[2], *добруджанска* **ойкумене**[3], мултиетническа, мултикултурна или интеркултурна зона.[4]

От друга страна, още през 1850 г. Йон Йонеску от Брад заявява, че в Добруджа всяко румънско селище ще бъде „Дакия в миниатюра“[5], тъй като освен местните румънци, „дичиени“, през вековете идват румънци от други румънски провинции в резултат на исторически, икономически и социални събития, в търсене на подслон, земя за земеделие или паша.

Сравнението може да се разпростре върху цялата провинция и тогава името "Понтийска Дакия" изглежда подходящо. Аналогията може да бъде подкрепена по интересен начин, ако се анализира още един аспект, този на сегашната етническа структура. Ако в другите области на Румъния живеят освен румънци, до румънци, сред румънци, с румънци още един, два, три, четири важни етноса, и имаме предвид значението им, в Добруджа се наблюдава феномена почти всички етноси регистрирани в Румъния да живеят заедно.

И. Симионеску, пишейки за "Добруджа", казва: "Истински Ноев ковчег е земята на Добруджа".[6]

След като коментира разнообразието на фауната и флората добавя: „Същата амалгама се наблюдава и сред хората. Не е само космически Вавилон, от изчезващите татари и гагаузи с енигматичен произход до италианците, които поддържат своята южна жизненост в село Каталой. Най-вече става въпрос за промяната им във времето. В Добруджа повече от където и да е другаде се наслагват изчезнали, древни цивилизации, исторически пластове продължаващи геоложките ”.[7]

[1] Нарчиса Щюка, *Бележка относно изданието*, от Юлияна Титов, *Връзка между мнозинствени и малцинствени етноси в Северна Добруджа*, Издателство Добруджа, Тулчя, 2015, p. X.

[2] Йоан Годя, Докторска теза Юлияна Титов, *op.cit.*, 2015, p. XI.

[3] Стелуца Пъръу, *Мултикултурализъм в Добруджа*, Издателство Ex Ponto, Констанца 2007, p. 30.

[4] Титов Ю., *Връзка между мнозинствени и малцинствени етноси в Северна Добруджа*, Издателство Добруджа, Тулчя, 2015, *passim*.

[5] Йон Йонеску от Брад, *Земеделска екскурзия в равнината на Добруджа* (превод Ф. Михъйлеску) в: *Летописите на Добруджа*, Год. III, Nr. 1, Констанца Печатница Албания, 1922, p. 150.

[6] И. Симионеску, *Добруджа – страна от приказките*, Букурещ, Издателство Румънска книга, 1928, p. 6.

[7] *Idem,* p. 8.

Коментирайки тази характеристика, професор К. Брътеску подчертава тази специфична характеристика на Добруджа: „Точно както геологът, изследвайки земята на Добруджа намира изненадващо разнообразие от образувания, от палеозоя до скорошния алувий; точно както климатологът и биогеографът се сблъскват с множество герои в този ъгъл на планетата, които ни водят, някои към Средиземноморието, други към каспийските степи, някои към централна Европа, трети към анадолското плато, по същия начин антропологът и етнографът виждат в населението на Добруджа истинска мозайка от раси и нации, жив етнографски музей; а историкът, проследяващ съдбините на тази земя, следва поредица от припокриващи се култури и политически промени, в които завоевателите понякога идват от север, понякога от юг, а понякога от залеза".[8] Това е резултат от геоисторическите условия на тази провинция, която с времето се е превърнала в огромен „жив етнографски музей“, „Евразия в миниатюра“, където жителите принадлежат към различни раси, бели и жълти, индоевропейци, семити или монголи, те са латини, германи и славяни, с еврейска, мохамеданска, християнска религия, католици, протестанти или православни от стария и новия завет, спазват празниците по стар или по нов стил.

Пътят на реките от Карпатите до Дунав захранва, поддържа и увеличава непрекъснато румънския елемент, пътят на морето носи гръцката цивилизация и колонизация, а пътят на степите от север и платото от юг е използван от мигранти, временни или постоянни обитатели, повече или по-малко цивилизовани владетели. Конфронтацията, преминаването на толкова много племена, приемствеността на няколко владения, дългото съжителство на няколко нации са генерирали, от една страна, запазването на спецификата на всяка етническа група като консервационна реакция, но също така и възникналите във времето естествени взаимодействия.

2. Кратка история на проучваната зона

С Дунав от двете страни и Черно море от третата, Добруджа може да се използва като стратегическа област както за отбрана, така и за укрепване на позициите след превземането ѝ.

Гето-даките са се защитавали по поречието на Дунав по време на разширяването на Римската империя. Едва след като дакийската държава на Буребиста се разпада през 1 век пр. н. е., римляните успяват да приложат плана на Цезар и да навлязат до Дунав. През 28 г. пр. н. е. те завладяват крайбрежието и устията на река Дунав и постепенно подчиняват Добруджа, справяйки се трудно с атаките на гето-даките, сарматите и бастарните. Тъй като границата е несигурна, римляните организират експедиции на север от Дунав за да накажат и обезсърчат атаките, а след това е организиран военно-скитският лимес и управлението на провинция Мизия по времето на императорите Тиберий, Веспасиан, Тит

[8] К. Брътеску, *Земята на Добруджа*, в: *Добруджа. Петдесет години румънски живот. 1878-1928*, Букурещ, Издателство Национална култура, 1928, p. 5

и особено по време на времето на Домициан (81-96 г. сл. Хр.), който започва военни и административни реформи. Той разделя Мизия на Горна - на юг от Дунав и Долна - в Добруджа, с два легиона и няколко помощни войски.

Дългият процес на романизация на територията южно от Дунав започва по времето на Цезар и навлиза в нов етап с навлизането на римляните на север от Дунав. Генерал Теций Юлиан е изпратен на голяма кампания срещу Децебал, който, въпреки че го побеждава, му оставя големи възможности за възстановяване. Император Марк Улпий Траян (98-117 г. пр. н. е.) ще бъде този, който ще реши съдбата на Дакия със започването на атаката на 25 март 101 г. пр. н. е. Децебал организира създаването на съюз на север от Дунав със сарматите, роксоланите и бурите, и опитва да обгърне римските войски, но и в двете решителни битки съюзът е победен, при Никюп на юг от Дунав и на изток при Адамклиси в Добруджа, където ще бъде издигнат велик паметник в чест на победата на Траян през 102 г. пр.н.е. Децебал моли за мир и Траян се съгласява, като и двамата знаят, че това е примирие, което приключва през 105 г. сл. н. е., когато започва втората дако-римска война, завършваща с победата на Траян при Тапе през 106 г. сл. н. е., когато Децебал се самоубива и голяма част от Дакия постепенно се превръща в римска провинция. След създаването на известния Pax Romana следва период на голям разцвет на провинцията, на административна организация и строителство.

Долна Мизия също е реорганизирана с лагери и крепости. Установени са три легиона: 11-ти „Клавдиев“ в Дуростор (Силистра), 5-ти „Македонски“ в Троезмис (Иглица-Туркоя) и един в Нове (Свищов – днешна България). Тъй като свободните даки от Северна Трансилвания атакуват провинцията, 5-ти "Македонски" легион е преместен в Потаиса. През 212 г. сл. н. е. е обнародвана "Constitutio Antoniniana", която дава римско гражданство на всички свободни жители на империята.

В средата на 3 век пр. н. е. империята преминава през политическа криза, към която се добавят нови нападения от варварски народи: готи, карпи, тайфали, бастарни (певкини) и вандали. През 248 г. пр. н. е. Добруджа е опустошена, а в битката при Абрит (Разград) през 251 г. пр. н. е. загива самият император Траян Деций. Атаките на готите се повтарят по суша, по Дунав и по море. Към тях се добавя пристигането на херулите, гепидите, бастарните и сарматите. Голяма битка се провежда с готите при Найсус (Ниш). През 272 г. сл. н. е. император Аврелиан организира оттеглянето на римската администрация и войски към лимеса, който укрепва отдясно на Дунав. Следва период на относителен мир по време на управлението на императорите Диоклециан (284-305 г. сл. н. е.) и Константин Велики (306-337 г. сл. н. е.), по време на които се преминава от „княжество“, основано на републиканска диктатура към "господство" вдъхновено от ориенталската монархия.

През този период е прието християнството и столицата се премества в Константинопол (Византия) на 11 май 330 г. пр.н.е.

Вторият етап на романизация на даките, през 272 г., не настъпва нито на север, нито на юг от Дунав заедно с отстъплението на Аврелиан и края на процеса на формиране на

румънския народ и език. Феноменът продължава, защото административното и военното изтегляне не означава изтегляне на населението.

Въпреки набезите на времето населението по двата бряга на Дунав продължава връзките помежду си, а територията обединяваща населението, говорещо латински, от източната част на Румънската империя, води до изкристализиране на нов проторумънски (старорумънски) език.

Добруджа и цялата южна част от Дунав продължава да бъде под римско управление до 375 г. сл. н. е., когато империята се разделя, а след това под византийско управление, което ще трябва да устои на други опити, идващи от север от Дунав. Между 582 и 565 г. пр. н. е. има битки с аварите, а между 602-610 г. пр. н. е. славяните проникват на юг от Дунав във Византийската империя и ще доведат до намаляване и изместване на римското население от районите, където се заселват и след това формират южните славянски народи.

Говорейки за етническите елементи на румънския народ, професор К-тин Джуреску поставя на първо място автохтонния *дакийски* елемент, следван от *римския* и на трето място *славянския*.[9]

Разделени на многобройни племена, древните славяни дават началото на няколко народа: източните руснаци (разделени на великоруси и малоруси - украинци); групата на западните славяни (чехи, словаци, поляци и др.) и южната група (словенци, хървати, сърби и българи).[10]

Тези събития са довели до разделянето на румънците на север от Дунав от тези на юг от Дунав и тяхната отделна еволюция, което води до формиране на дако-румънския диалект, от който се появява румънския език, и формирането на ***арумънския, мъглено-румънския и истро-румънския*** диалекти на юг от Балканите.[11]

Византийската власт се завръща в Северна Добруджа в края на VIII-ми век, когато е включена в имперската отбранителна система, която организира военната защита от Ликостомион, където е бил разположен гарнизон.[12] Византия контролира морските и дунавските градове до Чернавода с помощта на флота и укрепени крепости.

Около X-ти век Йоан Цимисхий премахва българското графство и повторно интегрира цялата Добруджа към Византийската империя под името Парадунавон или Паристрион.[13]

Византийската империя ще организира южно от Дунав херцогство Паристрион на изток със столица Силистра и херцогство на запад в долината на Вардар при Скопие, които скоро ще бъдат принудени да посрещнат пристигането на печенегите, на узите

[9]К-тин К. Джюръску, *История на Румънците,* vol. I, *От най-стари времена до Александру чел Бун (1432)*, Букурещ, Кралска фондация за литература и изкуство, 1946, p.247

[10] *Ibidem*, p. 253

[11] М. Милан, *Добруджа като етническа мозайка*, от Стелуца Пъръу, *Мултикултурализъм в Добруджа*, Констанца Издателство Exponto, p. 171

[12] Ал. Сучевяну, Ал. Барня, *La Dobroudja romaine*, Букурещ, Издателство Енциклопедично, 1991, p. 189

[13] *Ibidem,* p. 187-189

през 1048 г. и 1053 г. и куманите през 1065 г., народи от турски произход, които в крайна сметка ще влязат във Византийската империя, някои ще станат християни и ще повлияят, според някои изследователи, на формирането на балканските народи, българите, гагаузите, арумънците и румънците.[14]

Професор Константин Джюръску, говорейки за влиянието на печенегите и куманите на територията на нашата страна, лансира хипотезата, че някои от думите, които обикновено се смятат за турски, от османските турци, много вероятно са от печенегите и куманите. В тази категория той включва думи, принадлежащи към селския живот като: *овчар, корхана, ватаф, беч*, такива от военния живот: *враг, боздуган* или социалния живот: *тою*, може би и *младоженец*.[15]

През 1185-1186 г. се възстановява "царството", този път румънско-българско, с румънската династия на Асеневците и с масовото участие на куманите в битките. Новата държава прекъсва връзките с империята, столицата е Търново и е призната за независима в нейните граници, под ръководството на братята Петър и Асен. През 1196 г. Асен е убит и Йоница го последва. През 1197 г. Петър също е убит. Йоница Асанид (Калоян) преговаря с папата, следват Четвъртия кръстоносен поход и тенденцията за католицизиране на територията. Държавата на Асеневците, Бяла Влахия, достига върха на мощта си под ръководството на Иван Асен II (1218 г.-1241 г.), който възстановява православието, разширява властта на власите и куманите на юг от Балканите чак до Константинопол, на запад до района на София и Македония, където се намират още Велика Влахия от Тесалия, Малка Влахия от Пинд, Долна Влахия от Епир и Влахия от Съруне (Солун) близо до Егейско море, което е било наричано Влашко море.[16]

„Държавата на Асеневци, създадена от жителите на двата бряга на Дунав, представлява непоклатимо стъпало в мащаба на историческата еволюция на румънците. Възникват сближаване и влияния на икономическо и духовно ниво. Възходът и е прекъснат от нападенията на татарите, които през 1241 г. под предводителството на Кадан, преминават на юг от Дунав и унищожават всичко по пътя си.

Голямото татарско нашествие прогонва куманите на север от Дунав и Черно море, част от тях преминават Дунав и се установяват в степта на Добруджа. Тук те стават християни под влиянието на византийската църква, а техни потомци, смесени с различни родове и променени като антропологичен тип, са гагаузите от статистика от края на XIX-ти век публикувана в началото на XX-ти век. [17]

[14] К. Брътеску, *Добруджа през XII век: Bergean, Paristrion* (Страници средновековна география), от: *Летописите на Добруджа,* Год. 1, Nr.1, Констанца Печатница Дакия, 1920, p.11-14

[15] Константин К. Джюръску, *op. cit.*, 1946, p. 314

[16] *Ibidem*, p.308-316

[17] К. Брътеску, *На селението на Добруджа*, от: *Добруджа. Петдесет години румънски живот. 1878-1928*, Издателство Национална култура, Букурещ, 1928, p. 220 [5] Константин К. Джюръску, *op. cit.*, 1946, p. 314

Установяването на татарско господство на юг от Дунав след 1242 г. създава много проблеми за местните жители. Към тях се добавят борбите между феодалите от една страна, а от друга - тенденциите за подкопаване на централната власт, по това време византийска, латинска, българска.

Формите на татарско потисничество се усещат между Долен Дунав и Морето, където търговски градове като Вичина, Лискостомо, Килия и др. ще имат застой за известно време, а румънското население, мнозинство в района, както се отбелязва в писмо на папа Инокентий IV (1243-1254 год.) датирано от 25 март 1245 г., ще бъде експлоатирано от монголски, огландски и ноянски феодали."[18]

В Южна Добруджа, при Каварна, като архонт се отличава влахът Балик, който се намесва в гражданските борби за византийския престол и изпраща на помощ конници, водени от Теодор и Добротичи през 1346 г. Добротичи се жени за дъщерята на сановник в Константинопол и е обявен за командир на град Мидия. По-късно става византийски деспот в Каварна, ръководейки държава, която се простира по крайбрежието до устието на Дунав. Отношенията с византийците и генуезците се влошават и те, съюзени с турците от Смирна, нападат добруджанските пристанища и достигат до Килия. В тези битки загиват Балик и Теодор[19].

Добротичи получава титлата стратег подвластен на Византия и след това получава автономия. Враждебните действия на турците продължават и след смъртта му през 1385 г. През 1388 г. турците предприемат експедиция срещу Иванчо, неговия син, който се съюзява с Шишман, царя на българите, и двамата падат в битка. През 1343 г. е организирана голямата унгарско-румънска експедиция срещу татарите, в която участват Драгош-Вода от Молдова и Николае Басараб от Мунтения. Татарите са изтласкани на изток от Днестър и в южната част на Молдова до Днестър, а северната част на Добруджа влиза във Румънската държава. Оттогава терминът "бесарабски земи" генерира името "Бесарабия".[20]

Първо миграцията на татарите, след това турското владичество, което започва с окупацията на Бабадаг през XIII-ти век от селджукските турци, а след това постепенното завладяване на Добруджа през XV-ти век окончателно ограничава естественото развитие на региона до XIX -ти век, когато е превзета от румънците.

През първата половина на XIV-ти век писмените свидетелства показват алогенно население в Добруджа. Присъствието на християнския елемент, без да се посочва националността, се доказва от списък на Константинополската патриаршия от 1320 г., в който се споменават шест патриаршески крепости, две от които на Дунав (Килия и Силистра) и четири на Сребърното Крайбрежие (Екрене, Герания-Дишпудак, Каварна,

[18] А. Ръдулеску, И. Битоляну, *История на Румънците между Дунав и морето. Добруджа,* Издателство Научно и Енциклопедично, Букурещ, 1979, p. 174

[19] К-тин К. Джюръску, *История на Румънците,* vol. II*, от Мирчя чел Бътрън и Слександру чел Бун до Михай Витязул* Букурещ, 4-то издание, ревизирано и Кралска фондация за литература и изкуство, 1943, p. 431-433

[20] *Ibidem*, p.467

Калиакра). По-късно, през 1340 г., във Вичина, в северната част на Добруджа, се споменава за епископство, ръководено от митрополита на Вичина смирения и преподобен Макарий; а през 1359 г. неговият приемник Якинт ще се прехвърли от Вичина като архиерей на цялата румънска държава.[21]

По същия начин в северната част на Добруджа и в южната част на Молдова през първата половина на XIV–ти век е записано съществуването на три татарски държави като късна миграция след премахването на Златната орда.

След като Дан, войвода на Влашко, пада в битките, които води в Добруджа за наследството на Добротичи, неговият брат Мирча чел Бътрън му идва на помощ, отнема Силистра от турците и обединява Добруджа с Румънската държава.

Мирча чел Бътрън, чиято майка Калиникия е гъркиня, добавя към титлите си „Terrarum Dobrodicii Despotus et Tristri Dominus“ и към емблемата - византийския свитък символ на деспота.

След битката при Ровине с Баязид от 1396 г. Мирча чел Бътрън укрепва позициите си до морето като активира крепостите Силистра, Калиакра, Енисала и Исакча, но през 1417 г. започва превземането на Добруджа от турците от юг. Михаил воевода, син на Мирча, (1418-1420 год.) загива в битките с турците. Съпротивата продължават Дан II, Влад Дракул и Влад Цепеш. Молдовските воеводи Петру II и Стефан Велики се бият за северната част на Добруджа, но в голямата османска кампания от 1484 г. северните градове, включително Килия и устията на Дунав падат под турско владичество. За 400 и повече години Добруджа се превръща в ислямска земя включена в санджака Силистра.[22]

Така завършва приблизително един век на борби за задържане на Добруджа към румънската част на север от Дунав, втори период след този на централизираната държава на Буребиста. През XIII-ти и XIV-ти век също се регистрира силен приток на румънски елемент в Добруджа, който се добавя към съществуващия, този на местните румънци, известни като "дичиени", резултат от романизацията на провинцията.

Нейната принадлежност към географската, икономическа и духовна област на румънския народ, със стари и силни корени, отпечатва характера на единство и постоянство в живота на тази земя, въпреки че това е била област на интензивна и бурна човешка циркулация. Бастион на отбраната, проход или театър на войната, чрез уникалното си положение, Добруджа събира това, което пътищата на четирите основни точки на Евразия са донесли и отлагат тук с течение на времето в огромен процес на човешки движения, отлагания с висока историческа плътност.

Проучването на езика, населените места, свидетелствата и епиграфските документи и тези от канцелариите доказват, че от Август (1 в. пр. н. е.) до Фока (XIV-ти в.сл. н. е.) в

[21] К-тин Брътеску, *Населението на Добруджа*, от: *Добруджа. Петдесет ...* , 1928, p. 220

[22] М. Милан, *op.cit.*, p. 175

тази провинция се е писало и говорило на латински. „Обетована земя“, „Terra incognita“, „Terra Promessa“, за заселниците, преселниците или завоевателите Добруджа е получавала различни имена във времето: „Малка Скития“, „Долна Мизия“, „Паристрион“, „Парадунавон“, “Bergean“, „Певки“, „Асенова Влахия“, „Бяла Влахия“, „Добруджа“, „Понтийска Дакия“ или „Дакия в миниатюра“ и „Отвъддунавска Румъния“. Дунав е едновременно отбранителен лимес, но и контактна линия между добруджанците и румънците на левия бряг за непрекъснато икономическо, културно и човешко движение, благоприятствано не само от старата историческа общност и език, но и от историческите обстоятелства.

"Dobrodicii Terra" от титлата на Мирча изглежда е в основата на думата "Добруджа" и "старите румънци", и продължава своето съществуване в земя, често разкъсвана от войни по време на османското владичество. То протича в три етапа: - един на консолидиране на позициите по Дунав и съответно в Добруджа в периода от XV-ти и XVI-ти век, в който турците трябва да се изправят пред честите набези на румънските владетели, които в коалиция с други сили на християнския свят или сами, се опитват да отстраняват опасността, да освободят Добруджа, крепостите, митниците и търговските бродове.

Битката при Варна през 1444 г., в която са победени унгарският крал Владислав и трансилванският воевода Йон Корвин, повторните битки на Стефан Велики (1457-1504 год.), нахлуванията на Влад Цепеш по цялата Дунавска линия са последвани от нанесените удари от Михай Витязу (1593 -1601 год.) и победоносното настъпление на Раду Шербан до Базарджик. Към тях се добавят казашките атаки от морето. Очертава се период, в който броят на жителите намалява.[23] Документите от времето и особено бележките на чуждите пътешественици през XVI-XVII век очертават картини на населени места с процъфтяваща икономика, където населението е било заето да експлоатира ресурсите, специфични за района. В този смисъл пътешествениците отбелязват, че в местните селища около Бабадаг особено развити са: пчеларството, овощарството и лозарството, които са били практикувани в района на Исакча, в Сарика Никулицел[24]. В средата на XVII-ти в. в Северна Добруджа е имало регистрирани големи селища с много лозя и кошери, както и обработваеми земи: Зебил, Аджигьол, Сабангия, Конгаз, Хагилар, Налбант.[25] Селското стопанство е специализирано особено в отглеждането на зърнени култури, необходими за снабдяването на Портата, към която са тръгвали от пристанищата Тулча и Сулина.

Вторият етап, този от XVII-ти век и първата половина на XVIII–ти век, се характеризира с настъплението на османската власт срещу християнството и превръщането на Добруджа в предмостие, където са подготвяни големите походи. Силистренският паша всъщност се намирал в Бабадаг, превърнал се във военен лагер.

[23] ***, *Чуждестранните пътешественици за румънската държава,* vol. I, Букурещ, Издателство Научно, 1968, p.77-78
[24] *Ibidem*, p.447-448
[25] *Ibidem*

Румънското население поддържа свои селища по поречието на река Дунав и в района на езерото Разим. Тези населени места също така се разрастват чрез емиграция на румънци от левия бряг на Дунав към „Земята на турците“ или през Днестър към татарите поради икономическия и социален упадък на обеднялото и поробено румънско селячество и преди всичко поради прекалено увеличеното данъчно облагане по време на фанариотското управление от XVIII-ти век.

В западната част на провинцията, в Добруджа, идват планинци и кожани, а на север се създават молдовски села. Някои имат същите имена като оригиналните.

Преселването на трансилванските мокани, специфично за селската икономика и като рефлекс за утвърждаване единството на нацията и територията, като постоянно явление, продължава с по-голяма интензивност. Има и обективни причини като: умножаване на стадата, австрийските ограничения върху пашата и движението на стадата, повишаване на данъчното облагане и необходимостта от продажба на продуктите. Към всичко това се добавя дългата военна служба в австрийската армия, която се бие в различни покрайнини на империята, както и социалните събития по време на въстанията от 1477 год., 1514 год., 1785 год. и по-късно революцията от 1848 г.

При тези условия трансилванецът смятал за предпочитане да стане „турска рая“, отколкото да остане „австрийски поданик“.

В Добруджа са имали свобода на паша в райони „докъдето им стига погледът“, възможност за наемане на земя за заселване и земеделие, възможност за издигане на временни жилища за „зимуване“, които с течение на времето чрез консолидация и застрояване, стават домакинства за новосъздадени семейства, стават уседнали, които освен с паша се занимават със земеделие, занаяти и търговия с продукти. Цяла Добруджа познава този феномен, особено в Дунавските блата, в Делтата и района на Разимския лагунен комплекс и на юг.

Топонимията и документите от онова време показват мащаба на това явление, което не само увеличава броя на румънското население, но и допринася за консолидиране единството на румънския народ, за движението на материални и културни блага, за просперитет на населените места, за разпространение и хомогенизиране на книжовния език. В същото време това е кипеж към пробуждане на националното съзнание, на стремеж към култура чрез иницииране създаването на училища и църкви на румънски език, за които се разнасят печатни книги в различни центрове на север от Дунав. Манастирът Кокошу също ще бъде построен от трансилванските мокани.[26]

Приблизително 400-годишното турско владичество, през което Добруджа, е управлявана от силистренския паша, постепенно се превръща в провинция с мнозинство от мюсюлманско население през XVIII-ти и XIX-ти век, с османска администрация и

[26] Николае Йорга, *Ръкопис от Азаклъу,* от: *Летописите на Добруджа*, Год. III, Nr. 3, Констанца Печатница Виктория, 1922, p.3

законодателство, с джамии и други ислямски сгради. Населените места получават турски имена и много от тях показват откъде са докарани тези, които са колонизирали провинцията: Анадолкьой (село на анадолите), Арнъуткьой (село на албанците), Лазкьой (село на лазите), Влахкьой (Влашко), Урумбей (гръцки княз), Киркизкиой (селото на черкезите); „Санджакът“ Тулча е част от по-голям регион („вилает“) и е разделен на девет „cazales“ (каймакънии, области), управлявани съответно от „валия“, „мутесариф“ и „муд“. Съдията от Тулча се нарича "мола", апелативният съдия се нарича "муфтия" и съдията на cazá - та се нарича "кадия", а най-важния закон е "танзимат". Данъкът на глава от населението (капитация) е "харачиул", за животните - "бейлик", а за селскостопански продукти (дижма в натура) - "ушур".

Третият етап от османското владичество, от втората половина на XVIII-ти век и XIX-ти век до 1878 г., се характеризира с постепенното отслабване на Полумесеца в тази област, несигурността на живота поради поредицата войни между Русия и Турция превръщат континентална Добруджа, от Исакча на юг, в път за армиите, в театър на военни действия както в настъпление, така и в отстъпление, с всичките съпътстващи нещастия.

Обявяването на война на царица Екатерина II от османският диван през 1768 г. поставя началото на руско-турските войни, но и началото на процеса на разпадане на Османската империя. Тези войни засягат преди всичко Добруджа, която се превръща в основна арена на борбата за надмощие на великите сили.[27] Кампанията водена от Суворов през 1769-1774 г., тази на Кутузов през 1789-1792 г., войната от 1806-1812 г., след която Украйна, Крим и Бесарабия са присъединени към царската империя, кампанията от 1828-1829 г. завършила с мира в Одрин, най-опустошителна за местните селища от Добруджа, води до опожаряване и заличаване от лицето на земята не само на населени места с мюсюлманско население (татари и турци), но и на казаци искали защита от османската власт. Балканските войни и чумните епидемии са фактори, които намаляват гъстотата на населението в добруджанско и го превръщат почти в пустиня.[28] Този период завършва с Руско-румънско-турската война от 1877-1878 г., когато Румъния получава юридическата си независимост, а Добруджа е интегрирана към румънската държава.

Наскоро публикувана статистика, но с позоваване на документ от 1850 г., показва следната структура на населението на Добруджа по това време:[29]

[27] П. Попю, *Антропология на местообитанието в Добруджа,* Издателство Оскар Принт, Букурещ, 2001, p. 79.
[28] Ал. П. Арборе, *Опит за възстановяване на миналото на румънците от Добруджа*, от: *Летописите на Добруджа*, Год. III, Nr.2, Констанца Печатница „Виктория”, 1922, p. 264-271.
[29] F. Beaumont, *Les Lipovènes du delta du Danube. Chronique d'une société théocratique russe des Balkans.*, Balkanologie, Vol. X, n° 1-2 | mai 2008, [En ligne], mis en ligne le 03 juin 2008. URL: http://balkanologie.revues.org/394.

Наименование	Брой	%
Турци	4800	30,6
Румънци	3656	23,3
Татари	2225	14,2
Българи	2214	14,1
Казаци	1092	7
Липовени	747	4,7
Гърци	300	1,9
Роми	212	1,3
Араби	145	0,9
Арменци	126	0,8
Евреи	119	0,7
Германци	59	0,4

През 1850 г. 142 села са част от турските каази (области) Тулча (9 села), Исакча (11 села), Мъчин (18 села), Хършова (33 села) и Баба (71 села). В съответните населени места живеят 10 444 семейства, от които: 3 414 румънски, 1 301 турски, 1 778 татарски, 1 163 български, 1 092 казашки, 383 липовенски, 250 гръцки, 172 египетски, 76 арменски, 119 еврейски и 59 немски[30]. Същият автор завършва описанието на целия проучван район (): „...Турците и румънците са най-многобройните, най-старите жители на Добруджа. (...) Татарите, прогонени от Крим, първо се заселват в Бесарабия. След загубата на Исмаил те преминават Дунав и колонизират Добруджа в продължение на 44 години, напускат страната 3 пъти. (...) Българите дойдоха преди 20 години, оставяйки някои неплодородни земи за да се заселят на много по-плодородните тук. (...) Казаците и липовените идват от Русия, откъдето продължават да идват и сега. Гърците обитават градовете; намерих само едно село от 29 семейства, които след като са били от другата страна на Дунав, в Бесарабия, са дошли да се заселят в Добруджа. Последните заселници са 59 германци, основали селата Малкочю край Тулча и Течели недалеч от Хършова. Всички жители на Добруджа се заминават със земеделие и обработваните тук ниви дишат с толкова много спокойствие и добронамереност, че може да се каже, че допринасят за морала на

[30] Йон Йонеску от Брад, *Земеделска екскурзия в равнината на Добруджа* превод Ф. Михъйлеску) от: *Летописите на Добруджа*, Год. III, Nr. 1, Констанца Печатница Албания, 1922, p. 152

населението повече от кодекса на законите или морала. Религиозното чувство е дълбоко вкоренено в тълпата и спазването на различни религиозни обичаи обяснява добрия живот навсякъде в Добруджа. Всеки живее от работата си, без да вреди на друг. Всеки търси в големия резервоар на природата тайната за подобряване на материалното си състояние, без да се налага да прибягва до някой презрян защитник. Жителят на Добруджа разчита само на качеството на земята, която обича и обработва, и от която поема някаква доброта и нравствено здраве, които го правят щастлив."[31]

Проучването на документите, издадени от османската администрация след 1860 г., доказва, че селищата в Добруджа се възстановяват, преживявайки период на икономически просперитет преди 1877 год.[32] Възстановяването на региона до голяма степен се дължи на геополитическото положение на Добруджа, която представлява мост между Запада и Изтока, към което се добавя интересът на европейските сили към икономическите ресурси на Долен Дунав. По същия начин Османската империя също се интересува от административната модернизация и експлоатация на ресурсите на региона. Това е период, когато Императорския указ за реформа (Islâhat Hatt-ı Hümâyûnu) от 1856 г. провъзгласява пълното равенство на гражданите, независимо от религията, и Законът за националността от 1869 г., който създава османско гражданство без да се вземат предвид религиозните или етническите различия на гражданите на империята.

През 1864 г. е извършена административната реорганизация, чрез която Добруджа става Дунавски вилает (вилает Туна), който включва окръг Тулча със 7 каази (Сулина, Тулча, Мачин, Бабадаг, Кюстенджа, Хършова, Меджидия) и три нахии (Килия, Махмудия, Исакчя).[33]

Важна стъпка във възстановяването и модернизацията на проучвания район е създаването на Европейската комисия за река Дунав (CED) в Сулина (1856-1938 год.). Която е имала множество ефекти върху развитието на делтата и не само, чрез: развитие на корабоплаването, износа на зърно, намаляване на навигационните разходи, развитие на търговията и др.[34] Пристанище Сулина се превръща в най-важното по западното Черноморие. От 1870 г., по искане на Европейската комисия за река Дунав-CED, то е обявено от императорската ирадия за порто-франк[35]. На 1 март 1939 г. Румъния поема основните правомощия на Европейската комисия за река Дунав. Персоналът на тази международна организация се репатрира, а космополитният живот на Сулина престава да съществува.

[31] *Ibidem,* p. 153-154

[32] Анка Гяца, *Нов принос към някои аспекти на румънското общество от Добруджа през XV-XIX* век, в Мемоарите на Секция Исторически науки, серия IV, tom I, Букурещ, 1978, p. 71-106; К. Чьорою, *Нови данни за историята на Добруджа (1856-1877),* от: *Летописите на Университет Букурещ, История,* Год. XXXVI, 1987, p. 150-163, apud: Paula Popoiu, *Антропология на местообитанието в Добруджа,* Издателство Оскар Принт, Букурещ, 2001, p. 84.

[33] *Ibidem,* p. 154-156

[34] М. Д. Йонеску, *Добруджа на прага на XX-ти век,* Букурещ, 1904,p. 270-302

[35] Ш. Станчю, *Румъния и Европейската комисия за Дунав. Дипломация. Суверенитет. Международно сътрудничество,* Галац, Издателство Pax Aura Mundi, 2002, p. 332

Конфигурацията на селското население, оформила се в Северна Добруджа преди 1877 г., възстановена по вътрешни или чужди данни[36], се състои от румънци, българи, немци, руснаци, украинци, гагаузи, черкези.

Румънското население се състои от: дичиени (стари румънци), кожени или фермери кожани, и мокани или трансилвански овчари; (общини с румънски кметове са били: Прислава, Бештепе; Калика; **Саригьол**; Аджигьол, Сабанджия; Каталой; Никулицел, Паркеш, Сомова, Къшла[37]). Други села, частично или изцяло населени с румънци, са били: Саранус (Саринасуф, окръг Тулча, румънци и татари) Карайбил, Налбант, Сабанджия (само румънци), Паркеш (румънци и православни руснаци), Ракелу, Линкавица, Зафирка и Таица[38] (румънци и руснаци), Вакарени, Гарбива (Гарван), Жижила, **Туркоая**, Сату-ноу, **Печеняга, Дъйени** (развито село населено от десетилетия, установени мокани от Молдова, българи), Коюмпунар (Кладенецът на овцете), Игрумат, Чемшилер, Араклар, Енисала, Килия и др.[39]

Българското население, което идва предимно от районите на Отел, Шумла, Загора, Ямбол, Сливен, населява села като: **Николае Бълческу** (Тогава Башкьой), Ръндуника (Конгаз), **Бейдауд**, Касимчя, Каранасуф, **Черна**, Камвер, Хаджилар, смесени: Каталой, Фрекъцеи, Чинели и др.

Турското и татарското население е концентрирано в градските райони (Тулча, Бабадаг, Исакча, Мъчин) и по-малко в селските райони (Махмудия, Чюкурова).

Германското население е колонизирано в периода 1840-1856 г. в населените места като Малкочи, Атмаджя, Каталой, Чюкорова, смесени населени места, където са формирали махали[40].

Руското население е съставено предимно от липовени, скопици, молокани, разколни казаци, наречени и игнат-казаци или некрасовци, барабулници, заселени хатници след Никонианският разкол (след втората половина на XVII-ти век) в населените места: Сарикьой, Слава Руса, Каркалиу, Журиловка, Дунъвъц. Населените места по делтата на Дунав, Мила 23, Сфищовка и Периправа са били заселени от липовени от

[36] K.F. Peters, *Grundlinien zur Geographie und Geologie der Dobrudscha*; C. Allard, *La Bulgarie orientale, Mission médicale; Yohann Hinz, Das wandernde Siebenbürgen.* Kronstadt, 1876, Eugéne Pittard – Professeur d'Anthropologie à l'Université de Genéve, *La Roumanie- Valachie-Moldavie-Dobroudja,* Paris, Editions Bossard , 1917; Василе Стойка, The Dobrogea – The Romanians and their lands, New York, 1919, Ал. П. Арборе, Н. Йорга, *La Dobrogea Roumaine.* Букурещ, 1919, К. Брътеску, Й. Йонеску

[37] Лука Йонеску, *Значение на окръг Тулчя от 1904*, p. 43, apud. Ал. П. Арборе, *Опит за възстановяване на миналото на румънците от Добруджа*…, p. 286.

[38] Село Таица влиза в село Нифон.

[39] K.F. Peters, *Grundlinien zur Geographie und Geologie der Dobroudscha* apud: Ал. П. Арборе, *Опит за възстановяване на миналото на румънците …*, p. 282.

[40] И. Джеорджеску, *Германските колонии от Добруджа – Пътешествие за Коледа в Добруджа през 1884 на Carl Schuchhardt,* от: *Летописите на Добруджа*, Год. VII, Чернъуци, Институт за графично изкуство и Издателство „Гласът на Буковина", 1926, p. 20-58.

преди 1878 г. В Слава Черкезъ липовените заемат мястото на черкезите (колонизирани от турците през периода 1862-1864 год. и напуснали точно преди войната от 1877 год.).[41]

Украинското население (известно като запорожки казаци, малоруси) са бежанци от Запорожката област унищожена от Екатерина II през 1775 г. Те се заселват с одобрението на Високата порта в района на делтата на Дунав през втората половина на XIX-ти век. Липовените ги наричат хахоли[42], популярно име, с което все още се разпознават в смесените общности и днес. Основните места, където се заселват украинци, които представляват "рая" са двете Дунавеце, Св. Георге, Муригьол, Прислав (Нуфарул), Пърлита (Виктория), Караорман, Чукурова, Телица, Иглица (днес влиза в село Туркоая), Тулча Веке, Азаклъу (И. К. Брътяну).

Черкезкото население с произход от Кавказ, с мохамеданска религия, устоява на експанзионистичния натиск на царската империя в продължение на 30 години до 1849 г. [43]. г. След пълното разгромяване през 1864 г. се изселват в Турция наброявайки 400 000[44]. Приетите от Европейска Турция 283 000 черкези от Кавказ са насочени, подобно на татарите напускащи Крим, към равнините на Добруджа.[45] В замяна на услугите, оказани на турците във военните походи, черкезите получават право на пребиваване, земя, двойка волове, кон, рало, дърва, освобождаване от данъци за 7 години и къща, построена от пет добруджански семейства. Споменават се в Исакчя, Ортакьой (Хория), Слава Черкеза, Армутлия (Турда), Камбер (Михай Браву), Канлъ-Буджяк (близо до Журиловка), Алибейкьой (Извоареле), Малкочи, Тополог, Черкез (окръг Констанца), Долуфакъ (изоставено село в окръг Констанца), Черна, Караорман, Черчезкьой[46]. През 15-те години престой те са останали в колективната памет с извършените жестокости и престъпления особено срещу християнското население (включително немци).[47]

Гагаузкото население, със спорен произход, присъства в историята на 2-то хилядолетие като православни и турско-езични християни. Като християни, те са смятани за „други българи" или „други гърци", „туркофонски гърци".[48] Преди да бъде изследван произходът им, те са били считани от гърците за православни туркофонски християни както гърците дълго време са приемали добруджанците и македонските власи за гърци, защото са били православни, принадлежащи към гръцката църковна йерархия

[41] Александр Варона, *Трагедията на руския разкол. Реформата на патриарх Никон и началото на староверците*, Букурещ, Издателство Kriterion, 2002, p. 153-154.

[42] C. Kelly, *Popular Culture în The Cambridge Companion to Modern Russian Culture*, Cambridge University Press, 1998, p. 152.

[43] Ал. П. Арборе, *Няколко бележки за Черкезите, Гърците и Арабите от Добруджа*, от: *Летописите на Добруджа*, An III, Nr. 4, Констанца Печатница „Виктория", 1922, p.504.

[44] *Ibidem*

[45] А. П. Арборе, *Нова етнографска, историческа и статистическа информация за Добруджа и съседните на Дунав бесарабски региони*, от: *Летописите на Добруджа*, Год. XI, fasc.1-12, Чернъуци, Институт за графично изкуство и Издателство „Гласът на Буковина", 1930, p. 82.

[46] Ал. П. Арборе, *Няколко бележки за Черкезите, Гърците и Арабите от Добруджа* …, p.504-506

[47] И. Джеорджеску, *op.cit,* p. 25.

[48] Лж. Милетич, *Старост на българския елемент в N-E България и в Добруджа*, от: *Летописите на Добруджа*, Год. III, Nr. 2, Констанца Печатница Албания, 1922, p. 189-199.

на Византийската империя. Денационализационната кампания на юг от Добруджа, дислоцирането им в Русия след изтеглянето на руските войски от Руско-турската война от 1787-1791 г., водени от генерал Суворов, водят, за голяма част от тях, до разпръскването им и загуба на идентичност. В следващата руско-турска война (1806-1812 г.) те са изселени в Бесарабия, провинция, завзета от царската империя по това време, където се заселват 70 000 гагаузи и 30 000 "сургучи" ("пенати").[49] В редовете на селската монография Коату Гаврил обяснява: *„Българите от Черна са предимно от гагаузки произход, дошли от Бесарабия в началото на XIX-ти век след 1812 г. Родителите на днешните стари хора са говорили турски. С времето идва българското влияние най-вече чрез църквата. Като християни, гагаузите били привлечени от българските свещеници, които извършвали различни богослужения за тях. Освен това е известно, че гагаузите никога не са имали тенденция да въвеждат турски език в училището и църквата. Те, където и да се намират, с радост приемат чуждо влияние по отношение на богослужението и книжовното обучение. Познавам населени места от гагаузи, които са гърцизирани (Каварна, окръг Калиакра), романизирани (Зебил, окръг Туча), имат румънска църква и училище и други, побългарени (Черна, окръг Тулча)”*.[50]

Въз основа на исторически документи и на езиковия анализ стигаме до заключението, че те са от турски произход навлезли във Византийската империя в южната част на Добруджа преди възхода на османската власт в тази област. Гагаузите устояват на тенденцията за денационализация, гръцка, българска или турска, и запазват с "пословичен инат" майчиния си език - турския идиом и християнската религия, дори имат свое тъмночервено знаме с рисунка на петел като символ. Тяхната съпротива срещу промените се доказва от свидетелствата за асимилация на други малцинства в гагаузките общности. Присъствали в статистиката на XX-ти век в неимоверно голям брой, днес те фигурират с малък брой в рубриката "други националности". През 1900 г. в окръг Тулча е имало 3832 гагаузи, а през 1930 г. Румъния е имала ≈ 300 000, от които 150 000 са били гагаузите в Бесарабия, където те все още представляват важна общност.[51]

След 14 ноември 1878 г., датата на подписването на официалния акт[52], с който Добруджа се присъединява към румънската държава, областта преживява период на развитие и модернизация. В този контекст румънският елемент нараства, а мюсюлманският намалява чрез последователни напускания. Кампанията за ислямизиране на Добруджа не дава желания ефект.

[49] Ал. П. Арборе, *Етнографски характер на южна Добруджа (от турския период до 1913 г.*), от: *Летописите на Добруджа*, An XIX, Vol.2, Чернъуци, Издателство “Гласът на Буковина”, 1936, p. 82-109.

[50] Г. Коату, *Валя Черней (Тулчя*), от: *Летописите на Добруджа*, Год. II, Nr. 3, Констанца Институт за графично изкуство „Виктория”, 1921, p. 565.

[51] *Ibidem*, p. 206-207.

[52] *Прокламацията на владетеля Карол до селението на Добруджа Жителите на Добруджа*, 14 ноември 1878 г. от: Влъдеску М. Олт, *Конституция на Добруджа*, Букурещ , Печатница Дор. П. Куку, 1908, p. 3-6.

Запазени са старогръцки типични имена като: Сулина, Каварна, Калиакра, Килия, Екрене, Калистрия; средновековни латински и румънски имена като: Олтина, Бърою, **Печеняга**, Бъдила, Дръстор.

Основните исторически събития с отражение върху промяната на структурата на населението и трансформацията на местообитанието в Добруджа са: Балканските войни, Първата световна война и преразглеждането на границите на Румъния през 1940 г., Втората световна война, последвана от установяването на комунистическия режим, революцията от 1989 г., интеграцията на Румъния в Европейския съюз на 1 януари 2007 г.

Икономическата модернизация и повторното включване на Добруджа в кръговете на развитие на Румъния и Европа след 1878 г. са елементи, които първо носят административна реорганизация, след това изготвянето на закони за насърчаване колонизацията на румънското население чрез разпределяне на собственост и предоставяне на някои улеснения като: безвъзмездна помощ за жилищно строителство, продажба на по-евтини строителни материали, предоставяне на предимства, свързани с практикуването на земеделие. Регистрирано е развитие на територията, създаването на нови населени места (примери за изследваната област: Фъгърашул Ноу, Ардялу, Кармен Силва актуално Кришан, година на създаване 1894 и т.н.). Колонизацията с румънци, утвърдена от закони[53] и помощта, дадена на тези, които са се заселили тук да строят къщи и да обработват земята, ще определят грандиозния растеж на територията и имплицитно промяна на архитектурния пейзаж. Старите селски селища се развиват бързо и се създават нови. Градовете се превръщат в истински икономически, социални, културни центрове, които предлагат модели за селска среда, същото влияние се проявява в облеклото, архитектурата, мебелите и др.

Григоре Дънеску в своя труд *La Dobroudja* публикува следните статистически данни за населението на Добруджа от 1880 до 1900 г. (М. Йонеско)[54]:

[53] Закони и регламенти относно селското население от Добруджа, Букурещ, 1922 г. и Закон за организирането на Добруджа от март 1880 г. от: М. Влъдеску-Олт, *Конституция на Добруджа*…, 1908.
[54] Г. Дънеску, *La Dobroudja*, Bucarest, Imprimerie de l'Indépendance Roumaine, 1903, p. 141.

		1880	**1885**	**1890**	**1895**	**1900**
1)	Румънци	43671	58486	74648	103029	119562

2)	Българи	24915	29722	33776	37540	38838
3)	Турци	18624	13928	13044	12464	12459
4)	Татари	29476	34325	29668	27685	28045
5)	Цигани (роми)	702	833	823	1159	3368
6)	Руснаци	4555	7859	10149	13729	14195
7)	Липовени	8250	10844	11918	13009	13003
8)	Гърци	4015	7267	7482	8070	8565
9)	Арменци	508	1485	1248	1897	2583
10)	Евреи	1762	3826	3908	4128	4315
11)	Германци	2461	4237	4568	8663	8853
12)	Други	730	530	2034	2262	4740
	Добруджа	**139671**	**173452**	**191276**	**235545**	**258525**

Друг учен от онова време, Васил Стойка, публикува в Ню Йорк през 1919 г. информация за населението на Добруджа. Авторът представя на няколко страници превръщането на Добруджа от първобитната турска пустиня в просперираща и модерна земя.

"*The first census taken by the Romanian administration in 1879 and in 1880 shows how mixed the population then was, although the Romanian race was already the most numerously representation.*

Провинция Тулчя, 1879		
	Брой семейства	процент
Румънци	4082	32
Българи	3347	25
Турци	1401	11
Татари	510	4

Руснаци	304	2
Липовени	2169	17
Гърци	449	3
Арменци	88	1
Германци	435	3
Евреи	112	1
Цигани	50	1
Общо	**12947**	**100**

In 1911 the Romanians were thus nearly four times as numerous as the Bulgarians, now occupying, however, the second place in the vital statistics of the province owing to the emigration of the Moslems. The very rapid growth of the Romanian element is not surprising when attention is given to the fact that it was the Romanians who had the task of transforming the primitive Turkish waste into a modern prosperous land."[55]

Добруджа				
				%
	1890	**1900**	**1911**	**1911**
Румънци	72422	120691	186334	54,7
Българи	33747	39282	48963	14,3
Татари - турци	42538	39490	35922	10,8
Руснаци - липовени	22046	26953	34254	10,0
Гърци	7493	9105	8459	2,6
Германци	3993	8751	8490	2,6
арменци	1227	2347	3528	1,1
Евреи	3907	3415	4405	1,4
Други	2527	4807	7921	2,5
Общо	**189959**	**261490**	**333275**	**100**

Кадрилатерът (крайбрежната зона от Тутракан до Балчик) се развива като част от румънската държава, в която влиза след Втората балканска война (1913 г.) до 1940 г.,

[55] В. Стойка, *The Dobrogea – The roumanians and their lands*, New York, 1919, p. 21-23.

когато преразглеждането на границите на Румъния, след Виенската декларация, определя нейното анексиране към България. След 1940 г. има изселване на населението чрез разселване или репатриране на българи и пристигането на арумънци, румънци и мъглено-румънци, колонизирани в този регион след 1925 г.

След официалните или спонтанни колонизации, гъстотата на населението нараства от 5-6 жители на km^2 (1878 г.) до около 10-14 (1880-1900 г.) или 25 жители на km^2 през 1913 г. През 1913 г. гъстотата на населението на Добруджа и окръг Тулча е представено така[56]:

		Окръг Тулчя (1913)			**Стара Добруджа (северна):** Тулчя и Констанца			**%**
		Град	**Село**	**Общо**	**Град**	**Село**	**Общо**	
1)	Румънци	19171	68168	87339	50100	166325	216425	56,8
2)	Българи	5854	20918	26772	7592	43557	51149	13,4
3)	Руснаци	10550	22960	33510	10829	25030	35859	9,4
4)	Татари	221	920	1141	2271	19079	21350	5,6
5)	Турци	2648	2511	5159	7548	12544	20092	5,3
6)	Гърци	4393	375	4768	8529	1470	9999	2,6
7)	Германци	333	1784	2117	798	6899	7697	2,0
8)	Евреи	2752	219	2971	4283	290	4573	1,2
9)	Цигани	500	1927	2427	706	2557	3263	0,9
10)	Арменци	673	97	770	2559	635	3194	0,8
11)	Италианци	127	1207	1334	583	1345	1928	0,6
12)	Разни	899	1652	2551	2451	2450	4901	1,4
	Общо	48121	122738	170859	98249	282181	380430	100

Документите от времето между 1878 и 1918 г., проучени в архива на Окръжна дирекция[57] Тулча, отразяват усилията за модернизация и колонизация на Добруджа, желанието на румънските държавни власти да решат проблемите, с които се сблъскват местните румънци, българи, турци, татари, немци, италианци, гърци. През 1880 г. според статистика на окръг Тулча са регистрирани 85 685 жители, от които 25 248 румънци, 21 402 българи, 2 955 немци, 9 730 турци-татари, за останалите 26 350 етническата принадлежност не се споменава, а през 1900 г. - 124 429, от които 50 243 румънци, 26 617 българи, 5 532 турско-татари (намаляването на броя на турско-татарските етноси се дължи на репатриация), 4233 германци.[58]

Колонизацията на румънския елемент е била подсилена от закони (1880 г., 1882 г., 1903 г.) и помощи, дадени на тези, които са се заселвали тук за построяване на домове и обработване на земеделски земи. От втората половина на XIX-ти век, по време на

[56] К. Брътеску, *На селението на Добруджа*, от: *Добруджа …*, 1928, p. 236.

[57] Фонд и колекции данни от проучване на Окръжната дирекция Тулчя на Националните архиви (1878 – 1950 г.).

[58] К. Брътеску, *На селението на Добруджа*, …, p. 201-259 .

управлението на Карл I Хоенцолерн, италианските мигранти са привлечени от румънската пазарна икономика, особено в секторите на строителството, добива и обработката на камък или продуктите от дърво, но също и в селското стопанство. Освен това след 1878 г. се наблюдава изселване на мюсюлманско население от Добруджа и балканското пространство.

Балканските войни от 1912-1913 г. (довели до падането на Османската империя) и участието на Румъния срещу България (която напада своите бивши съюзници, Грузия и Сърбо-хърватско-словенското кралство) водят до присъединяването към Кралство Румъния на Южна Добруджа (наричано Кадрилатер - зоната между Тутракан и Балчик), с двете области Дуростор и Калиакра.

Първата световна война води до големи разрушения причинени от армиите на воюващите държави. Добруджа е под управлението на III-та българска армия, с враждебно отношение спрямо румънското население като отмъщение за анексирането на Кадрилатера през 1913 г., факт, който определя намаляването броя на румънското население. След края на световната война тук са оземлени ветерани от Молдова. Законът за оземляването от 1921 г. засилва румънския елемент в района.

Територията на цяла Добруджа е призната като част от Румънското кралство с Парижкия договор от 1919 г., запазвайки границата с България от 1916 г.

Между 1923-1925 г., сред арумънското и мъглено-румънското население на Албания, България, Грузия и Югославия, потокът на имиграция в Румъния кристализира. Тази ситуация се засилва от масовото изселване на население между Гърция и Турция, ратифицирано с Лозанската конвенция от 24 юли 1923 г. От 1925 г. мъглено-румънците и арумънците са оземлени, по тяхно искане, в Кадрилатера. Колонизацията в Кадрилатера (Южна Добруджа) е осъществена и с румънско население от Старото кралство.

Първата част от междувоенния период благоприятства числеността и икономическо развитие на добруджанските общности, факт, доказан от появата на много просперираща населени места и демографския растеж.

През 1936 г. е подписана конвенция между Румъния и Турция, която определя изселването на добруджанските турци в родината. Нуждата на Турция да събере мюсюлманите на своя територия е следствие от човешките загуби по време на войната, елиминирането или прогонването на арменците от Анадола, започнало след Първата световна война, или преместването на населението през междувоенния период.

Следва вторият световен пожар (1939-1945 г.) свързан с акцентиране върху екстремизма и антисемитското мислене. 1940 г. води до важна промяна в етническия състав на населението на Добруджа:

- след Крайовската спогодба (7 септември), с която Кадрилатерът е отстъпен на България, се извършва изселване на българско население от Стара Добруджа - от една страна, арменците, мъглено-румънците и колонизиралите преди това румънци или местни жители на Нова Добруджа (Кадрилатер) - от друга;

- на 22 октомври 1940 г. е подписана конвенцията, сключена между румънското кралско правителство и Германския райх, която предвижда репатрирането на добруджанските германци.

Комунистическият период (1947-1989 г.) обуславя промени в социално-икономическата структура на населението в резултат на колективизацията и появата на ТКЗ-тата, изземването на имуществото, национализация на имотите и др. Новите условия променят икономическия профил на общностите. Младите хора са привлечени от градските центрове в процес на индустриализация, селата преживяват рязък демографски упадък. С указ на Държавния съвет през 1953 г. всички жители на Румъния стават румънски граждани, като етносите с предоставени „паспорти" (лица с чуждо гражданство, живеещи временно на тази територия) губят престиж и същевременно връзка със земята на своите предци.

След 1989 г. се наблюдава нова кристализация на етническата идентичност в резултат на създаването на законодателната рамка и проектирането на система за защита на националните малцинства. Така са създадени Турският мюсюлмански демократичен съюз на Румъния (29 декември 1989 г.), Руско-липовенската общност на Румъния (1990 г.), Гръцкият съюз на Румъния (1990 г.) и др.

Периодът след присъединяването към Европейския съюз (2007 г.) се характеризира със значителна миграция на запад (но не само), с временно или постоянно установяване. От демографска гледна точка сме свидетели на галопиращ упадък, който неминуемо ще доведе до изчезването на някои населени места и етнически, или етнокултурни групи (напр. евреи, арменци, гърци, руснаци от Хатни).

2.1. Българите в окръг Тулчя

Заселването и развитието на българските общности в тази зона са белязани от несигурност, митове и мистификации, подхранвани от вземащите политически решения и културни лидери от различни исторически периоди. Претенциите за тази територия от страна на румънските и българските власти, в сложен геополитически контекст, със съ-заинтересовани и воюващи силови фактори, предопределя развитието на поне две диаметрално противоположни историографии. Българските историци се опитват да докажат чрез всякакви доказателства (исторически, демографски, архитектурно-религиозни, етнографски) символичното значение на този край за формирането на българската нация. Румънците пък очертават историко-митичното първенство в Северна Добруджа на приемствеността на румънския елемент при османците и числено господство. В този документ няма да се изгубим в лабиринта на идеологическия спор на пряко заинтересовани или съ-заинтересовани историографии (руска, турска)[59], тъй като

[59] Относно спора между румънски и български историци за бащинството на Добруджа, Йон Битоляну заявява в труда си История на Добруджа (издание от 1998 г.), че „историците от двете страни привеждат многобройни и солидни доказателства в това отношение, само че – трябва да говорим открито – румънското национално движение естествено гледаше към Румъния, а българското към България". И в края на краищата е нормално в период на кипене на национални държави да се появяват такива претенции, включително и от историографска гледна точка.

сме си поставили за цел изследване на някои традиционни и съвременни елементи на нематериалното наследство, ключов момент от кристализирането на традиционния живот на тази територия в началото на XIX-ти век след излизането от османско владичество.

През османския период българите живеят редом с мюсюлмани, румънци и други християни. На няколко пъти те се изселват и заселват в Южна Бесарабия, привлечени от царските обещания. Русия прилага тази политика на колонизация по няколко причини, свързани с необходимостта от заселване на някои изоставени райони след оттеглянето на татарите, за привличане на население, за предпочитане славяни, които познават различни занаяти (дърводелство, обработка на желязо, корабостроене) или за допълване на доходите чрез облагане с данък върху населението. Граф А.Ф. Ланжерон описва в дневника си, че по време на Руско-турската война от 1806-1812 г. българи от Добруджа, придружени от руски войници отиват в Бесарабия[60]. Също така, изселванията на населението, индивидуално или групово, са настъпили след злоупотребите на отстъпващите турски военни части. През 1809 г. стотици български бежанци от Тулча, Бабадаг и Исакча, но също и от Варна, или Пазарджик, напускат левия бряг на Дунав[61]. Военните действия на Балканите от 1828-1829 г. генерират миграционен поток към Бесарабия, по море или по суша (СЗ България - Добруджа - Бесарабия). В този процес на транзит, част от етническите българи се заселват в населени места в микрозоната на Разелмското езеро, така че през 1850 г. те се намират в Караманкьой (Сълчиоара), Каугаджия, Хаманджия (Бая), Долна Чамурлия или Касапчьой (Синое)[62]. Най-много семейства са се заселили в Бабадагската кааза. След 1833 г. има емиграция на българи от Южна Бесарабия към родните райони на България. Част от тях остават в опустелите села след Руско-турските войни от втората половина на XVIII-ти век и началото на XIX-ти век.

Ал. П. Арборе посочва, че българите са живели в Добруджа в значителен брой от началото на XIX-ти век. Те са образували компактни селища в Башкьой (Николае Бълческу), Бейдауд, Канлъ-Буджяк (Лунка), Касимчя, Конгаз (Ръндуника), Горна и Долна Чямурлия, Потур (Пандуру)[63]. Лж. Милетич изброява добруджанските населени места населени с българи и *шиковци*: Конгаз/Ръндуника (идва от Гебедже близо до Варна или от село на плато[64] Черковка близо до Провадия), Черна (от Драгоево, Смядово и Риш), Горна Чямурлия (от селата Кривна, Равна), Долна Чямурлия (от Драгоево), Паша-Къшла/Вишина (от Драгоево, Смядово и Риш) и Саригьол[65]. М. Д. Йонеску отбелязва, че

[60] Иван Думиника, *Колониите на българите в Бесарабия (1806-1856 г.)*, Кишинев, Държавен Университет на Молдова, Факултет по История и Философия, 2017, p. 35.

[61] *Ibidem*, p. 52.

[62] М. Д. Йонеску, *Добруджа на прага на XX-ти век,* Букурещ, 1904p. 327.

[63] Ал. п. Арборе, „Етнографска информация за движението на населението в южна Бесарабия и Добруджа през XVIII и XIX в., със специално внимание върху българските колонии от тези райони", в *Летописите на Добруджа*, Год. X, Чернъуци, Институт за графично изкуство и Издателство „Гласът на Буковина", 1929, p. 24.

[64] село на плато.

[65] Лж. Милетич, „Старост на българския елемент в N.-E. България и в Добруджа; Актуално разпределение на хъркоите в в N.-E. България" (превод К. Брътеску), в *Летописите на Добруджа*, Год. III, Nr. 2, Констанца Печатница „Виктория", 1922, p. 205.

през втората половина на XIX-ти век селата Бейдауд и Саригиол са населени с българи. През 1850 г. Долна Чамурлия е българско селище, а Караманкьой, Камена, Черна и Ешибаба имат българско мнозинство и няколко турци. В Канлъ-Буджяк (Лунка) българите изместват татарското население след 1855 г. В Зебил българи идват след Кримската война и емигрират преди войната от 1877 [66] г. Заселването на българи в град Тулча е обусловено от изселването им след Руско-турските войни, последвано от временно заселване в Бесарабия. Те образуват „българска махала“ в града, в източната част на бившето речно пристанище, ограничено от улиците Басараби (днес Пъчий), Махмудией, Потковарилор и Драгош Вода[67]. Много от тях са родени в Болград, Филипопол, Търново, Никопол, Адрианопол, Шумла, Карлово или Преслав[68]. След 1940 г., след Крайовската спогодба, се наблюдава масово напускане на българите от региона.

Според статистиката на Кемилев от 1941 г. броят на българите от окръг Тулчя регистрирани за изселване в смесените подкомисии надхвърля 30 000: 2185 от Бабадаг, 4237 от Зебил, 3530 от община Журиловка, селата Лунка и Вишина, 4081 от Михаил Когълничяну, 1257 от Тулча, 131 от Сулина, 214 от Мъчин, 3 893 от Долна Чямурлия, 3 689 от Черна, 825 от Печеняга, 4 188 от община Касимчя, 2 600 от Николае Бълческу, 1 135 от Бештепе[69]. В Кадрилатера са колонизирани етнически българи. Например семейства от Тулча, Конгаз, Кюстенджа и Текиргиол[70] пристигат в село Аккадиллер/Дулово, а българи от Еникьой (Михаил Когълничяну) се заселват в село Белгун. Българите, които създават смесени семейства не са включени в този исторически процес на изселване. В тази връзка извеждаме на преден план следното свидетелство: „Майката на моя свекър беше българка. Когато беше депортирането тя остана, защото беше омъжена за румънец. Но сестрите й бяха взети. Те поддържаха връзка дълго време." [71].

[66] . М. Д. Йонеску, *Добруджа на прага на XX-ти век,* Букурещ, 1904, pp. 366, 367, 369, 379, 384.

[67] Валентина Постелнику, *Някогашната Тулчя*, издание II-ро, Тулчя, Издателство Харвия, 2005, pp. 4, 6.

[68] DJAN, Фонд Колекция регистри гражданско състояние, досиета 1-37/1879-1882.

[69] Милен Пенерлиев, „Severna Dobrudža kato čast ot B"lgarskoto kulturno-geografsko prostranstvo”, în *Balkanite - ezik, istorija, kultura*, Vol. 5, Nr. 1, 2015, p. 392.

[70] Станка Георгиева, „Priloženie na krajovskija dogovor/ 1940g./. Ozemljavane i odvorjavane na severnodobrudžanci i pridošlite po vreme na vojnata/1941-1945g./ tavrijski b"lgari v Dulovska okolija”, în *NAUČNI TRUDOVE NA RUSENSKIJA UNIVERSITET*, vol. 51, seria 10, 2012, p. 63.

[71] Устен източник: Валентина Браву (n. 1980, Зебил), интервю: Ал. Киселев (2018, Тулчя).

Демографски данни. В статистиката на окръг Тулча за 1903 г. са регистрирани 21 402 българи през 1880 г., 1885 г. - 21 851, 1890 г. - 24 671, 1895 г. - 24 668 и 1900[72] г. - 26 617 души. В статистиката на М. Д. Йонеску през 1900 г. българите са 26 174, от които: 17 876 в Бабадаг, 6 722 в Тулча, 1 473 в село Мъчин и 103 в рамките на Сулина[73]. След 1940 г. общността е в състояние на разпад след преселването на населението между Румъния и България, но остава в културната памет на Добруджа (българска носия, българска къща, българска махала, българска баница). След революцията настъпва възраждане на идентичността, което, дори и да не се отразява в преброяванията, има отражение в актуализирането на някои етнографски данни.[74]

Година	**1930**	**1956**	**1966**	**1977**	**1992**	**2002**	**2011**
Брой	21865	388	220	123	127	61	23

Източник: Националния Статистически Институт

[72] М. Д. Йонеску, *op. cit.*, p. 905.

[73] *Ibidem*, p. 328.

[74] Киселев А., *Динамика на традициите през годините*, Издателство Експонто, Констанца passim.

Българи от окръг Тулчя. Началото на XX-ти век

Николае (румънец) и Кира (българка)
Черна, началото на XX-ти век

Семейството на Николае и Кира. Черна, началото на XX-ти век

Българи от окръг Тулчя. Началото на XX-ти век

Тудора Стоян

Георге Йордан

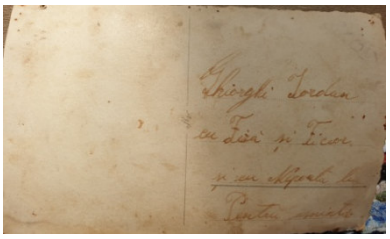
Бештепе, началото на XX-ти век

Кореспонденция на останалите българи в окръг Тулчя и спомени с и от заминалите роднини

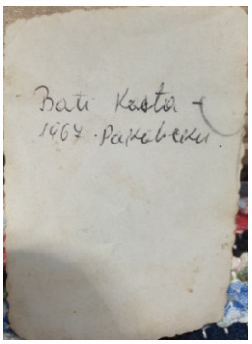

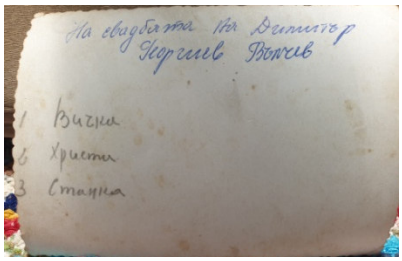

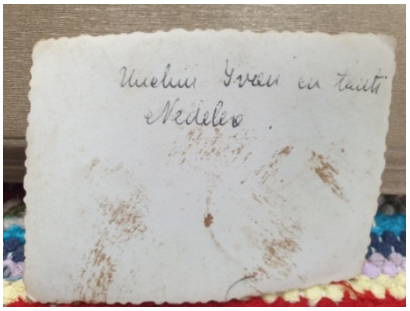

Семейни снимки

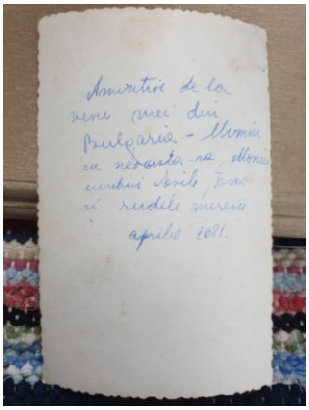

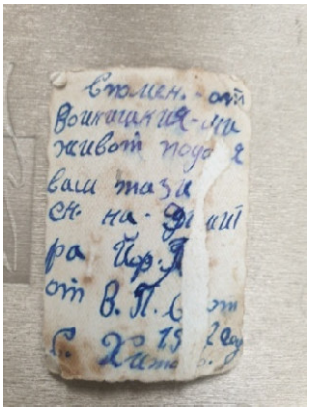

Семейни снимки

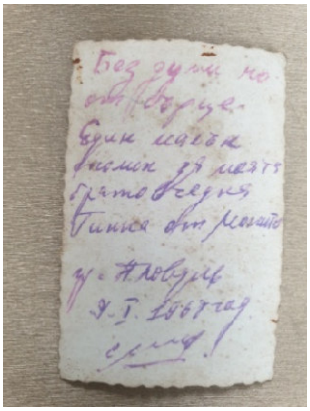

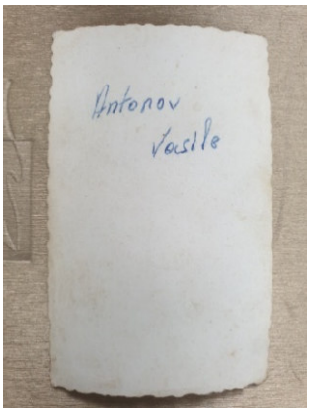

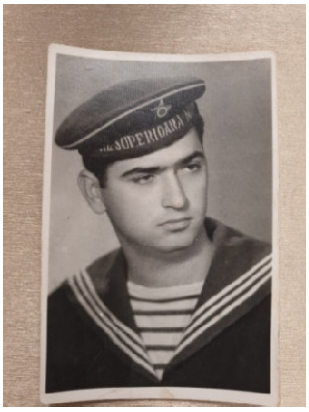

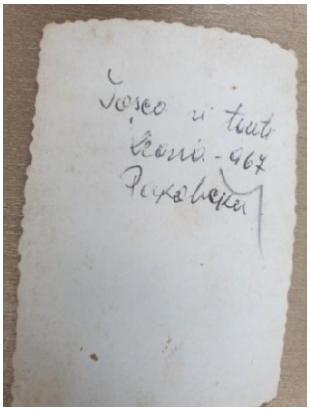

Семейни снимки

Семейни снимки

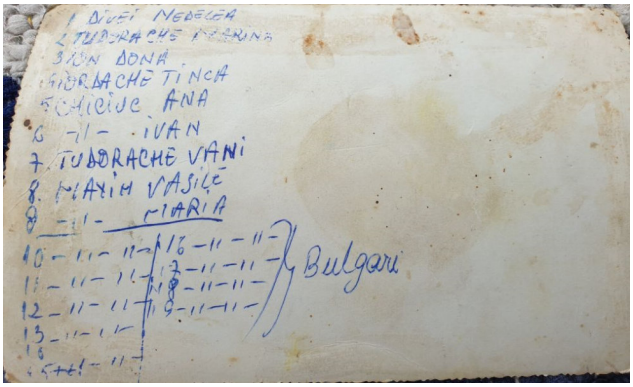

Йоана Тудораке (n. 1938, Черна)

Василе Съкуй, (n. 1944, Черна)

Настасия Тудораке наричана Сия (n. 1954, Черна),

Василика Делю (n. 1927, Бештепе, майка на Йон и Еасиле Делю, дъщеря на Тудора Стоян на Георге Йордан), интервю: Стелуца Пъръу (1976, Бештепе). Архив МЕАР.

Василе Делю наричан чичо Цикъ (n. 1952, Бештепе) и съпругата му Родика
интервю: Ал. Киселев, Титов І. (2022, Бештепе).

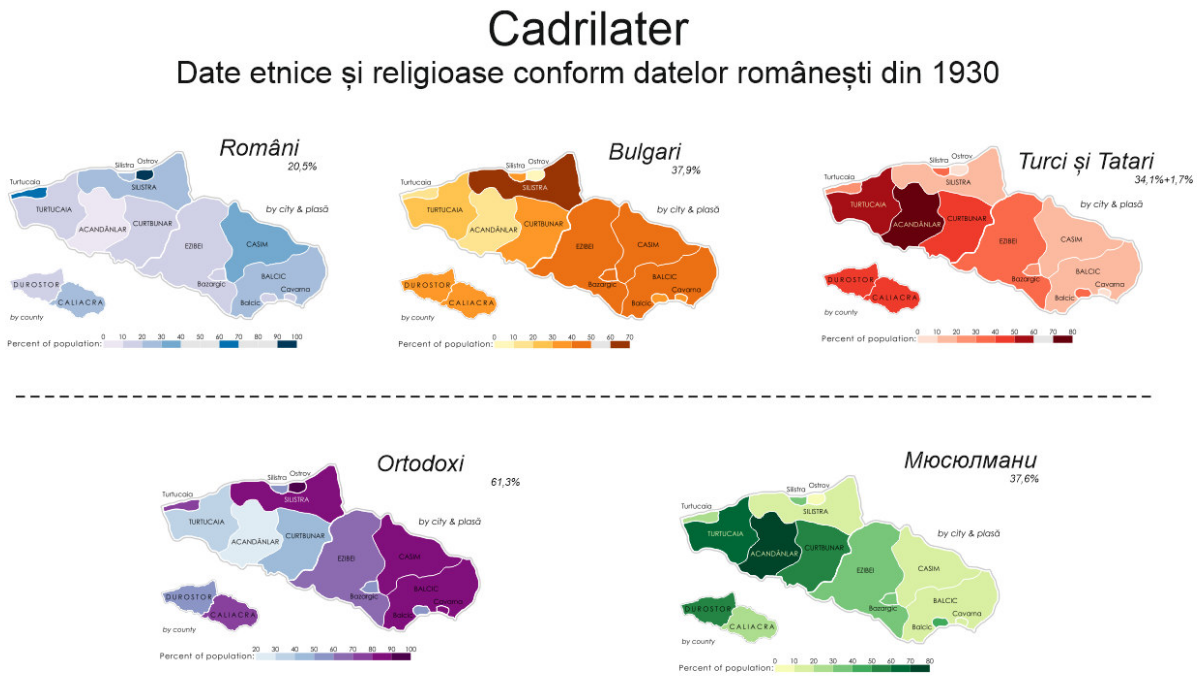
Йон Делю (n. 1944, Бештепе),
интервю: Ал. Киселев, Титов І. (2022, Бештепе).

2.2. Крайовският договор и изселването на българските граждани (от гледна точка на МИГ Главиница – Ситово Крайдунавска Добруджа“)

Крайовската спогодба е договор, подписан в град Крайова на 7 септември 1940 г., между Царство България и Кралство Румъния. За осъществяването му са съдействали всички велики сили, участващи във Втората световна война, като измежду тях особена тежест при преговорите и крайния резултат имат Германия, СССР и Италия. Това е единственото трайно териториално разширение на България от периода на Втората световна война.

Условията на спогодбата налагат на Кралство Румъния да върне на Царство България територията на Южна Добруджа с размер 7 565 km^2, а също така и да се осъществи обмен на населението от Северна Добруджа и Южна Добруджа. На 19 август 1940 г. протичат мъчителни и трудни преговори между двете държави. Румънската страна се стреми да направи възможно най-малки отстъпки, но в крайна сметка на нея ѝ се налага да върне южната част на Добруджа на Царство България.

88 000 румънци, заселени от румънските власти след края на Втората балканска (Междусъюзническата) война през 1913 г. (съгласно Букурещки договор), когато територията на Добруджа е окупирана от Кралство Румъния, са принудени да напуснат и да се преселят на север. 68 000 българи от северната част се преселват на юг.

Съгласно данните от Проучване на материалното и нематериално културното наследство на територията на МИГ Мунци Мачинулуй – Дунъря веке можем да проследим следните важни аспекти:

- Статистика от 1850 година проведена на територията на Тулча, Добруджа (Кадрилатер) показва следното съотношение като структура на населението:

Наименование	Процентно съотношение %
Турци	30,6 %
Румънци	23,3 %
Татари	14,2 %
Българите	14,1 %
Казаци	7,0 %
Липовени (руснаци)	4,7 %
Гърци	1,9 %
Роми	1,3 %
Араби	0,9 %
Арменци	0,8 %
Евреи	0,7 %
Германци	0,4 %

- Статистика от 1879 година проведена на територията на Тулча, Добруджа (Кадрилатер) показва следното съотношение като структура на населението:

Наименование	Процентно съотношение %
Румънци	32 %
Българите	25 %
Липовени (руснаци)	17 %
Турци	11 %
Татари	4 %
Германци	3 %
Гърци	3 %
Руснаци	2 %
Арменци	1 %
Евреи	1 %
Роми	1 %

- Статистика от 1911 година проведена на територията на Добруджа (Кадрилатер) показва следното съотношение като структура на населението:

Добруджа				
				%

	1890	**1900**	**1911**	**1911**
Румънци	72422	120691	186334	54,7
Българите	33747	39282	48963	14,3
Татари - турци	42538	39490	35922	10,8
Руснаци, Липовени	22046	26953	34254	10,0
Гърци	7493	9105	8459	2,6
Германци	3993	8751	8490	2,6
Арменци	1227	2347	3528	1,1
Евреи	3907	3415	4405	1,4
Други	2527	4807	7921	2,5
Общо	**189959**	**261490**	**333275**	**100**

Граници в Добруджа или Кадрилатер на румънски.

Из разказите на българите преселници:

Важните събития през 1940 година са свързани със започналата Втора световна война. Великите сили предприемат стратегически мерки, прекрояват граници, сключват изгодни за тях договори и спогодби. На 1 октомври 1940 година е сключена Крайовската спогодба, съгласно която Южна Добруджа преминава към България. Границата се премества до град Силистра, като Гърлица и Алмалии остават на румънска територия. Спогодбата дава право българите да се изселят в България, румънците от Южна Добруджа да отидат в освободените селища от българи на румънска територия. Започва едно масово, непознато дотогава по мащабите си преселение на населението от двете страни на границата.

Подготовката започва веднага след обявяване на спогодбата от 1 януари 1940 година. Всяко селище си избира по трима представители, които имат за задача да проучат в кое селище на територията на България ще се заселят. Условията били, горе-долу да се спазва разстоянието с център град Силистра. Ако идваш от 10 км, да ти предложат селище в близост също 10 км. Второто условие засяга всяко домакинство. Каквото оставят, приблизително същото да получат на новото място. Започва описване на сгради, дворно място, ниви/хектари/, лозя и т.н. Всяко домакинство има право два пъти да се върне с каруца за багаж, хора, животни.

Комисията по изселването в град Силистра предлага на нашите представители да се заселят в село Айдемир, тъй като разстоянието съответства на това до Гърлица. Нашенци не приемат това предложение. Мотивите били, че няма място за цялото село и нямало да са самостоятелни, както искали. Вторият мотив бил, да намерят селище с по-голяма паша за животните, да има близо и вода. След три дни лутане избират село Сокол, на 45 км от град Силистра.

По същото време в Гърлица върви трескава подготовка. Подготвени са списъци, всичко е описано и разяснено. Отново, както дедите си стягат каруци, подготвят коне, приготвят багаж и животни.

Идва дългоочакваният момент в края на месец октомври и началото на месец ноември. За две седмици трябва да приключи всичко с преселването от едната и другата страна на новата граница. Потеглят кервани с каруци, натоварени с дечурлига, багаж. Зад каруците вързани животни, всичко което може да се пренесе. Определени са два пункта за почивка на гърличани, първият е град Силистра, а вторият село Сребърна. В село Сребърна можело да се преспи, да починат конете и хората за по-дългия преход до село Сокол. Село Татар Атмаджа/ така било старото име на село Сокол/ ги посреща изоставено и пусто, останали са няколко къщи с местно население от татари. Комисията, която е правила описите в Гърлица е пристигнала по-рано и определя къщите на идващите домакинства, където да се настанят. Имало сърдити и недоволни, но по-късно всичко се забравя, защото съвсем естествено е роднина да помогне на роднина. Комисията си свършва работата, всеки получава своето според новите условия. Семействата, които остават без къщи се изпращат в съседните села Дичево и Косара.

По същия начин е раздадена и земята. Всяко ново заселено семейство в България получава по 10 декара земя в повече, подарък от Цар Борис III. Зареждат се няколко години на устройване на новите места. Препокриват се къщи, огради се стягат, строят се нови къщи и обори.

3. Географско представяне (релефни форми, растителност, фауна)

3.1. Географско представяне (релефни форми, растителност, фауна) на територията на МИГ „Мунции Мъчинулуи“

МИГ „Мунции Мъчинулуи“ обхваща 16 селски общини (Бейдауд, Каркалиу, Черна, Чюкорова, Дъйени, Доробанцу, Хамчарка, Хория, Извоареле, Остров, Печеняга, Стежару, Тополог, Туркоая, Налбант, Валя Теилор), които се препокриват с Мунци Мъчинулуи, Платото Никулица и Платото Касимча.

Мунци Мъчинулуи се намира в северозападния край на Добруджа, представлявайки най-очевидния остатъчен свидетел на херцинската орогенеза в края на палеозоя. Склоновете с наклони над 20^0C и петрографските стръмнини им придават вид на планински остров, особено ако се гледат от Дунавската равнина.

На северозапад се простират през разклонението на Буджак до Котул писичии. На юг са ограничени от платото Бабадаг през прохода Карапелит. Източната граница се определя от тектонското подравняване на разлома Лункавица - Консул, на който съответстват маргиналната депресия Лункавица, депресията Таица Супериор и широката долина Лодзова.

На запад, към равнината на Дунав, тези планини се спускат стъпаловидно под формата на отделни върхове или хребети.

От орографска гледна точка могат да бъдат идентифицирани три подравнения от върхове, разделени от депресии и ниски хребети, а на запад има няколко изолирани хребети.

a) Главното (централно) било е с дължина 48 км от хълма Буджак на северозапад до хълма Карапелит на югозапад. То се намира между падините Лункавица и Таица Супериор на изток и заливите Жижила, Гречи и Мирчя Вода на запад.

b) Югоизточните върхове се намират между горната депресия Таица и долината Лодзова и са съставени предимно от каледонски епиметаморфити (филити, кварцити) и палеозойски гранити. Двата успоредни върха - Боклуджа (411 м) и Кошлуджа (334 м) - са разделени от долината Ислам.

в) ***Западните върхове*** са ограничени от Централния връх на планината Мъчин през депресионните заливи Жижила, Гречи и Черна.

г) На западната и северната страна на река Дунав могат да се наблюдават ***изолирани хълмове*** като: Крепостта на Мъчин (42 m), Каркалиу (95 m), Пиатра Ръйоаса (98 m), Иглица (46 m), Якобдял (341 m), които след това продължават към равнината на Дунав с Игличиоара Маре.

В централната част на падината Черна се издига Пиатра рошие (209 m), а в равнината на Дунав се появяват Попина Маре и Попина Мика, на север от бившето езеро Крапина, Мовила Балта и Попина Аскунса, на юг от него Блъсова (43 м) разположена С-И от село Туркоая.

д) ***Пределните и вътрешни депресии*** запазват като цяло една и съща ориентация СЗ-ЮИ определена от посоката на структурните подравнения.

Сред маргиналните депресии на река Дунав споменаваме: Депресията Черна - Мирчя Вода, съставена от два главни залива, които проникват навътре по протежение на долините Яила (при контакта с платото Бабадаг) и Черна.

е) ***Вътрешните или оградени от хълмове депресии*** се намират в югоизточната част на планината Мъчин. Представителна е депресията Горна Таица-Хория, която се развива върху структурното подравняване от СЗ-ЮИ, което продължава от депресията Лункавица. Състои се от широки поляни, продължени странично от ерозионни равнини, покрити с покривка от льос и льосовидни наноси с дебелина над 10 m. Разклонява се към долините Исламул и Лодзова.

Платото Никулица (Плато/хълмове) съставлява централно-северната част на платото на Северна Добруджа оградено от планината Мъчин от разлома Лункавица-Консул (на запад) и от хълмовете на Тулчя, от разлома Исакчя-Поста-Налбант (на изток). Границата с Бабадагското плато следва южния край на Извоареле-Юлийската депресия, след това следва диференциалния ерозионен пояс в южната част на хълма Консул, през който се осъществява връзката с депресията Горна Таица-Хория. Така хълма Консул е прикрепен както структурно, така и геоморфоложко към платото Никулица.

Платото Никулица е изградено в по-голямата си част от мезозойски (триаски) образувания. На север почти непрекъснато се появяват ефузивни магмени скали (диабазите на Никулица), а в централната и южната част се простират нагънати триаски седиментни образувания (пясъчници, варовици, кварцити).

Основната част на платото Никулица е ориентирана в посока СЗ-ЮИ между хълмовете Корнетулуй (294 м) и Трестенич (364 м). Представено е под формата на поредица от плата и изпъкнали върхове, доминирани от конични или заоблени върхове (Корнетулуй - 294 m, Кокошулуй - 282 m, Траян - 332 m, Дялул Маре-Никулица - 363 m, Трестенич - 364 m). Целият този ансамбъл може да бъде обединен в отделна поединица, която запазва характеристиките на плато на сравнително голяма площ и се нарича Никулишко-Трестенишко плато.[75]

От хълма Корнетулуи (в северозападната част на платото) радиално се разклоняват по-тесни върхове с надморска височина 200-250 m, като: Гълма Маре (230 m), Асан (203 m) и Хълма на Тефик (207 m).

[75] *Ibidem,* p. 5-59

От големия хълм Никулица главният връх продължава на Ю-И през хълма Карпенулуи, който се разклонява от двете страни на долината Чиликулуи през два върха – големия хълм-Чилик (317 м) и хълмовете Трестеникулуи (364 м).

Два успоредни по-тесни хребета с надморска височина 200-250 m се разклоняват на юг от Никулишко-Трестеническото плато, съставено от поредица от "хълмове" разделени от била.

Върховете, разположени в югоизточната част на платото Никулица и групирани от двете страни на долината на Алба са известни като хълмовете на Алба (Ступърей, Каракаш - 240 m, Бужорулуи -228 m, Тътарулуи - 218 m).

Тектоно-ерозивната депресия Алба-Извоареле-Юлия се оформя по долината на Алба и по-нататък по долината на Таица.

В северозападна и североизточна посока платото Никулица доминира в *депресионните заливи Лункавица и Исакчя-Никулица* с надморска височина 100-200 m.

Централно Добруджанско плато

Геоложки и геоморфоложки аспекти. Централното Добруджанско плато (Платото Касимча) е най-старата морфоструктурна единица в Румъния, чийто типичен платовиден релеф е резултат от ерозия до орогенна пенепленизация. Голямото разпространение на образуванията от зелени шисти допринася до голяма степен за формирането на относително хомогенен и равномерен релеф на големи площи, в който много широките и плитки долини създават незначителни неравности. Счита се, че Средното Добруджанското плато е „висока пенепленизирана равнина с вид на широко куполовидно плато развито върху зелен шист с варовикови отломки покрити в голяма част с льос с разширени и интензивно акумулирани долини”.[76]

Ако в северната част към платото Бабадаг, границата е ясно очертана от основното тектонско подравняване на разлома Печеняга-Камена, на юг, към платото на Южна Добруджа (окръг Констанца), разломът Капидава-Овидиу не представлява толкова очевидна геоморфологична граница.

Епирогенетичните движения на повдигане, по-силно изразени в северната част, по протежение на разлома Печеняга-Камена, но също така и по подчертаното спускане към румънската равнина и Черноморския басейн, повлияват както върху ориентацията на долинната мрежа, така и върху алтиметричните данни на платото. Най-големите височини, над 300 m, се срещат при върховете и северните плата: Доробанцу - 332 m; Озънджиле - 341 м; Ла Пандела - 395 м; Чьолпан - 364 м; Сакар баир - 333 м; Алтън тепе - 320 м; Осъмбей - 332 м; Коруджа - 315 м; Пиатра Балана - 329 м. Тук започват основните хидрографски басейни и това е мястото, където започва радиалното начертаване на долините (Роштилор на запад, Тополог на югозапад, Касимчя на юг, Хаманджиа на югоизток). Върховете и централните плата, които ограничават вододела на Касимча,

[76] П. Котец, К. Мартинюк, *Геоморфоложка карта на НРР, мащаб 1: 500.000, Географка монография на НРР, Физическа география, приложение 1*, Букурещ, Академично Издателство, 1960, p. 47

намаляват височината си на юг и югоизток (от 350 m на север, до 200-250 m в централната част, след това до 100-150 m в долния сегмент на басейна). От централните върхове, които ограничават горния басейн на Тополог и Касимча, излизат странично по-широки плата, които се сливат на запад в дунавско стъпало, а на изток в морско стъпало, и двете с надморска височина от 30 до 100-120 m.

а) Централното плато Касимча представлява най-високото стъпало на платото с височина, която намалява от 300-350 m, на север, до 125-150 m на юг. Релефът е изграден от гладки върхове, съответстващи на зелени шисти и тесни хребети, и скалисти върхове с височина от няколко метра, образувани върху кварцитните жили. В някои сектори долините, дълбоко издълбани в масата от зелени шисти, придобиват вид на каньон като долината Тополог между Хайдар и Калфа. В началото на Тополог се очертава сравнително високата (200-250 m) депресия Тополог-Съмбата Ноуа.

b) Крайното плато на Дунав е сравнително тясна ивица с дължина 10-11 км и се състои от поредица от плата, покрити с дебела покривка от льосоидни отлагания с надморска височина от 60-130 м. Доминира равнината на Дунав със стръмния си бряг с амплитуди 30 - 60 м. Към централното плато на Касимча преминаването се осъществява постепенно през междинно ниво от 120-130 м.

В северната част Дунавското крайно плато е представено от ниско стъпало (плато) (Мъгуреле) издълбано в зелени шисти по протежение на тектонското разместване Остров-Съмбата Ноуа в посока СЗ-ЮИ по долините Роштилор.

Хидрография, климатология, педология, биоразнообразие

Районът представлява сравнително добре организирана хидрографска мрежа с радиален характер и постоянен отточен режим (с изключение на тези с малки размери). Река Касимча (69 км) извира в централната част на платото Касимча на надморска височина 309 m и се влива в пристанище Ташаул. Долината му е вкопана в образуванията от зелени шисти, които се издигат на повърхността в няколко сектора. По протежението на долината има сектори от котловини и клисури, докато в долния сектор тя придобива вид на дълбок във варовика каньон. Средната гъстота на хидрографската мрежа в басейна на Касимча е 0,17 км/км2.

Сред другите реки се открояват Тополог, Нъмолещ, Печеняга (притоци на Дунав). Водосборните басейни обикновено са широки, докато в средните сектори долините са дълбоки с появата на клисури, а в долните сектори те отново се разширяват като са силно наносни.

Преобладаващите ***почви*** са глинести, с различни подтипове. Черноземите са застъпени на по-голямата част от повърхността на платото и са характерни за Добруджанската степ. Високо плодородие имат и кафявите ксерофилни горски почви. По долината на Касимчя върху кредни варовици са се развили кафяви рендзини, както и неразвити почви от типа литозол.

В платото Касимча има два типа климат - лесостепен и сух степен. В гората в северната част на платото Касимча преобладават липа, дръжкоцветен дъб и габър. Основните видове принадлежат по структура и произход към субсредиземноморските, средиземноморско-балканските, таврическо-кавказките. Чести са: *Quercus pubescens, Fraxinus ornus, Carpinu orientalis, Quercus pedunculiflora, Tilia tomentosa*.

Горските степи включват субсредиземноморски видове под формата на малки групи свързани със степни видове. В този район често се срещат махалебката (Padus mahaleb) и смрадликата (*Cotinus coggygria*).

Природни резервати

Необходимостта от защита на някои редки или уязвими представители на флората, фауната и/или геоложки такива е определила създаването на голям брой природни резервати, към които се причислява **Националния парк Мунци Мъчинулуи**.

Природните резервати в рамките на платото Касимча са: Природен резерват Бейдауд, Природен резерват Валя Махоменчя, Природен резерват Хълма Гюнгюрмез, **Природен резерват Касимчя**, Природен резерват Ръзбойени, Природен резерват Колцании мари.

Хълма Консул

3.2 Географско представяне (релефни форми, растителност, фауна) на територията на МИГ „Делта Дунърии“

МИГ „Делта Дунърии“ обхваща по настоящем селските общини Бештепе, Нуфъру, Махмудиа, Муригьол, Валя Нукърилор, Сфънту Георге и град Сулина, препокривайки от географска гледна точкам Делтата на Дунав и Тулченските хълмове.

А) Делтата на Дунав

Геоложки и геоморфоложки аспекти. От геоложка гледна точка територията на делтата на Дунав (включително и Разелмско-Синойския лагунен комплекс) се намира в Преддобруджанската депресия образувана в херцинската орогенеза при контакта между Северно-Добруджанската платформа (епихерцин) и Скитската платформа (молдовска, подолицко-руска). В геоустройствено отношение принадлежи към Черноморската депресия.

От генетична гледна точка делтата на Дунав е най-младата формация на румънския релеф образувана през кватернера. Нейната еволюция е непрекъсната, в исторически времена облика на делтата е бил напълно различен от днешния. Например бреговата линия в миналото е била много по на запад (между Килия Веке и Муригьол по времето на Страбон, между Периправа и езерото Дранов през византийската епоха и т.н.).

От геоморфоложка гледна точка Делтата на Дунав представлява акумулационен релеф развит при устието на река Дунав в Черно море. Основните фактори, които определят неговия външен вид и развитие, са: изменение на морското равнище, течения, приливи и вълни, от една страна, и потокът от вода и наноси пренасяни от реката в района на преливника, от друга страна. Тези условия са свързани с конфигурацията на потопения, крайбрежен, морски релеф.

От морфологична гледна точка Делтата на Дунав се счита за формирана алувиална равнина характеризираща се с ниска хипсометрия (надморска височина около 16 m).

Делтата на Дунав може да бъде разделена на две генетично и литоложки диференцирани единици: речна делта на запад и речно-морска делта на изток, ограничени от западната част на равнината Джибриени – Летя – Чямурлия – Караорман – Красникол – Перишор.

Речната делта заема над 65% от общата площ на делтата и е разделена на няколко природни единици като: депресия Сиряса, депресия Шонтя-Фуртуна, депресия Пардина, депресия Матица-Мерхей, Дига Килия, Дига Стипок, остров Тътару, остров Бабина, остров Черновка, падината Литков, падината Еренчюк, падината Рошка-Бухайова, равнината Тулчя-Муригьол и падината Дранов-Дунавъц. [78]

В речно-морската делта има области с положителни и отрицателни форми на релефа, но за разлика от първата подобласт, дъното на депресиите в повечето случаи е под морското равнище.

[77] Г. Романеску, *Делтата на Дунав – географски поглед*, Яш, Издателство Гласът на Буковина, 1995, p.195

[78] ***, *Soils of the Romanian Danube Delta Biosphere Reserve*. Проучване на ICPDD, ARBDD, ICPA Букурещ (Румъния) и RIZA (Холандия), 1996, p. 51 - 53

На големите речно-морски хребети (Летя, Караорман, Сърътуриле, Китук) под въздействието на ветровия фактор се развива дюнен релеф.

Друга морфогенетична единица е комплексът Разим – езерото Синое свързан със залива Халмирис.

От морфогенетична гледна точка територията на делтата на река Дунав е изградена от следните релефни форми и микроформи:

1. *Речните диги и зони на речни разклонения* са резултат от действието на седиментацията на алувиума пренасян от речните ръкави, притоци и канали. Те са с намалена ширина и площ.

2. *Групи от стари и настоящи речно-морски диги*, резултат от съвместното действие на реката и морето. Те са характерни за речно-морската делта и са изградени от пясъчни, черупчести отлагания с крайбрежно-морски характер. Те обикновено са подредени в ориентация С-Ю, с дъги ССЗ-ЮЗ или ССИ-ЮЗ. Най-обширните съчетания на речно-морските диги са: Летя, Караорман, Сътуриле и Китук, следвани от Иванча, Красникол, Перишор, Лупилор, Истрия и др. с по-малък обхват. Остров Сакалин, в процес на формиране, разположен югоизточно от устието на ръкава Сфънту Георге, е част от крайбрежния кордон Красникол-Мочирла, който ще бъде причислен към делтовото пространство на запад чрез транслация определена от действието на вълните.

3. *Заблатени и слабо заблатени, блатисти депресионни или езерни зони в речната делта, с речно-езерен/лагунен характер*. Те заемат най-голямата площ от делтата на реката, където повече от 60% от площите са заети от блата, в които расте изобилна тръстикова растителност, а около 20% са площи, постоянно покрити с вода, представляващи езера.

4. *Заблатени и слабо заблатени, блатисти депресионни или езерни зони (езера) в речната делта с езерно-лагунен/морски характер в речно-морската делта.* Делтовите повърхностни отлагания, специфични за депресионните зони между морските хребети/диги (крайбрежни кордони) покриват предимно пясъчни отлагания с морски произход.

5. *Зони с пясъчни дюни по речно-морските брегове* образувани под действието на доминиращите ветрове от север и североизток (Летя, Сърътуриле, Караорман и Китук). Максималната кота на дюните на дигата Летя е +13 m, а на Караорман +7 m.

6. Свидетели на ерозия - части от сушата около делтата.

Хидрография, климатология, педология, биоразнообразие. На територията на делтата на Дунав водните ресурси могат да бъдат класифицирани като течащи и застояли води[79].

От хидроложка гледна точка течащите води (природни или антропични) са включени в следните категории:

- Основните хидрографски артерии (ръкавите Килия, Сулина и Сфънту Георге),

[79] П. Гътеску, *Карта на Делтата на Дунав, мащаб 1 :150 000 с обяснителен текст на румънски и английски,* Букурещ, Издателство GIPO, 2004, p. 17.

- Канали и проломи (каналите Вътафу, Иванчя, Буйаз, Дранов, Лежай, проломите Бусурка, Ъмпуцита и др.)

Застоялите води включват езера, крайбрежни води, лагуни, свързани с морето (Синое и Затонул Маре) и частично затворени заливи.

Езерата представляват важна морфохидрографска категория в делтата като цяло. След инвентаризация преди 1980 г. е имало 668 езера, общо 31 262 ха т.е. 9,28% от повърхността на делтата. След пресушаването на езерата в рамките на селскостопанските съоръжения Пардина и Сиряса броят им е намален до 479 (езера по-големи от 1 ха), а повърхността до 25794 ха т.е. 7,82% от повърхността на делтата. Основните езера в тази област са: Рошу, Рошулец, Лумина, Дранов, Дунавъц I и Дунавъц II.

Заблатените земи покрити с вода, в зависимост от нивото на река Дунав и блатната растителност, са разположени между -0,5 и 1 m като заемат площите около езерата и езерните комплекси.

Крайбрежните морски води съответстват на морската континентална платформа до 20-метровата изобата.

Меля (Melea) е частично затворен залив, в тази категория са включени голфа Сфънту Георге и залива Мусура.

Климатът в Делтата на Дунав е умереноконтинентален тип, но с три външни влияния, в резултат на преходното положение на делтата между граничещата континентална суша (на север, запад и юг) и Черно море (на изток): континентални, понтийски и тези на въздуха в адвекция.

Поради сложността на активната повърхност (разширени площи с водна и блатна растителност, морски кордони от пясък) на нивото на делтата могат да се определят различни топоклимати: топоклимат на Дунавските ръкави (поради циркулацията на водата, има най-ниски топлинни стойности), топоклимат на проломите (с по-висока температура на водата в зависимост от степента на еутрофикация), топоклимат на малките езера (с ниско албедо и високи температури), топоклимат на големите езера (с по-интензивни температурни инверсии в централния сектор), топоклимат на речно-морските хребети с дъбови гори и други широколистни (с изотерми или температурни инверсии), топоклимат на хребетите с растителност растяща върху пясък, чакъл или малки камъчета (с бързи процеси на нагряване и охлаждане), топоклимат на островите (по-влажен и с умерени температури), топоклимат на блатата (много висока влажност и намалена циркулация на въздуха), антропогенни топоклимати (на селата, рибарските съоръжения, горско стопанските съоръжения)[80].

Почвите на Делтата на Дунав са млади, слабо плодородни, много в процес на формиране, процесът на почвообразуване е в много ранна фаза. Тези почви са се формирали и еволюирали до определен момент в режим на циклично наводняване, характеризиращо се с хидроморфизъм, като цяло доминират глеевите почви.

[80] Ал. Сабин Бъдъран, *Местообитания в Каталог на местообитанията, видовете и защитените зони – Натура 2000 в Румъния*, Букурещ, Издателство Exclud Prod, 2013, p.23-44

Изменението във времето и пространството на хидроложкия режим е довело до формирането на следните типове почви: алувиални почви, песъчлива, глееви, лимнизоли (езерни седименти), засолени блатисти почви, солончяци и торфени почви.

Поради ниското плодородие на почвите, някои дори неподходящи за селско стопанство (засолени почви), относително малките обработваеми площи изискват използването на естествени торове (оборски тор) или редуване на култури за обогатяване на почвата с полезни вещества.

В района на делтата до момента са инвентаризирани 1642 вида растения и 3768 вида животни, от които около 1530 вида насекоми, 70 вида охлюви, 190 вида риби, 16 вида влечуги, 8 вида жаби, 325 вида птици и 34 вида бозайници.

Сравнително голям брой растителни и животински видове, разпространени тук, са редки в други райони. От растенията споменаваме - ендемитите *Centaurea pontica* и *Centaurea jankae*, пясъчната полевка (*Convolvulus persicus*), от насекомите: пеперудите ирис (*Apatura metis, Rhiparioides metelkana, Catocala elocata, Arctia villica, Thersamonia dispar*), сред твърдокрилите – бръмбър носорог (*Oryctes nasicornis*), емпуза *Empusa fasciata* и членестоноги *Saga pedo*, сред земноводните жаба (*Hyla arborea*). Птиците са добре представени, някои от тях са защитени (обикновен пеликан и къдрав пеликан, ням лебед, голяма и малка бяла чапла, жълта чапла, чапла лопатар, саблеклюн, коколобегач, червеноклюна потапница, червеногушата гъска).

Растителността по делтата на река Дунав е адаптирана към морфологичните и морфохидрографски структури, и може да се класифицира в следните категории:

- *Водна растителност* в гьол, блато и територия залята с вода: подводна (блатен плаун, Плаващият роголистник, Плаващ ръждавец, Спирална валиснерия, Канадска водна чума), фиксирани плаващи (бяла лилия, жълта лилия, бодили, Жаблекова лаваница, Стрелолист), нефиксирани плаващи (водна леща, плаваща лейка, жабешка воднянка, Спираловиден жабуняк), над водната повърхност (тръстика, папур, камъш).
- *Тръстиковият остров* е формация специфична за масивни тръстикови площи, представляваща дебел слой от 1-1,6 m, образуван от плетеница от тръстика и корени на други водни растения смесени с органични и почвени остатъци.
- *Халофилната растителност* е адаптирана към засолени почви: Salicornia herbacea, Suaeda maritima, Juncus maritimus, Platago maritima, Agrostis alba, Trifolium fragiferum.
- *Псамофилна (дюнна) растителност*: в основата на дюните (тръстика, ракита), по склоновете (пясъчна острица, дива ръж), в горната част на дюната (пясъчен ечемик, Персийската поветица, острица, Обикновена подсунка, обикра);
- *Растителността от пясъчните степни ливади* е представена от Festuca bekeri, Secale sylvestris, Carex colchica
- *Гори:* смесени върбови горички по речните брегове и острови, смесени дъбови гори по високите морски брегове, тополови насаждения по речните брегове.[81]

[81] Ал. Сабин Бъдъран, *Растения в*: *Каталог на местообитанията ...*,2013, p. 58-64

Делтата на река Дунав приютява разнообразна **фауна**, която изисква специални зони за опазване. Фауната е една от най-разнообразните в страната, включваща ендемични, редки или уязвими видове.

Ефемероптерът *Palingenis longicauda* (популярно наричан русалия) се наблюдава все по-рядко в делтата, въпреки че преди това е бил изключително многоброен по целия плавателен канал на река Дунав (рибарите са използвали ларвите му за стръв за риболов).

Сред влечугите се откроява субендемичният *Lacerta agilis euxinica* (полски гущер), но и уязвими видове като *Coronella austriaca austriaca* (медянка), *Vipera ursinii renardi* (степна усойница).

Във водите на делтата живеят 44 вида риби, изключително сладководни: щука, лин, червеноперка, мъздруга, мряна и др., 58 изключително морски вида: цаца, хамсия, сафрид, калкан, писия, морска лястовица и др. и 31 еврихалинни вида, както в сладки, така и в бракични води, попче, липан, есетра, пъстърва, дунавска скумрия, камбала и др.

От 375 вида птици, съществуващи в Румъния, 325 живеят на територията на биосферния резерват Делтата на р. Дунав. От тях 166 вида гнездят на тази територия като повечето от тях са летни гости, които напускат резервата през есента, установявайки се за хранене в по-топлите южни територии (Средиземноморието и Африка), завръщайки се през март и април, като обикновения и къдрав пеликан, белия щъркел, лястовици и ластуни, голяма част от чаплите, синявицата, пчелояда.[82]

Биосферен резерват Делтата на Дунав. Делтата на Дунав е включена в световното наследство на ЮНЕСКО през 1991 г. и е класифицирана като биосферен резерват на национално ниво в Румъния, и като национален парк в международната таксономия на IUCN (*International Union for Conservation of Nature* Международен съюз за опазване на природата). Биосферният резерват Делтата на р. Дунав още от създаването си през 1990 г. е със собствена автономия и с финансова подкрепа на много международни организации, поради което туризма има различен статут и е насърчена организираната система, която използва по-добре съществуващата туристическа инфраструктура и намалява много по-добре формите на замърсяване, които могат да възникнат в отделни случаи и са по-трудни за контролиране.

Биосферният резерват Делтата на Дунав в момента има троен международен статут: биосферен резерват, Рамсарско място (влажна зона с международно значение) и обект на световното природно и културно наследство. През 2000 г. поради благоприятното състояние на опазване Съветът на Европа присъди Европейска диплома на Биосферния резерват Делтата на Дунав. Биосферният резерват представлява защитена територия, която запазва целостта, функционалността и други природни свойства на природните екосистеми, които с присъствието си допринасят за непрекъснатото възобновяване на

[82] *Ibidem*, p. 78,81,88-90

основните ресурси на биосферата, от която населението е неразделна част.

В) **Тулченските хълмове** представляват най-широкия и най-нисък район на платото Северна Добруджа със средна надморска височина от само 64 м. Приблизително 88% от повърхността им е под 100 м и само 0,04% от повърхността достига 200-270 м.

Тулченските хълмове влизат в пряк контакт на север с Равнината и Делтата на Дунав (чрез тектоно-ерозивна издатина, която следва разлома Сфънту Георге – Тулча – Галац), а на юг с езерния комплекс Разелм и по-високото стъпало на Платото Бабадаг, което ясно доминира между село Николае Бълческу и устието на Таица. Западната граница с платото Никулица следва разлома Исакчя-Поста-Налбант, а на изток Тулченските хълмове завършват с платото Дунавъц, което се издига от равнината на делтата Дръновулуи по стръмни льосови брегове със само 15-25 m.

В морфологично отношение характерна за релефа е островността на хълмистите масиви със сравнително малка надморска височина (под 250 m), голямото разширение на фронтонните равнини покрити с льос, които проникват силно под формата на заливи във вътрешността на хълмовете, но също и алтиметричното понижение в двете посоки на юг към долината Таица и лагуната Разелм, а на изток през полуостров Дунавъц към равнината на делтата Дръновулуи от 200-220 m до 10-30 m.[83]

В рамките на Тулченските хълмове се очертават две големи релефни стъпала: сравнително високите хълмове и плата, групирани в северната и централната част, и ниските плата и равнини, много обширни на изток, юг и югозапад от Тулченските хълмове.

а) *Сравнително високи хълмове и плата* с надморска височина между 130 и 200 m се намират в северната и централната част на Тулченските хълмове, с хълмовете Паркеш-Малкочи и хълмовете Бештепе-Кайрачеле, разположени от страна на река Дунав, и хълмовете Узим-Гъванеле разположени в централната част.

• *Хълмовете Паркеш-Малкочи* са много по-обширни и единни. Главното било има вид на леко вълнообразно плато, с много широки хребети, които разделят доминиращите височини, с куполообразен вид, чиито надморски височини се поддържат между 150 и 200 m – Стънка Маре (205 m), Мовила Съпата (225 m) , Карталу (159 м), Къшла (179 м), Минери (179 м), Марка (207 м), Малкочи (152 м). Почти целият хълмов комплекс е изграден от триаски варовици и мергелни варовици. От главното било на север се разклоняват добре загладени и относително равномерни тесни второстепенни била.

• Хълмове Бештепе-Кайрачеле се намират между трасетата Малкочи-Валя Нукерилор и коридора Бейна Буджак, между Муригол и Саринасуф. Най-голямата част от тази подединица съответства на обширно плато съставено от две алтиметрично диференцирани стъпала: платото Прислоп-Тъушан (120-130 m), доминирано от върха Бейлиа Маре (201 m) и платото Кайрачеле-Дуна (50 -80 m), дренирано от долините Бештепе и Марк, и доминирано на север от върха на Бештепе (242 m).

• Хълмовете Узум - Гъванеле са разположени в централната част на Тулченските хълмове, където доминират със своите височини от 100-220 m (Реди -205 m, Узум - 223 m, Пиетриш - 170 m, Фурка Дялурилор - 168 m, Гъвана Маре - 167 m, Хълма Пиетрос - 206 m)

по-ниските и по-плавни райони на запад (Налбантска депресия), юг (равнината Сарикьой) и изток (равнината и депресионния залив Аджигьол-Валя Нукърилор).

б) *Ниските плата и равнини* формират най-голямата част от Тулченските хълмове и са съставени от по-ниски релефни стъпала (2-150 m), които граничат с по-високите хълмове и плата в централния и северния райони. Тези релефни стъпала, диференцирани алтиметрично и генетично, могат да бъдат намерени с различно разпределение във всички южни и източни поединици на Тулченските хълмове: равнината Флувио-Лагуран, равнината Аджигьол-Валя Нукърилор и депресионния залив, равнината Сарунасуф, Коридора Бейна Буджак и платото Дунавъц.

• *Речно-лагунната равнина* се намира в северната част на езерата Бабадаг и Разелм, представяйки нисък релеф с надморска височина от 2-60 m съставен от комплекс равнини или леко наклонени плата и ниски, крайбрежни равнини, всички покрити с льос. В рамките на тази маргинална стъпка могат да бъдат очертани няколко сектора, чиито характеристики разкриват тяхната морфогенетична сложност.

• *Равнината и депресионният залив Аджигьол - Валя Нукрилор* образуват по-сложен сектор. В южната част се развива по-ниско крайно стъпало (3-20 m), фрагментирано от езерните понижения Аджигьол и Калика. На север периферната равнина прониква в долините Аджигьол и Нукарилор под формата на депресионен залив, чиито странични фронтони, също покрити с льос, достигат надморска височина от 60-100 м. Те осъществяват връзката с по-високите хълмове, които ограничават депресионен залив на запад, север и изток.

• Равнината Сарунасуф е най-ниската част от крайните равнини в южната част на Тулченските хълмове като нейната височина е между 2 и 20 m.

• Коридорът Бейна Буджак се намира в западната част на крайбрежната равнина между Муригьол и Сарунасуф, който представлява по-нисък район (7-10 m), чрез който се свързват двете големи единици: Делтата на Дунав на север, и Разелм на юг. За пръв път Г. Мунтяну Мургочи (1912) съобщава това, като го смята за стар ръкав на р. Дунав насочен към залива Разелм, а Дунавското плато, което остава изолирано в източната си част, идентифицира с остров Певки, споменат от Херодот. К. Брътеску (1928, p. 23) го тълкува като „стар ръкав на морето, който изолира малките хълмове от останалата част на Добруджа в края на полуостров Дунавъц."[84]

• Платото *Дунавъц* образува източния край на Тулченските хълмове и има вид на полуостров, ограден от речно-езерните депресии на делтата на Дунав и езерото Разелм, от които е ограничено с денивелации от 20-40 м. Абсолютните надморски височини имат стойности от 10-15 m при контакта с езерни и делтови депресии, 45-75 m с хълмовете разположени от северната страна (състоящи се от триаски варовици – Муригьол 75 m, Горен Дунавъц 51 m) и от южната (от юрски варовици – Крепостта Жапорожени 75 m).

[84] К. Брътеску, *Земята на Добруджа…*, p. 23

Хидрография, климатология, педология, биоразнообразие. От ***хидрогеоложка*** гледна точка най-разпространените подпочвени води са фреатните слоеве на дълбочина между 5 - 20 m както в депресионните зони, така и в равнините, особено на изток. В льосоидните отлагания водите са на по-голяма дълбочина и са с ниски дебити (0,7 - 1 l/s). Повърхностните води включват реки с постоянен режим и "дерели" (долини с временно оттичане) и езера (речни и морски устия и язовири). Сред речно-морските пристанища най-известните са Бабадаг и Чямурлия, Калика и Аджигьол.

Климатът на района е умерен с подчертана континенталност: лятото е сухо, а зимата е мразовита и суха. Средната годишна температура е между 10,5 - 11°C, а валежите са малко, обикновено под 500 mm годишно. По Тулченските хълмове преобладават два основни климатични типа: степно-силвостепен и горски. Първият обгражда тази единица като пояс, вторият е във вътрешността. Разликата между двата се определя главно от валежите и на второ място от температурата. В степния климат падат между 350 и 500 mm вода годишно, а в гората над 500 mm. Средните годишни температурни разлики между двата климата са най-много 1^0C (средните годишни стойности са 11^0C за степно-силвостепните и 10^0C за горските). Климатичната разлика е наложена от нарастването височината на релефа.

Локално, на фона на общия климат, има множество елементарни локални *топоклимати*: по хълмистите върхове (главни и второстепенни), в котловините, депресиите и ливадите, земеделските култури (поливни и неполивни), в горите и в човешките селища и др.

Растителността е представена от гора заобиколена от степ и лесостеп.

От гледна точка на произхода се забелязва изобилие от континентални и субсредиземноморски видове, с които се срещат заедно и видове от тавро-кавказки произход.[85]

Степта обхваща краищата на платото. Доминиращите групи са тези съставени от Festuca valesiaca, Stipa capillata, Stipa lessingiana.

Лесостепта се състои от масиви от субсредиземноморска гора, в която има космат дъб (на Бештепе и Денис тепе), източен габър, туфи от драка, видове хинап, смрадлика и дива праскова. Срещат се и характерни за Доброджанската степ тревисти видове като: мак (Papaver rheoas), анемония-обикновена съсънка (Anemone pulsatilla, Adonis vernalis) и дребна перуника (Iris pumila).

В контактната зона между гората и лесостепта се появяват гъсти храсти от златиста кандилка, боровинка, глог и махалебка. От **фаунистична** гледна точка в тази област има елементи характерни за цяла Добруджа. Срещат се още: императорска ведрица (Aquila imperialis), египетски лешояд (Neophron percnopterus), морски орел (Haliaetus albicilla).

[85] Н. Дойница, Д. Иван, *Растителността на Добруджа, Делтата на Дунав и ладунния комплекс Разелм*, в: vol. *Растителността на Румъния*, Букурещ, Издателство Земеделска техника, 1992, p 82-100

Природни резервати. Необходимостта от опазване на някои редки или уязвими флористични, фаунистични и/или геоложки елементи обуславя създаването на някои природни резервати.

Геоложкият резерват Аджигьол е зона от естествен интерес с геоложко, палеонтологично и флористично значение. Природната зона запазва варовиковите склонове с ниска височина, пасища със степна растителност, разположени в югоизточната част на хълмовете Аджигьол, криещи останки от изкопаема фауна (амонити, ракообразни), приписвани на средния триас.

Природният резерват Хилмовете на Бештепе е една от защитените територии, където се намират степни ливади върху варовит или силикатен субстрат.

Природна рамка

Село Нуфъру

3.3. МИГ Главиница – Ситово Крайдунавска Добруджа“

Община Главиница: Географско положение. Община Главиница се намира в Североизточна България и попада в източната част на Дунавската равнина. Общината се намира в югозападната част на област Силистра и Северен централен район за планиране. Има общи граници с общини Тутракан, Ситово и Дулово. На югозапад граничи с общини Завет и Исперих от Разградска област, а на север – с Румъния. В посочените граници общината заема 481,2 км^2, което я прави 3-та по площ сред 7-те общини на областта, което съставлява 16,9% от тази на Силистренска област

Релеф. Релефът на община Главница е равнинно-низинен, като той е наклонен на север с преобладаваща надморска височина от 200 м на юг до 50 м на север. Южната част на общината е заета с крайните северни части на Лудогорието, където е и разположен най-младият град в района - Главиница. Той се намира на 50 км западно от областния център Силистра и е разположен на 100 м надморска височина.

В района на Лудогорието са характерни суходолия, под които се намират подземни реки а по дунавският бряг са разпространени свлачищата. Релефът способства за добра проветряемост, но създава условия и за ветрова ерозия.

Най-ниската точка в общината е на брега на река Дунав – 11 м.н.в., докато най-високата част е при с. Зебил, на границата на община Исперих – 226 м.

Климат. Територията на общината се отнася към умерено-континенталната климатична област на страната. В тази част на Дунавската равнина се чувства климатичното влияние от североизток – руските степи, което обуславя горещите лета и студените зими, както и кратките есен и пролет. За студеното полугодие в редица места се наблюдават температурни инверсии.

Средната годишна максимална температура е около 12 градуса, средните минимални годишни температури са около 5^0. Средните месечни минимални температури през януари месец са около -2,1^0, а максималната средна месечна юлска температура е около 24^0. Годишната температурна амплитуда е около 26,2^0. През януари месец преобладават броят на дните с температури малко над 0^0, докато най-голям брой дни с максимални температури над 35^0 се отчитат през август месец.

Годишната сума на валежите в района е от порядъка на 585 мм., като максимумът е пролетен през май-юни, а минимумът е през октомври. През пролетта валежите достигат до 180-200 мм., а най-малки са през зимата 100 мм. Снежната покривка се задържа не повече от 30-40 дни. Понякога през зимата североизточните ветрове навяват преспи, високи няколко метра, което затруднява транспорта в района.

Преобладаващите ветрове в община Главиница са западни, северозападни (през пролетта и есента) и северните и североизточните ветрове (през лятото и зимата). За да се намали скоростта на северните ветрове, които издухват и натрупват на големи преспи

снега през зимата, като предизвикват измръзване на посевите, са създадени специални полезащитни горски пояси. От неблагоприятните климатични явления характерни са сланите (първите от които падат в края на септември), поледиците и мъглите покрай дунавското крайбрежие.

Води. Основните фактори, които оказват влияние върху хидроложките особености на територията на община Главиница са количеството и разпределението на валежите, низинно-хълмистия характер на релефа, филтрацията и изпарението, характерът на геоложката основа. Като цяло вододайността е малка.

Хидрографската мрежа в община Главиница е слабо развита, като по северната ѝ граница с Румъния, преминава част от долното течение на река Дунав. Като цяло територията е бедна на повърхностни водни ресурси, единствено когато има силни дъждове или се топят снеговете, има водни течения по суходолията, но те пресъхват през лятото.

Едно от постоянните, макар и маловодно, е суходолието на р. Царацар. То се намира в южната част на община Главиница и е най-голямата река в Лудогорието. Суходолието навлиза в общината от югозапад от село Веселец (Община Завет) и се насочва към град Главиница, но преди да го настигне, завива рязко на запад-северозапад и се отправя към селата Осен и Стефан Караджа.

Освен повърхностно-течащи води на територията на община Главиница има и порови и карстови подземни води:

- Порови води в Неогена – район Русе–Силистра (подземно тяло с код BG1G00000N1035);
- Карстови води в Малм-Валанжския басейн (подземно тяло с код BG1G0000J3K048);
- Карстови води в Русенската формация (подземно тяло с код BG1G0000K1b041);

На територията на община Главиница съществуват няколко микроязовири и водоеми, които се използват за рибарство и напояване на обширни земеделски земи в региона. В северната част на общината, северно от с. Малък Преславец се позиционира и естественото блато „Малък Преславец“.

Почви. Основните фактори, които определят почвеният строеж и състав на дадена територия зависят основно от видът на скалите, характерът на релефа, климатът и водите, растенията, животните и човешката дейност. Поради тази причина и влиянието на всички тези фактори и условия, в община Главиница са се формирали Зонални и Азонални типове почви.

Флора и фауна. Върху развитието на растителността в община Главиница влияние оказват много фактори, като най-голямо значение имат преходното физикогеографско положение, равнинно-низинният релеф, разнообразните почвено-климатични условия, геоложкото минало на общината, както и антропогенната дейност на човека.

Растителността в община Главиница се отнася към Илирийската провинция на Европейската широколистна горска област. Както по цялата Дунавска равнина, така и тук естествената растителност е почти изцяло унищожена и заменена с културна. Има запас от степни тревни видове, като белизма, пъстър клин, пелин, коило, теснолист божур и др.

Представители на широколистната растителност са цер, благун, летен дъб.

В обхвата на община Главиница има и няколко защитени вековни дървета:

1. Летен дъб (2170) / Вид: обикновен (летен) дъб (Quercus robur); Местоположение: Община Главиница, с. Листец

2. Летен дъб (2047) / Вид: обикновен (летен) дъб (Quercus robur); Местоположение: Община Главиница, с. Малък Преславец

3. Летен дъб (2099) / Вид: обикновен (летен) дъб (Quercus robur); Местоположение: Община Главиница, с. Подлес

4. Цер (2168) / Вид: цер (Quercus cerris); Местоположение: Община Главиница, с. Звенимир

5. Цер (2167) / Вид: цер (Quercus cerris); Местоположение: Община Главиница, с. Звенимир

6. Цер (2169) Вид: цер (Quercus cerris); Местоположение: Община Главиница, с. Звенимир

Животинският свят на община Главиница попада в Северната зоогеографска подобласт на България и е представен от централноевропейски и степни видове: хомяк, степен пор, мишка, сива полевка, зайци, скачаща мишка, лалугер и др. Няма много обитатели на горите – лисица, сърна, дива свиня. От земноводните и влечугите се срещат няколко вида жаби, ивичест гущер и др. От птиците най-разпространени са патици, гъски, гмурци, яребици, пъдпъдъци. Във водите на р. Дунав има 58 вида и подвида риби, като с най-голямо стопанско значение са шаран, сом, есетра, моруна и др.

Защитени територии

На територията на Община Главиница, съгласно списъка на защитените зони за опазване на природните местообитания и на дивата флора и фауна (Директива 92/43/ЕЕС) попадат следните зони от Натура 2000:

Защитени зони по Директивата за птиците:

• *Защитена зона „Блато Малък Преславец“ с код BG0002065 за опазване на дивите птици*;

Предмет на опазване в защитена зона “Блато Малък Преславец” с идентификационен код BG0002065 са следните видове птици по Закона за биологичното разнообразие 10:

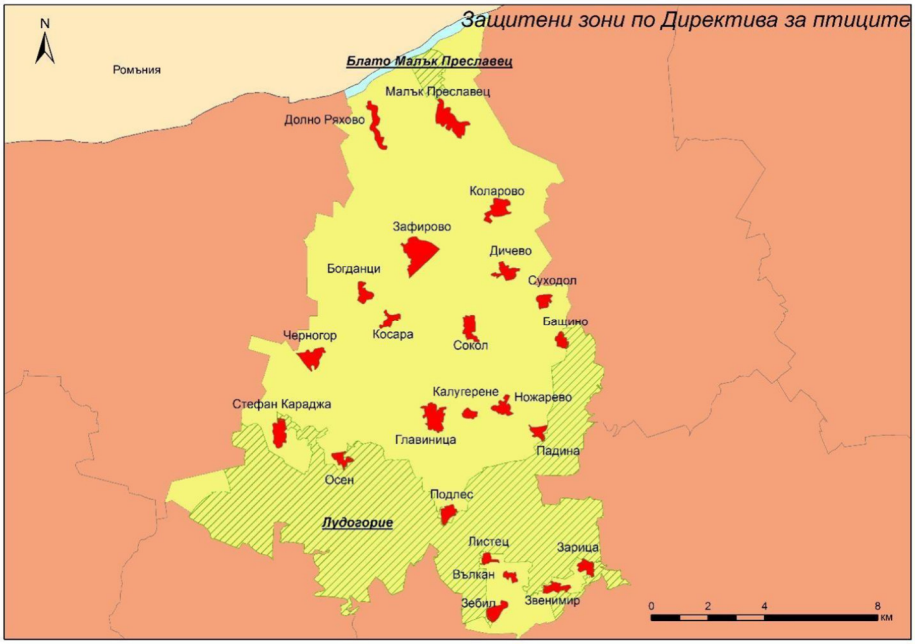
Къдроглав пеликон (Pelecanus crispus), Малък корморан (Phalacrocorax pygmeus), Малък воден бик (Ixobrychus minutus), Нощна чапла (Nycticorax nycticorax), Гривеста чапла (Ardeola ralloides), Малка бяла чапла (Egretta garzetta), Червена чапла (Ardea purpurea), Белоока потапница (Aythya nyroca), Червен ангъч (Tadorna ferruginea), Осояд (Pernis apivorus), Малък креслив орел (Aquila pomarina), Малък орел (Hieraaetus pennatus), Късопръст ястреб (Accipiter brevipes), Малък сокол (Falco columbarius), Ливаден дърдавец (Crex crex), Белобуза рибарка (Chlidonias hybridus), Земеродно рибарче (Alcedo atthis), Сив кълвач (Picus canus), Черен кълвач (Dryocopus martius), Среден пъстър кълвач (Dendrocopos medius), Сирийски пъстър кълвач (Dendrocopos syriacus), Черногърба сврачка (Lanius collurio). Малък гмурец (Tachybaptus ruficollis), Голям гмурец (Podiceps cristatus), Голям корморан (Phalacrocorax carbo), Сива чапла (Ardea cinerea), Сива патица (Anas strepera), Зеленоглава патица (Anas platyrhynchos), Лятно бърне (Anas querquedula),

Зеленоножка (Gallinula chloropus), Лиска (Fulica atra), Обикновена калугерица (Vanellus vanellus), Късокрил кюкавец (Actitis hypoleucos), Речна чайка (Larus ridibundus), Чайка буревестница (Larus canus), Жълтокрака чайка (Larus cachinnans), Пчелояд (Merops apiaster).

• *Защитена зона с код BG0002062 „Лудогорие“ за опазване на дивите птици*; Предмет на опазване в защитена зона “Лудогорие” с идентификационен код BG0002062 са следните видове птици по Закона за биологичното разнообразие 9:

Малък воден бик (Ixobrychus minutus), Червена чапла (Ardea purpurea), Черен щъркел (Ciconia nigra), Бял щъркел (Ciconia ciconia), Червен ангъч (Tadorna ferruginea), Осояд (Pernis apivorus), Черна каня (Milvus migrans), Орел смияр (Circaetus gallicus), Ливаден блатар (Circus pygargus), Малък креслив орел (Aquila pomarina), Малък орел (Hieraaetus pennatus), Късопръст ястреб (Accipiter brevipes), Белоопашат мишелов (Buteo rufinus), Царски орел (Aquila heliaca), Ливаден дърдавец (Crex crex), Бухал (Bubo bubo), Козодой (Caprimulgus europaeus), Синявица (Coracias garrulus), Сив кълвач (Picus canus), Черен кълвач (Dryocopus martius), Среден пъстър кълвач (Dendrocopos medius), Сирийски пъстър кълвач (Dendrocopos syriacus), Горска чучулига (Lullula arborea), Полска бъбрица (Anthus campestris), Червеногърба сврачка (Lanius collurio), Черночела сврачка (Lanius minor), Ястребогушо копривarче (Sylvia nisoria), Полубеловрата мухоловка (Ficedula semitorquata), Градиснка овесарка (Emberiza hortulana); Малък гмурец (Tachybaptus ruficollis), Черногуш гмурец (Podiceps nigricollis), Голям ястреб (Accipiter gentilis), Малък ястреб (Accipiter nisus), Обикновен мишелов (Buteo buteo), Черношипа ветрушка (Керкенез) (Falco tinnunculus), Сокол орко (Falco subbuteo), Воден дърдавец (Rallus aquaticus), Зеленоножка (Gallinula chloropus), Обикновена калугерица (Vanellus vanellus), Късокрил кюкавец (Actitis hypoleucos), Пчелояд (Merops apiaster).

Защитената зона е обявена, с цел опазване на местообитанията на дивите птици и поддържане на тяхното благоприятно природозащитно състояние.

Защитени зони по Директивата за местообитанията:

Защитена зона с код BG0000168 „Лудогорие“

Предмет на опазване са следните природни местообитания: - Отворени калцифилни или базифилни тревни съобщества от Alysso-Sedion albi; Субпанонски степни тревни съобщества; Панонски льосови степни тревни съобщества; Неблагоустроени пещери; Смесени гори от съюза Tilio-Acerion върху сипеи и стръмни склонове; Панонски гори с Quercus petraea и Carpinus betulus; Евро-сибирски степни гори с Quercus spp.;

Балкано-панонски церово-горунови гори; Мизийски гори от сребролистна липа;

Безгръбначни - Еднорог болбелазмус (Bolbelasmus unicornis); E. quadripunctaria;

Алпийска розалия (R. alpina); Брумбар рогач (L. cervus); Буков сечко (M. funereus); Лицена

(L. dispar); Обикновен сечко (C. cerdo); Хидриас (E. maturna);

Риби - Обикновен щипок (C. taenia);

Земноводни и влечуги - Голям гребенест тритон (T. karelinii); Добруджански тритон (T. dobrogicus); Жълтокоремна бумка (B. variegata); Об. блатна костенурка (E. orbicularis); Смок (E. sauromates); Червенокоремна бумка (B. bombina); Шипобедрена костенурка (T. graeca); Шипоопашата костенурка (T. hermanni);

Бозайници, без прилепи – Видра (L. lutra); Вълк (C. lupus); Добруджански хомяк (M. newtoni); Лалугер (S. citellus); Пъстър пор (V. peregusna);

Прилепи - Голям нощник (M. myotis); Голям подковонос (Rh. ferrumequinum); Дългокрил прилеп; (M. schreibersii); Дългопръст нощник (M. capaccinii); Дългоух нощник (M. bechsteinii);; Малък подковонос (Rh. hipposideros); Остроух нощник (M. blythii); Подковонос на Мехели (Rh. mehelyi); Средиземноморски подковонос (Rh. blasii);

Трицветен нощник (M. emarginatus); Широкоух прилеп (B. barbastellus); Южен подковонос (Rh. euryale).

Защитена зона с код BG0000171 „Лудогорие - Боблата“ за опазване на природните местообитания и на дивата флора и фауна.

Предмет на опазване са следните природни местообитания: Отворени калцифилни или базифилни тревни съобщества от Alysso-Sedion albi; Полуестествени сухи тревни и храстови съобщества върху варовик (Festuco-Brometalia) (*важни местообитания на орхидеи); Панонски льосови степни тревни съобщества; Хазмофитна растителност по варовикови скални склонове; Неблагоустроени пещери; Смесени гори от съюза TilioAcerion върху сипеи и стръмни склонове; Панонски гори с Quercus petraea и Carpinus betulus; Панонски гори с Quercus pubescens; Евро-Сибирски степни гори с Quercus spp.; Балкано-Панонски церово-горунови гори; Мизийски гори от сребролистна липа;

Безгръбначни - Алпийска розалия (R. alpina); Бръмбар рогач (L. cervus); Буков сечко (M. funereus); Обикновен сечко (C. cerdo); Хидриас (E. maturna);

Риби - Обикновен щипок (C. taenia);

Земноводни и влечуги - Голям гребенест тритон (T. karelinii); Добруджански тритон (T. dobrogicus); Жълтокоремна бумка (B. variegata); Об. блатна костенурка (E. orbicularis); Смок (E. sauromates); Червенокоремна бумка (B. bombina); Шипобедрена костенурка (T. graeca); Шипоопашата костенурка (T. hermanni);

Бозайници, без прилепи –Вълк (C. lupus); Добруджански хомяк (M. newtoni); Лалугер (S. citellus); Пъстър пор (V. peregusna);

Прилепи - Дългокрил прилеп; (M. schreibersii); Дългопръст нощник (M. capaccinii); Дългоух нощник (M. bechsteinii); Остроух нощник (M. blythii); Южен подковонос (Rh. euryale).

Защитена зона с код BG0000530 „Пожарево - Гарван“ за опазване на природните местообитания и на дивата флора и фауна

Предмет на опазване са следните природни местообитания: Твърди олиготрофни до мезотрофни води с бентосни формации от Chara; Естествени еутрофни езера с растителност от Magnopotamion или Hydrocharition; Реки с кални брегове с Chenopodion rubi и Bidention p.p.; Панонски льосови степни тревни съобщества; Смесени гори от съюза Tilio-Acerion върху сипеи и стръмни склонове; Панонски гори в Quercus petraea и Carpinus betulus; Панонски гори с Quercus pubescens; Евро-сибирски степни гори с Quercus spp.; Мизийски гори от сребролистна липа; Алувиални гори с Alnus glutinosa и Fraxinus excelsior (Alno-Padion, Alnion incanae, Salicion albae);

Безгръбначни - Алпийска розалия(R. alpina); Бръмбар рогач (L. cervus); Буков сечко (M. funereus); Обикновен сечко (C. cerdo);

Риби - Белопера кротушка (G. albipinnatus); Високотел бибан (G. baloni); Виюн (M. fossilis); Голям щипок (C. elongata); Голяма вретенарка (Z. zingel); Горчивка (Rh. sericeus); Ивичест бибан (G. schraetzer); Карагьоз (A. immaculata); Малка вретенарка (Z. streber);

Обикновен щипок (C. taenia); Распер (A. aspius); Сабица (P. cultratus); Украинска минога (E. mariae);

Земноводни и влечуги - Добруджански тритон (T. dobrogicus); Жълтокоремна бумка (B. variegata); Об. блатна костенурка (E. orbicularis); Смок (E. sauromates); Червенокоремна бумка (B. bombina); Шипобедрена костенурка (T. graeca); Шипоопашата костенурка (T. hermanni);

Бозайници, без прилепи - Вълк (C. lupus); Добруджански хомяк (M. newtoni); Лалугер (S. citellus); Пъстър пор (V. peregusna);

В списъка на Регионалната инспекция по околната среда и водите – Русе са включени следните Защитени местности в община Главиница:

1. БЛАТОТО КРАЙ СЕЛО МАЛЪК ПРЕСЛАВЕЦ - Местоположение: Община Главиница, с. Малък Преславец, целта на обявяването е свързана с опазването на характерната за района екосистема, както и местообитанията на редки и застрашени растителни и животински видове. Обявена е със Заповед No.РД-310 от 10.04.1986 г., бр. 34/1986 на Държавен вестник.

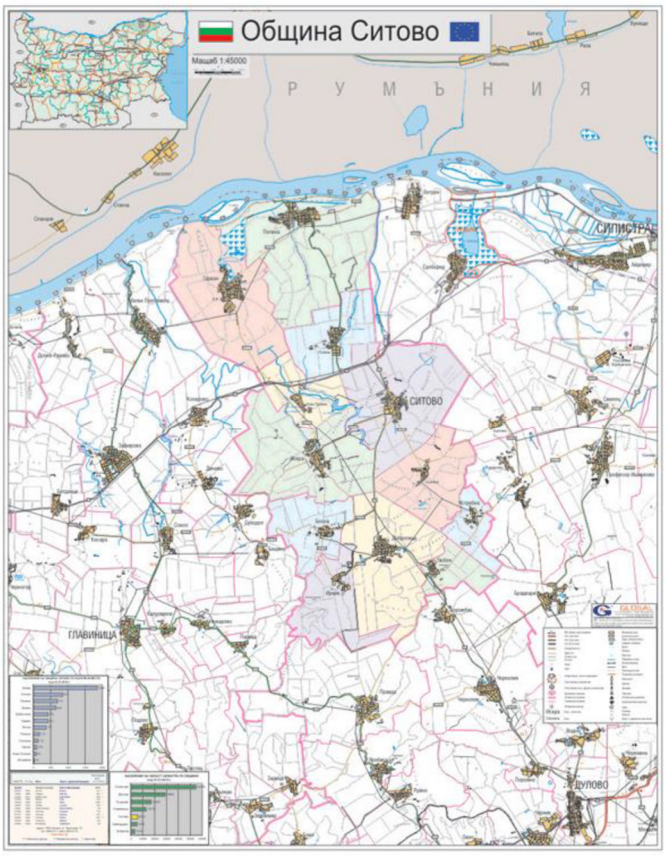
<u>Община Ситово:</u>

Географски характеристики, местоположение и граници

Община Ситово е разположена в североизточната част на Дунавската хълмиста равнина и на север граничи с река Дунав. Територията и заема централните северни части на област Силистра (териториална единица от ниво NUTS 3 според класификацията на системата NUTS1) и Северен централен район (СЦР) от ниво NUTS 2.

Географското положение на община Ситово е сравнително благоприятно и въпреки относителната отдаленост от крупни административни центрове общинската територия има голямо предимство – граничи на север с река Дунав, а в близост преминава път I-7 Силистра – Шумен. Пътят формира международен транспортен коридор, успоредно на Транс европейския коридор ТЕКК № 9 /Русе-Кърджали/, провеждайки транзитните потоци между Турция, Румъния и страните от ОНД и представлява основна връзка с Автомагистрала „Хемус“ – главна пътна артерия в Северна България, която преминава на 94 км. южно от село Ситово.

Община Ситово граничи на изток с община Силистра, на юг с община Дулово, на запад с община Главиница, а на север с река Дунав.

Община Ситово е разположена на разстояние от 27 км. до областния център – град Силистра, което улеснява икономическите връзки с него. Разстоянието между общинския център село Ситово и град Русе, който е най-голям икономически и транспортен център на река Дунав е 101 км. Разстоянието от село Ситово до град Варна е 193 км. Това е третия по големина град в България. Той е важен и перспективен транспортен център по оста Черно море - Адриатика, част от европейската транспортна мрежа.

Административният център на общината – село Ситово отстои на 232 км. от гр. Бургас, на 393 км. от гр. Пловдив и на 410 км. от столицата на Република България – град София.

Периферния характер на община Ситово обуславя малкото транспортни връзки и изолацията на тези територии от активна стопанска и друга антропогенна дейност, но е способствал за запазването на естествения характер на природните системи.

Териториални и поземлени ресурси

Около 91,43% от територията на община Ситово се състои от земеделски и горски площи. Най-голям относителен дял в територията на общината заемат земеделските площи – 212 156 дка (78,28% при средни за страната 58%). На второ място горските територии – 35 641 дка (13,15% при средно за страната 35%).

Населените места и другите урбанизирани територии са 4,79% или 12 979 дка. Водните площи заемат 3,3% от територията на общината, а площите за транспорт и инфраструктура 0,45%. Териториите за добив на полезни изкопаеми заемат 0,03%.

Природни условия и ресурси

Релефът на община Ситово е разнообразен, като в по-голямата част е равнинен и ниско хълмист. Според физико-географското райониране на България, община Ситово се намира в североизточната част на Дунавската хълмиста равнина. Характерните за района Лудогорско и Добруджанско плато, са дълбоко просечени от речната мрежа. Приблизително по линията Тутракан - Добрич реките губят оттока си и продължават подземно да текат към р. Дунав. Техните суходолия са най-характерната местна релефна особеност. Поради всичане във варовиковите пластове реките образуват живописни каньони, дълбоки до 100-120 м. На места по Дунавския бряг са развити свлачищни зони, но на територията на общината няма изявени такива.

Съществува характерен наклон в северна посока, като надморската височина варира от 150 м. на юг до 50 м. на север, типични са дълбоките (на места над 60 – 70 м.) спрямо околния терен суходолия. Крайните южни райони попадат в обсега на северната, ниска част на Лудогорското плато.

Максималната надморска височина се намира в най-южната част на общинската територия, южно от село Ирник – 164,2 м.н.в., а най-ниската – 11 м.н.в., на брега на река Дунав, североизточно от село Попина.

В северната част на общината, между селата Гарван и Попина, под формата на буква „Г“ се простира Попино-Гарванската низина (10 кв.км.) с надморска височина от 12 до 40 м. В Бръшлянската низина се намира най-голямата в България защитена местност „Калимок-Бръшлен“, а в Попино-Гарванската - защитената местност „Гарвански блата“. Широкото разпространение на варовиците е предпоставка за развитие на карстов релеф. По поречието на река Дунав са се образували острови, обрасли с богата растителност.

Характерът на релефа е благоприятен за развитието на механизирано земеделие. Хълмистите части с наклонени терени и високите части на Дунавския бряг са подходящи за лозови и овощни насаждения.

Климатът е умерено-континентален с четири сезона, но има някой особености, продиктувани от релефа и надморската височина. Характеризира се с горещо лято и студена зима. Пролетта в Ситово настъпва сравнително рано, което е типично за този район на Дунавската равнина. Периода от март до юни включва значителни валежи. Средните годишни амплитуди и средните годишни минимални и максимални температури в най-ниските и най-високите части от района на общината не се различават съществено. Средната януарска температура е -2,0°C / 4,0°C, а средната температура през най-топлите летни месеци юли и август е 16°C. Средната годишна температура е 14 °C.

Най-високите летни температури се проявяват през месец юли. Лятото е сухо и горещо – средната юлска температура е 22,8ºС. Есента е продължителна и топла, зимата е сравнително студена. Характерни за Дунавската равнина са честите и продължителни мъгли, не само покрай река Дунав, но и във вътрешните части на общината. Ранните есенни и късните пролетни мразове не позволяват развитието на ранно и късно зеленчукопроизводство. По крайбрежието на р. Дунав средната годишна температура е с 0,6ºС по-висока от останалата територия на общината. Средногодишната температура (по поречието на река Дунав), на въздуха е около 11.2°C, максимална през юли (24.7°C), и минимална през януари (-1.6°C). Средната зимна температура е под нулата (-1.5°C), средната лятна температура е 21.6°C.

Средната относителна влажност по крайбрежието е 75-80%, а за останалата територия на общината – 71-73%.

Максимумът на валежите е през пролетта и началото на лятото, а минимумът е в края на лятото и през есента. В пряка връзка с валежите са и засушаванията. Най- голям брой засушавания с продължителност над 10 дни има в края на летния сезон. Снежната покривка не е устойчива, достига 20-30 см и се задържа 50-60 дни. През последните две години валежите са недостатъчни и разпределението им е неравномерно.

През 2020 г. Са регистрирани пролетни и летни засушавания, които са най-сериозните за последните 10 години. Снежната покривка има неустойчив характер и е със сравнително малка средна дебелина. Първата снежна покривка се образува сравнително късно (10-12 декември), а последната изчезва сравнително по-рано (20-28 февруари).

Студените северни и западни ветрове създават условия за образуването на поледици по откритите и равни части, които причиняват повреди на насажденията и културите.

Розата на вятъра показва колко дни в годината вятърът духа от определена посока.

В района преобладаващи са североизточните и западни ветрове. Те духат главно през зимния период и пренасят студени въздушни маси.

През пролетта и лятото преобладаващи са източните ветрове, а през есента посоката на ветровете най-често е от юг.

В северната част на общината преобладават западните и североизточните ветрове, които в крайдунавските низини се ориентират по направление на реката. През зимата силните ветрове понякога продължават по няколко денонощия и причиняват снегонавявания по пътищата, обледеняване на ел.проводниците, почти пълно отвяване на снежната покривка и измръзване на есенниците. Полезащитните пояси недостатъчни.

За южната част на общината са характерни много силните северозападни ветрове, които духат през преходните сезони. През летния период се разразяват гръмотевични бури, придружени с поройни валежи, често и с градушки. Равнинният релеф и откритостта му във всички посоки способства за добра проветряемост, но същевременно създава условия за ветрова ерозия. За южната част на общината са характерни много силните северозападни ветрове, които духат през преходните сезони. През летния период

се разразяват гръмотевични бури, придружени с поройни валежи, често и с градушки. Равнинният релеф и откритостта му във всички посоки способства за добра проветряемост, но същевременно създава условия за ветрова ерозия.

От гледна точка на разгледаните климатични елементи за климата на района, най-общо може да се каже следното:

1. Климатът в района е умерено-континентален, характеризиращ се с горещо лято и студена зима. Лятото е сухо и горещо, като в неговият край се оформя трайно засушаване. Пролетта и есента са сравнително топли сезони.

2. В района се наблюдава общ недостиг на валежи и последващи летни засушавания.

3. Районът се характеризира със средна относителна и абсолютна въздушна влажност, като по баланс на овлажняване е отнесен към засушлива зона с дефицит от 150-250 мм.

Очакваните промени в климата на общината са свързани с отчетената за България обща тенденция към затопляне, както и увеличаване честотата на екстремните метеорологични и климатични явления като засушавания, проливни валежи, гръмотевични бури и градушки.

Предвижданията са за намаляване на годишната амплитуда между максималната и минималната температура на въздуха, като минималната температура се повишава по-бързо от максималната и намалява дебелината на снежната покривка. Това води до изместване на горната граница на широколистните гори към по-голяма надморска височина, увеличаване на недостига на вода в почвата, промяна в ареалите на редица видове и загуба на биоразнообразие.

Води

Речната мрежа в пределите на община Ситово се отнася към Дунавския водосборен басейн. Общината граничи с р. Дунав по крайбрежието на селата Гарван и Попина. По северната граница на община Ситово, на протежение от 12 км. (от км. 398 до км. 410, километрите се броят нагоре от устието на реката) преминава участък от долното течение на река Дунав.

С изключение на река Дунав на територията на общината липсват повърхностно течащи води. При силни дъждове и при топенето на снеговете по суходолията протичат водни течения, които по-късно и през лятото пресъхват. При поройни дъждове водите прииждат с голяма сила и унищожават всичко в коритата си. През територията преминават две големи суходолия, дълбоко всечени сред околния терен. Първото от тях (западното) е на река Сенковец (Сазлъка, Сенкувча, Кулак, десен „приток“ на Дунав). То навлиза в пределите на общината югозападно от село Ирник на 108 м.н.в. Преминава западно от селата Ирник, Босна, Искра и Нова Попина, източно от с.Гарван и се „влива“ в блатото Лещава (Гарванско блато) на 12 м.н.в., което се оттича в река Дунав. В източната част на общината, от юг на север преминава второто голямо суходолие на територията ѝ – Демиркулак (Дуванкулак, Дерменкулак, което се „влива“ в езерото Сребърна). То навлиза

в общината южно от село Любен на 88 м.н.в, минава северозападно от него и западно от село Ястребна и североизточно от село Слатина навлиза в община Силистра на 42 м.н.в.

На територията на община Ситово има изградени 12 микроязовири, водите на които основно се използват за напояване на обширните обработваеми земи в региона, както и за рибовъдство. Съгласно Закона за общинската собственост след проведени търгове, язовирите са отдадени под наем. По-големи от тях са: „Искра“, „Нова Попина-1“, „Ситово-1“, „Поляна“, „Добротица-1” и др.

Територията на Общината е бедна на водни ресурси. Порьозността на льосовата покривка, и окарстената варовикова основа, заедно с оскъдните валежи и слабия наклон на релефа са комплекс от обстоятелства, определящи липсата на повърхностно течащи води. Водния режим се определя от дъждовните води и снеготопенето.

Подземните води са разположени в два хоризонта, които се използват за водоснабдяване на селищата през летните месеци. Територията е с неголяма гъстота на хидрогеографската мрежа.

Граничещата с общината р. Дунав в участъка й от десет километра е единствената дренираща артерия на повърхностните и подземни води.

Североизточната част на Дунавската равнина се характеризира с липсата на повърхностно течащи води. Приблизително по линията Тутракан - Добрич реките губят оттока си и продължават подземно да се оттичат в р. Дунав. Максимумът на оттока е през пролетта, обусловен от максимума на валежите и снеготопенето.

Липсата на повърхностно течащи води на територията на община Ситово донякъде може да се компенсира с водите на р. Дунав. На територията на общината няма открити водоизточници с минерална вода или термални извори.

Почви

Почвената покривка е тясно свързана с естеството на геоложката основа, с особеностите на релефа, с характера на климатичните условия, спецификата на растителността и стопанската дейност на човека. Преобладаваща почвообразуваща скала е льосът – типичен и глинест.

Почвите се характеризират с голямо разнообразие, като преобладаващите почвени типове в община Ситово са: излужените чернозем, глинестите и песъчливо-глинестите почви.

Излужените черноземи са 27,7%, слабо излужени черноземи 46,8%, силно излужени черноземи 16,4%, тъмносиви горски 5,8% и други 3,3%. Количеството на хумуса в горния слой е 2,2-3,0%. Свързаните с тяхното разпространение обработваеми земи се отличават на места със значителен наклон, които е дал възможността да се прояви деградивния ефект на плоскостната, линейна и ветрова ерозия. Почвената реакция в хумусния хоризонт е неутрална. Водния режим на почвите е добър, като позволява производително изразходване на и без това недостатъчните валежи. Естественото плодородие на излужените черноземи е добро.

Ерозията се проявява главно в плоскостно отнасяне на почвения слой и в ровинна ерозия. Най-силно засегнат от ровинна ерозия е Дунавският бряг. Тя застрашава функционирането на изградени водовземни съоръжения в терасата на р. Дунав. Особенно остър е проблема в с. Попина, което захранва територии на общината с вода. Проявления има и ветровата ерозия, поради равниния и открит релеф и периодично силните ветрове.

Полезни изкопаеми

Територията на област Силистра не е богата на минерални суровинни източници. По долинните склонове на суходолията се разкриват скални участъци за строителни материали - варовици. Находища за кариерно добиване на кредни меки декоративни варовици за облицовка има в районите на с. Ирник – община Ситово, с. Подлес – община Главиница, с. Златоклас – община Дулово При с. Колобър са проучени залежи на каолин с мощност на пласта около 18 м (перспективно за експлоатация). По крайбрежието на река Дунав има находища на инертни материали (чакъл, пясък).

На територията на Община Ситово не са открити находища на рудни изкопаеми. Терена е изграден изключително от седиментни скали – варовици, мергели и техните разновидности. Природно богатство за общината е намиращата се в землището на с. Ястребна кариера за добив на варовик, която е публична държавна собственост. Общата й площ е 40.158 дка с доказани геоложки запаси от 2 835 600 куб.м. варовик. Варовиците са предимно седиемнтни от долна креда- горен барем, порцелановидни бели, плътни, покрити с плеистоценски чакъли, които преминават в кватерни пясъци и льосовидни глини.

Съгласно БДС варовиците отговарят на изискванията за производство на бетон 1,2, и 3 група до марка 30 МРа и трощен камък за пътни основи и асфалтови покрития. На територията на общината се намира и кариера Слатина с площ 56,832 дка, разположена в землището на с. Слатина, представляваща публична общинска собственост. Друг източник за добив на известно количество инертни материали – баластра и пясък за местни нужди е р. Дунав, чието дъно е песъчливо с дълбочина 6-7 метра.

Биоразнообразие, защитени територии и защитени зони

Мрежата „Натура 2000” е най-амбициозната инициатива, която някога е предприемана за опазване на богатото природно наследство на Европа. Екомрежата е създадена през 1992 г. чрез приемането на Директивата за местообитанията, която заедно с Директивата за птиците представлява крайъгълният камък на политиката за опазване на природата в Европа. Тя е важен елемент от изпълнението на поетия ангажимент от държавните и правителствените ръководители в Европа по време на срещата им на високо равнище в Гьотеборг през 2001 г. за „спиране на загубата на биологичното разнообразие до 2010 година”. Досега в нея са включени около 20 000 обекта, които обхващат почти 20% от територията на ЕС. Целта на мрежата „Натура 2000” е да се опазват и управляват уязвими видове и местообитания в тяхната естествена

област на разпространение в Европа, без оглед на национални или политически граници. „Натура 2000” не е просто система от строго охранявани природни резервати. Тъй като тя е неразделна част от селския пейзаж, важно е обектите да продължават да се управляват по начин, който отчита присъствието на уязвими местообитания и видове.

Принципът за управление на екомрежата е, че човек и природа работят най-добре в партньорство помежду си. Този принцип има много предимства както за опазване на природата, така и за хората, които живеят и работят в селски райони. „Натура 2000” на практика е техен съюзник, способстващ за запазване на икономическата жизнеспособност и социалната структура на много от селските райони. Тя предоставя нови възможности за икономическа диверсификация и вътрешни инвестиции.

Към 2020 г. националаната мрежа от защитени зони включва: 120 защитени зони за опазване на дивите птици, покриващи 23.1% от територията на България; 234 защитени зони за опазване на природни местообитания, покриващи 30,3% от територията на България.

Защитени зони

В териториалния обхват на Община Ситово, попадат следните защитени зони от екологичната мрежа „Натура 2000”, по смисъла на Закона за биологичното разнообразие – ЗБР (ДВ, бр. 77/2002 г., изм. и доп. ДВ, бр. 98/2018 г.):

• По Директива за опазване на дивите птици 79/409/ЕИО

- „Лудогорие” (НАТУРА 2000 код BG0002062, Области Русе, Разград и Силистра),обявена със Заповед РД-837/17.11.2008 г. на Министъра на околната среда и водите, (Д.В. бр.11/10.02.2009), с обща площ 914 365,180 дка(по имотни регистри) и 913 890,637 дка (по графика), в които влизат землищата на селата Ирник, Босна, Добротица – община Ситово, Защитената зона се създава с цел: опазване и поддържане на местообитанията на Малък воден бик /Ixobrychus minutus/, Ръждива чапла /Ardea purpurea/, Черен щъркел /Ciconia nigra/

- „Гарванско блато” (код BG0002064), обявена със Заповед № РД-567/05.09.2008 год. на Министъра на околната среда и водите, (Д.В. бр.84/2008 год.), разположена е в землищата на с. Гарван и с.Попина, община Ситово, област Силистра с обща площ 3242,66 дка. Защитената зона се създава с цел: опазване и поддържане на местообитанията на червеногушия гмурец /Podiceps grisegena/, малкия воден бик /Ixobrychus minutus/, белооката потапница /Aythya nyroca/ и кокилобегача /Himantopus himantopus/

• По Директива за опазване на местообитанията 92/43/ЕИО

- „Лудогорие” (НАТУРА 2000 код 0000168, области Русе, Разград и Силистра), приета с РМС № 611/16.10.2007 г. (ДВ бр. 85/23.10.2007 г.), с обща площ 594 474,6 дка, в която влизат и землищата на селата Босна, Добротица и Ирник, община Ситово. Обявена е с цел опазването на следните местообитания: Полуестествени сухи тревни и храстови съобщества върху варовик (Festuco-Brometalia (важни местообитания на орхидеи), Балкано-панонски церово-горунови гори, Евро-сибирски степни гори с Quercus spp.,

Дъбово-габърови гори от типа Galio-Carpinetum и видовете Малък креслив орел, Бухал, Горска чучулига, Белоопашат мишелов, Черночела сврачка, Ястребогушо коприварче и др.

- „Лудогорие – Сребърна" (НАТУРА 2000 код 0000169, област Силистра), с обща площ 52 238 дка, в която влизат и землищата на селата Ситово, с. Слатина и с. Ястребна, Предмет на опазване са Полуестествени сухи тревни и храстови съобщества върху варовик (Festuco-Brometalia) (важни местообитания на орхидеи), Ръждив ангъч, Синявица, Полска бъбрица, Градинска овесарка, Тръстиков блатар и др.

- „Пожарево – Гарван" (НАТУРА 2000 код 0000530, област Силистра), приета с РМС № 122/02.03.2007 г. (ДВ бр. 21/09.03.2007 г.), с обща площ 58 862,7 дка, в която влизат и землищата на селата Гарван и Попина, община Ситово. Защитената зона опазва Алувиални гори с Alnus glutinosa и Fraxinus excelsior (Alno-Pandion, Alnion incanae, Salicion albae), Мизийски гори от сребролистна липа, Реки с кални брегове с Chenopodion rubri и Bidention p.p., Естествени еутрофни езера с растителност от типа Magnopotamion или Hydrocharition, Олиготрофни до мезотрофни стоящи води с растителност от Littorelletea uniflorae и/или Isoeto-Nanojuncetea, Белоока потапница, Черночела сврачка, Нощна чапла, Вечерна ветрушка, Малък креслив орел, Бяла лопатарка и др.

В териториалния обхват на Община Ситово, попадат следните защитени територии по смисъла на Закона за защитените територии – ЗЗТ:

- Защитена местност „Гарвански блата", обявена като природна забележителност със Заповед № 856/06.08.1985 год. на председателя на Комисията по опазване на природната среда към Министерски съвет, публикувана в Д.В. бр.65/20.08.1985 год., прекатегоризирана като защитена местност със Заповед № РД-1205/24.09.2003 год. (ДВ, бр. 91/2003 г.) с площ 2800 дка. Намира се в землищата на селата Гарван и Попина и опазва естествената крайречна влажна зона.

Целта е да се запазят естествените местообитания на редки водоплаващи птици включително четири вида гмурци – голям, малък, черногуш и червеногуш, ням лебед, сива гъска, сива патица, зеленоглава патица, лятно бърне, кафявоглава потапница, зелененожка, лиска, жълтокраса чайка, малък воден бик, нощна чапла, гривеста чапла, бял щъркел, белоока потапница, тръстиков блатар, кокилобегач, белобуза рибарка, синявица, сив кълвач, сирийски пъстър кълвач, червеногърба сврачка, черночела сврачка. В обекта е разпространена разнообразна водна и блатна растителност, сред която се срещат редки видове растения, като водна жълта роза, бяла водна роза, блатно кокиче и водна лилия.

- Защитена местност „Горната кория" с. Добротица - находище на див божур, обявена като природна забележителност със Заповед № 1141/15.12.1981 год. на председателя на Комитета за опазване на околната среда при Министерския съвет и прекатегоризирана в защитена местност със Заповед № РД-1203/24.09.2003 год. на Министъра на околната среда и водите (ДВ, бр.91/2003 г.) Площта е актуализирана на 40,064 дка със Заповед № РД-4/05.01.2009 г. на Министъра на околната среда и водите, Д.В. бр.15/2009 год. и на 70,918 дка със заповед № РД -645/14.08.2012 г. (ДВ, бр. 75/2012 г.). Намира се в

землището на с. Добротица в държавен горски фонд и опазва находище от червен див б - Природна забележителност „Острата канара”, обявена със Заповед № 1141/15.12.1981 г. на Председателя на КОПС при МС. Намира се в землище с. Добротица. Площта й е актуализирана на 26,454 дка със Заповед № РД-711/29.07.2010 г. (ДВ, бр. 78/2010 г.)Опазва се характерно скално образувание.

Съществува красива местност, която не е обявена за природна забележителност. Това е „Бялата канара” в землището на с. Ирник.

В Общината има два броя вековни дървета.

Биологично разнообразие

Биологичното разнообразие по своята същност представлява многообразието от всички живи организми във всички форми на тяхната естествена организация, техните съобщества и местообитания, на екосистемите и процесите, които протичат в тях.

Макар и сравнително малка по площ, България е страна с богато биологично разнообразие, представено от ценни растителни и животински съобщества, и съдържа примери за почти всички основни типове местообитания и биотопи, известни в Европа.

Биоразнообразието включва цялата жива природа на планетата в три основни нива на организация: 1) генетично – обхваща огромното разнообразие от генни комбинации във всички живи организми, 2) видово – включва видовете и разновидностите от всички групи живи организми и 3) екосистемно – обхваща не само разнообразието от живите организми в природата, но и сложните им взаимоотношения и разнообразни връзки помежду им и със заобикалящата ги природа. Съгласно националното законодателство, в България биоразнообразието се опазва главно чрез Закона за биологичното разнообразие, съгласно който биологичното разнообразие е неразделна част от националното богатство и опазването му е приоритет и задължение за държавните и общинските органи и гражданите. Биологичното разнообразие е част от националното богатство и опазването му е задължение с приоритетна значимост. Същността на приоритетите по опазване на биологичното разнообразие могат да се систематизират главно в следните няколко аспекта: опазване на местообитания по типова характеристика и местообитания на застрашени, редки и ендемични растителни и животински видове, представителни за Република България и Европа, нормативно уредено в Закона за биологичното разнообразие (ЗБР) и Закона за лечебните растения (ЗЛР), подзаконовите нормативни документи – Наредби и Заповеди към него на МОСВ уреждат опазването и регулират ползването на редица лечебни, редки и застрашени растения за добиване на билки както изкупуване и търговия с тях.

В тази връзка опазването на биологичното разнообразие е един от приоритетите на Община Ситово.

Съществено значение за зелената система и биологичното разнообразие имат горските територии. На територията на община Ситово има общо 35641 дка гори - частна, общинска и държавна собственост. По своето предназначение те биват: Стопански гори-

36,5%, Защитени гори (Натура 2000 и др.) - 41,7%, Специални гори с рекреационно и полезащитно значение- 21,3% и Горски земи- 0,5%. Преобладават естествените широколистни насаждения – цер, габър, ясен, клен, дъб, акация. Изкуствено са създадени гори с червен дъб, липа, явор, орех.ожур (Paeonia peregrina).

Защитени гори:

• Лудогорие 0002067 са разположени в землището на с. Ирник. Те заемат общо 7.9 ха.

• Лудогорие - Сребърна 000169 са в землището на селата Ситово, Ястребна, Слатина. Те заемат общо – 130,2 ха.

Проблеми във връзка с опазване на горските масиви:

• нерегламентирани сечи;

• палежи на стърнища в близост на горски масиви, които нанасят трудно поправими щети и скъпо струващи възстановителни работи.

Животински видове, обект на ловен туризъм – обектите на ловен туризъм са дива свиня, чакал, фазан, пъдпъдък, лисица. Фазаните в диво състояние са в малко количество, затова ловните дружинки закупуват ежегодно от развъдниците и ги разселват, за да бъде запазена популацията им. В момента на територията на общината се срещат сърни и благородни елени единствено в гората „Зли дол", която се разпростира на територията на три общини-Ситово, Главиница, Дулово. Тя е държавна собственост и е единствената така добре поддържана в района.

4. Населени места, архитектура, вътрешна архитектура на жилището – структура на населените места, улици, видове домакинства, етажни планове, жилищни коти, описание на балканската архитектура, на къщите обитавани от българи в началото на XX-ти век.

4.1 Архитектурен вид на жилищата от МИГ „Мунции Мъчинулуи"

От архитектурния вид на жилищата от МИГ „Мунции Мъчинулуи" се вижда присъствието на къщи, общо наричани балкански[86] тип, обитавани от българи, но и от други народности (румънци, арумънци, мъглено-румънци, гърци). В момента такива къщи все още са запазени в Бейдауд, Саригьол де Дял, Черна, Извоареле, Василе Александри, Николае Бълческу и др. Трябва да се отбележи, че същият тип къща се среща, следвайки взаимодействието между севернодунавската и балканската архитектура, и при румънците в селата, където тези народности са живели заедно. Този факт може да се обясни и със силното влияние на южнодунавските занаятчии. Така Николае Йорга казва следното за Саригьол: ***„къщите са предимно нови и много добре построени, покрити с добруджански грънци (цигли s.n.): техните архитекти не са селяни, а майстори. Тези майстори пристигат от България през лятото и се връщат там със студа като вземат със себе си парите спечелени от селяните от всяка националност на Добруджа."***[87] Същото твърди и В.И. Сассу: ***„Българинът строи къщата си с кирпич. За***

зидовете на къщите българите водят майстори от Бесарабия и България, които идват в тези села през пролетта и се връщат през есента."[88]

Освен това присъствието на населението от български произход в продължение на дълъг период от време се отразява и на старата архитектура, която носи специфично балканското. По-долу ще представим традиционната архитектура на няколко места, където тази архитектура все още може лесно да се разпознае: Бейдауд, Черна и Извоареле. Конструктивната система и вярванията за къщата са сходни или имат само малки разлики (в зависимост от конкретния отпечатък поради съжителството с други групи, напр. в Извоареле българи-гърци-румънци).

Село **Бейдауд** има допълнителна структура, гъстотата на домакинствата намалява от центъра към краищата. Мрежата от T- и U-образни пресечени пътища е много гъста в центъра на сегашното селище като се препокрива с периметъра на най-старата част на селището. Хълмовете по границата на селото представляват граница за развитието на населеното място, а дерето концентрира голям брой домакинства. Връзката между пътища и домакинства е била смесена. Турците са направили няколко чешми по пътя към Стежару (на север), към Хадживат (югозапад) и Карабалъч (запад), а по склоновете - магазини и таверни, които допълват специфичната архитектура на мястото.

Традиционното домакинство в село **Бейдауд** е било от смесен тип от гледна точка на професионалния профил, а именно земеделско-пастирски. Формата на парцелите обикновено е правоъгълна (с приблизителна площ от 2500 кв.м.), ориентирана с тясната страна към пътя.

Сградите, съставляващи старото домакинство в Бейдауд, съответстват на професионалната и цялостната жизнена функция: къщата, конюшнята, хамбара, плевнята, лятната пещ, кокошарника и кладенеца. Дворът на къщата е отделен от двора за животните. Къщата обикновено е разполагала с второстепенна фасада към пътя, като основната фасада е имала достъп до вътрешния двор и и е гледала на юг. Устройството на домакинството включва два варианта на разположение на стопанските постройки: организирани линейно с къщата, стена до стена, но с различна височина; организирани в две успоредни линии. Също така е установено, че са разполагани в ъглите на къщата, под прав ъгъл спрямо нея, но по-отдалечени. Оградите на домакинството са направени от камък с чямур - кал със слама за спойка.

Най-старите къщи, които представят строителната традиция, са "български" (в смисъл, че са обитавани и поръчани/строени от тях) и са строени в началото на XX-ти век. По отношение на строителната техника, първата операция е парцелирането на земята, като къщата е обърната на север. По съответните трасета се е изкопавал изкоп до

[86] Къщи обикновено с три стаи, с 4 ската, с нисък наклон и с цигли, стрехите и коридора са по цялата ширина, а мазето отдолу.

[87] Николае Йорга, *Румъния както до 1918 г.*, Vol. II, Издателство Минерва, Букурещ, p. 322.

[88] В. И. Сассу, *Монография на село Каранасуф* в Летописите на Добруджа, год. IV, Nr. 3, 1923, p. 294.

„твърда“ (жива пръст), понякога до 1,80 м дълбочина (за избите). В изкопа като основа се е полагал "черен" камък (зелена шиста) с глинена спойка, а издигането (цокъл) продължава по същия начин. Когато говорим за нивото на основите, споменаваме често срещаното мазе в плана на къщата, която е строена при денивелация на терена. Изкопът също е бил укрепен с камък и слепен с глина, а плочата е била поставяна върху дебели напречни дъбови греди, подпрени на надлъжна греда, вградена в зидарията. Основната греда на свой ред се поддържа от централен стълб, издялан от твърдо дърво обикновено дъб.

По отношение на честотата на използваните материали и технологиите за изграждане на стените, първо място заема кирпичът, на второ - "paientele" (дърво, преплетено с тръстика и глина), а на трето - изпечената тухла. Чямурът (кал смесена със слама) е използвана много рядко за изграждане стените на къщата.

Приготвянето на кирпичени тухли се извършвало на седянка, „от роднини“, или срещу заплащане. Изкопаната и извадена от изкопа пръст е била смесвана със слама и вода, и стъпквана. Така приготвената смес се поставяла в дървени форми за две тухли. Поливали се както преди, така и след напълването им. След това са се обръщали и сушели на слънце 10 дни, като през това време са се обръщали два пъти. В миналото българите са правили тухли с размери 12/12/35 см, а по-късно са били с размери 12/25/37 см. Българите са градили и с два реда кирпич, но връзката между стените не е била много здрава. Използван е и кирпич, дублиран с камък, особено на стените, обърнати на север. Използвано е и решението за подсилване на кирпичената стена с камък, поставен на определени места в стената, състояща се от два успоредни реда кирпич.

В случая с къщите с paiente (дърво, преплетено с тръстика и глина) върху същата каменна основа, описана по-горе, в която са вграждали парчета дърво за осигуряване на връзката на гредите с основата, са поставяни по периметъра и на разделящите стени резбовани дъбови греди, в които са се фиксирали тънки колчета ("пръчки"). Горният край се е вмъквал в „горните греди“, които заедно образуват солидна рамка. Върху тази рамка хоризонтално са били вплитани пръчки от липа, габър и бряст. Създадената по този начин стена се е запълвала, започвайки отвътре (след завършване на покрива) с чямур. След пълното изсъхване на вътрешните стени, същата операция се извършвала и отвън.

Независимо от материала и техниките за изграждане на стените, системата за покриване била една и съща, чрез монтиране на рамка върху основа от греди. На надлъжните греди ("горните греди") се полагали напречни греди ("корди"), поставени на разстояние 50-80 см.

Гредите били направени от дъбово или смърчово дърво, закупен материал от складовете на Бая. В по-новите къщи надлъжната греда се поставяла върху напречните греди. Тристранно оформените сдвоени греди от акациево или елхово дърво са се опирали в долния си край на напречните греди, а горният се е закрепвал в гредата на билото. Липови ланцети са били заковавани върху гредите.

Циглите били най-използвани за покривите. Известно е, че българите са били много изкусни в производството на цигли, тъй като в селото е имало достатъчно суровина. По този начин се е стигнало българските жители на Бейдауд да снабдяват всички съседни села с цигли. Циглите били монтирани върху опора, покриваща ланцетите, състояща се от тръстика, слама и чямур за фиксиране на циглата. В покрива са били оставяни места за капандури - две "капандури". Дограмата обикновено се е закупувала, но е можело да се направи и по поръчка, не само врати, прозорци, но и мебели от ела.

Приспите (платформи от пръст върху каменна насипка с пръст) са били оградени със стълбове, фиксирани в гредите. Свободният край на стряхата на приспите е оставял видимо леглото от тръстика под циглите, а вградения е имал дъски или варосана спойка.

Повърхността на основите, подовете, повърхностите на стените и таваните са били обработвани с голямо внимание за да се получат гладки и чисти повърхности. Така основите са били залепяни с глина примесена с плява; кирпичените стени били облицовани два пъти с жълта пръст смесена с плява след това с пръст смесена с тор и пясък. След това са се варосвали 2-3 пъти. Първият слой вар с пясък е бил разпръсван с гъста метла от папур върху още мократа мазилка. Във втория слой вар е добавян по-малко пясък, а в третия е добавяна синка (син пигмент). В основата на стената на главната фасада е очертаван пояс със сива пръст разтворена във вода и смесена с яйца или мляко. На стените от изплетена тръстика след изсъхване на пълнежната кал се е правела спойка от глина с тор, пласт изравнен на ръка и с дъска. Плочите (подовете) са се правели от тръстика поставена между напречните греди, а клоните залепени с чямур са се покривали с жълта пръст примесена с оборски тор и плява.

Що се отнася до вътрешната архитектура, стационарните съоръжения са били представени от: отоплителни системи; леглата и "диваните" от пръст. Тези аранжировки представят забележителни форми от вътрешността на къщата, помагайки за пресъздаване начина на живот. Освен това те представят, чрез назоваване на съставните части, важни езикови данни за етническия елемент. Някои от имената са увековечени и от арумънските жители. Тези печки, останали в българските домове, са известни на Балканите. Така огнището с внушителен като размер комин, поставено в един от ъглите на покрива, съответно с пещ в съседното помещение, се нарича „джямал” и е изградено от кирпич и чямур. Коминът на тавана, изработен от кирпич, се нарича бухъре. Нарича се още ходжяк с бухъре и печка. Всякакъв вид платформа от пръст като тези до огнището или леглата и диваните (вид ниски пейки) са наричани „пизую“ .

В планиметричната типология на къщата има няколко основни форми, които са доказали съществуването на възможност за различни варианти.

- Първият тип план е представен от коридор и стая, с приспа само на главната фасада и мазе.

- Вторият тип, съжителстващ с първия, но постепенно придобил значително разпространение е този с коридор и две стаи („одая”), с приспа, с или без балкон, и с мазе. Обикновено мазето се намира под балкона излизащ на фасадата, а в къщата без балкон

мазето е разположено в единия край на къщата под една от стаите. За варианти на този основен план се считат тези, в които се появяват странични допълнения правени едновременно с оформлението на същинското жилищно ядро, а именно: обор или лятна кухня; обор и кухня; складово помещение. Така къщата получава до пет стаи.

- Третият тип план е представен от двойна къща със планова симетрия: два коридора, две стаи, приспа, централен балкон, мазе под балкона, към което е добавен навес за животни и лятна кухня под прав ъгъл спрямо линията на къщата.

Промените в традиционния план са били свързани с: разделяне на терена на две; умножаване на пътищата за достъп; добавяне на стаи, които да обслужват работните функции на къщата като дърводелски работилници, чепкане на вълна.

Традиционната къща в Бейдауд съчетава функциите за живеене с всичко, което е имало значение в онези времена: подслон, приготвяне на храна, извършване на ежедневни дейности; съхранение и консервиране на храна; подслон за животните и дори тяхното наблюдение (на прозореца на една от стаите), а в някои случаи и скривалища (таен вход от коридора към мазето). Буферните пространства между вън и вътре, приспата и балкона, също са означавали места за сезонни дейности. Коридорът (тинда) е не само стаята, която улеснява достъпа, но също така приютява огнищата и следователно кухнята през зимата. Стаите /одая/ са осигурявали функцията на същинско живеене, за почивка и празнуване, като са се отоплявали със слепи печки. Значението на изградените обеми има аналог във формалните и размерни качества на разгънатите планови пространства.

Височината, композицията от обеми, тегло, повърхности, чрез архитектурата, къщата от Бейдауд, притежава характеристики, които създават нейната индивидуалност:

- ясно насложени върху височината части – основа, стена, покрив, с много различни конструкции и различно отразяващи светлината, подчертаващи пластичността на някои материали;

- съотношението на размерите между основните части на конструкцията, където акцентът пада или върху масата на основата - в случай на наклонен терен, или върху фасадите - в случай на къща с равна основа. При анализ на съотношението на височините стена-покрив, стените се открояват спрямо покрива с четири нива, с дълго било и плавен наклон.

- обемът на приспата и балкона, с видими конструктивни структури са добре дефинирани обеми, но рационално и естетически интегрирани в общия обем на къщата;

- приспата и балконът определят основната фасада чрез декоративните акценти;

- различно ориентирани достъпи към приспата и към избените помещения: сгъваема стълба на главната фасада и фронтален достъп до избените помещения;

- припокриването на обеми върху плоски повърхности маркира добре дефинирани контрасти: парапети, колони, прозоречни рамки. Много рядко ажурни парапети чрез игра на светлина и сянка прикриват профилите.

- стълбовете на приспата и краищата на напречните греди чрез вертикално-хоризонталното редуване създават ритъм, който дава впечатление за голяма стабилност на конструкцията.

- Широките стрехи и полиците са важни елементи в пластичния анализ на архитектурата на къщата.

Простите, геометрични, изрязани декоративни елементи са индивидуализирани за первазите на прозорците, за парапетни дъски на балкони и капители на колони.

Като се има предвид включването в плана на къщата на някои пространства предназначени за съхранение или настаняване на животни, има няколко отделни пристройки. Така някои обори в двора на домакинството са изградени върху ниски каменни, кирпичени основи и покрити с два слоя тръстика или цигли. Също така за подслон на животните се е практикувало поставянето на конюшни в градината до къщата. Хамбарите за зърно, изградени от плетена тръстика или дъски, материали поддържани от рамка от дъбови дървени греди, се побират по две под покрив покрит с цигли. Летните кухни, малки кирпичени конструкции, покрити с цигли, с два ската, са били вътре с огнище "оджяк" и "пизую" (площадка от пръст). Лятната пещ е била изградена от камък и кирпич и понякога е била покривана от навес. Дестилерията за ракия е по-ново обособяване в рамките на индивидуалното домакинство.

Що се отнася до *строителните обичаи*, първият кол се забивал на мястото, предназначено за къщата, а от източната страна на къщата се колела птица или животно. При започването на основата, свекървата в семейството прекадявала мястото и го поръсвала със светена вода. След монтиране на рамката на билото се поставял кръст, кърпа и ризи за всеки майстор. Тези дарове се пазели, докато започне покриването на къщата. Когато къщата била завършена, родниите били канени на празника предвиден за постен ден. След това къщата е била помазвана по всички стени, правейки кръстове със смирново масло. Гостите можели да носят подаръци: кокошка или клочка с пиленца, кофа с вода. Всички тези практики се извършвали за благополучие на къщата.

Село Бейдауд – жилище

Село Бейдауд – допълнителни пристройки

Архитектурата от Черна е включена в цялата архитектура на Добруджа чрез използваните материали и техники, чрез планиметрия и височина.

Дворовете на домакинствата в Черна, подобно на тези в други добруджански населени места, се открояват с големината си, най-малко 2000 квадратни метра, с правоъгълна форма и ориентация с една от тесните си страни към улицата.

Сградата, спрямо която се е организирало домакинството, е била къщата, ориентирана перпендикулярно на улицата на известно разстояние от нея.

Традиционното домакинство в Черна включва, в допълнение към къщата, поредица от сгради със стопански характер като: плевня - най-добре илюстрира земеделския характер на домакинството; "дам" - помещение за животните; "хамбар" - за съхраняване на фураж; "аскана" - лятна кухня; огнището за хляб; "кокошарник" - помещението за пилета; "сая/кошара" - за овцете.

В старите български къщи са запазени характерни елементи от балканската архитектура: широки стрехи, покрити с плавни скатове, покривки от вълна, широка приспа.

Най-често срещаният план за къщи, строени между 1900-1950 г., включва коридор с две стаи, разположени от едната и от другата страна. В най-старите къщи по цялата фасада минава ниска приспа с прости стълбове, без парапет. Други са с приспа, издигната върху каменен постамент, затворен с парапет. Отстрани под една от стаите е избеното помещение с вход към фасадата. Входът на къщата е от приспата през единична врата. Отвор в свода на коридора или на една от стените позволява качване на тавана на къщата. Прозорците са разположени и на главната фасада към приспата, по един за всяка стая или често групирани по два в обща рамка.

Двуетажната къща е била много малко разпространена в Черна, тъй като е била прерогатив на богатите хора или търговците. В центъра на Черна има двуетажна сграда, датираща от началото на 20-ти век, която е имала магазини на приземния етаж и жилища на втория етаж.

Украсата на къщите е минимална и се състои от стълбове с профилирани капители, различни по форма орнаменти на прозорците и понякога резбовани челни дъски на стрехите.

След 1960 г. в по-голямата си част къщите са кирпичени с покриви от цигли, много рядко се свързват с традицията, тъй като са построени по типови проекти.

В резултат на появата на Закона за систематизиране на територията (1974 г.), почти нищо не е строено в Черна до около 2000 г. В момента новата архитектура в Черна разкрива промените на социално-икономическо ниво, а именно: използването на съвременни строителни материали, планиметрия и прекалена височина.

Село Черна – жилища и сградата на пощата (архив ICEM)

Село Черна. 2022

Очарованието на село **Извоареле** е дадено от красотата на румънската традиционна архитектура, особено на гърцката от Добруджа, като можете да се възхитите на традиционните домакинства с къщи, които са част от строителната система с пръстени стени („чямур - кал със слама“ или "кирпич"), построена върху каменна основа, вкопана на дълбочина 20-30 см, или върху основа отново от чямур.

Откриваме и типично средиземноморско жилище с пръстени стени изградени върху висока каменна основа, с широка приспа издигната върху каменен цокъл, оградена или не с парапет, с или без балкон; широки стрехи, покрити с гладки скатове, покрити с цигли. Странично, под една от стаите, или централно, под балкона, е мазето с вход към фасадата.

Чеамурът се е приготвял от кал, добре напоена с вода и смесена с накълцана житна или ечемична слама, омесена с крака или с коне до получаване на добре хомогенизирана каша. Правели са се буци ("boţ" или " boaţe") и са се поставяли по ред, една по една, върху очертанията на къщата. Стените са били зидани през лятото от 4-5 реда чямур, като всеки поставен ред е оставян да съхне 2-3 седмици.

Традиционното домакинство, разпространено до колективизацията, днес е почти неразпознаваемо в местността, е включвало: жилище и стопански постройки, разположени зад жилището, отделени от двора на къщата с ограда.

Домакинството отразява основно факта, че като цяло са били животновъди и фермери. Освен къщата, домакинството включва редица постройки със стопански характер като: дам - обор; "плевня" - хамбар (за пазене на фураж); кокошарник за птици, пещ за хляб, свинарник за свинете, склад, барака за инструментите и хамута. В двора на къщата обикновено е имало геран. За вход на каруцата се е използвала по-голяма порта, постоянна или временна конструкция, разположена близо до улицата (в другия край на домакинството, отстрани или в дъното на градината).

Къщата е била разположена с основната фасада към улицата или перпендикулярно на нея, като за предпочитане са били прозорците с източно изложение. Преобладават двустайни и тристайни жилища, с приспа и висок балкон, мазета под коридора, широки

стрехи и нисък четирискатов покрив с цигли.

Декорът на къщата е доста богато индивидуализиран чрез формата си в района на окръга. Всички стълбове на приспата са моделирани чрез изрязване и резбовани като по този начин се получават профилирани капители. Рамките на прозорците и вратите са различни по форма, а стилизираните профили с птици, разположени в горната част на прозорците и вратите, се открояват като декоративен елемент характерен за село Извоареле.

Село Извоареле – жилища век XXI

4.2 Архитектурен изглед на жилищата от МИГ „Делта Дунърии“

На територията на МИГ „Делта Дунърии“ българите са се заселили и живеят заедно с други етнически групи в райони благоприятни за практикуване на земеделие, зеленчукопроизводство и животновъдство, като по този начин се оформя микрозоната на Тулченските хълмове и Разелмското езеро (Аджигьол, Бештепе, Сарунасуф и др.).

Населените места, в които са живели, спадат към категорията на скупчените села с компактно разположени домакинства. В зависимост от орохидрографските условия се появяват елементи на прекъснатост. Разпределението на парцелите с малката страна към улицата обуславя развитието на домакинството в линейна или "L" форма. Появява се и ориентиране с главната фасада към уличната мрежа, в зависимост от релефните микроформи, посоката на вятъра или съотношението засенчване - слънцегреене.

Най-често срещаният тип къща, строена или обитавана от българите, е тази с централен коридор[89] и две симетрично разположени стаи ("соба"), с приспа на фасадата, със или без мазе отдолу. В тази връзка изследователката Багра Георгиева установява, че „най-разпространена е композицията на тристайния план, който се състои от стая с огнище, където се събират всички членове на семейството, и две стаи“[90]. Специален вариант е къщата с две стаи, централен коридор и открит балкон, който излиза извън плана. Българските къщи в Северна Добруджа, строени след 1913 г., са тристайни с покрив, покриващ цялата приспа и дори балкона.[91]

[89] В коридора се намира „баджя”-та с огнището и българската печка (сляпа).

[90] Багра Георгиева, *Добруджа. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания*, София, 1974, p. 136.

[91] *Ibidem*, p. 137.

Архитектурата на къщата, но и на останалите конструкции в домакинството, се обуславя от използваните суровини (глина, камък, дърво, тръстика), но и от условията на околната среда (студено и горещо) и не на последно място, от специфичния добруджански ландшафт, в който хармонично се вписва. Тя се интегрира в това, което етнографите наричат *архитектура на терена*. Така територията, обитавана от българите, принадлежи към област, в която преобладаващите строителни техники са чамур и кирпич.

Основите на къщите са направени от камък, споен с чямур, или от дялани каменни блокове. Пространството вътре в основата, под къщата, е било запълнено с пръст. Някои къщи, обикновено стари, са имали много малки основи. Върху каменната основа са изграждани зидове от чямур или кирпичени стени. Когато стените са правени от чямур са се поставяли около пет последователни реда на определени интервали от време за да изсъхнат. Чямурът е бил глина, смесена с вода и стара слама, стъпкана от хората с крака, а понякога и с животни. „Правехме буци на ръка и ги носехме на майстора“, разказват старите хора от селото. Кирпичите се изработвали от същия материал като чямура и са били нареждани на дъски, наречени „чипиркар“, след което са се оставяли да съхнат на слънце. Когато стените са били зидани от кирпич с глинена спойка, в основата и в края на стените се е поставял ред чямур. Около 1300 кирпичени тухли са се използвали за къща с две стаи и централен коридор. След пълното изсъхване на стените се е поставяла греда с "мостчета" и са поставяли напречните греди. Между гредите се е слагала тръстика и се е залепвала с глина, смесена със слама на тавана (кьор таван) и с глина, смесена с плява, на тавана във вътрешността на къщата. Завършването на стените става чрез нанасяне на два слоя замаска: първият от жълта глина, примесена с дребна слама или плява, а вторият от жълта глина, примесена с тор, след което следва боядисване.

Покривът на къщата е правен от специализирани майстори, които са фрезовали елховите греди, заковали са летвите на разстояние 0,80 м и са ги покривали с тръстика. На около половината от височината на сдвоените греди има подпора за увеличаване на тяхната здравина. Подпората е направена от две кръстачки със скоба в края им, точките, където лежат гредите. Къщите покрити със слама са строени на два ската с две дъсчени дъна. Когато е покривано по „немски“ са влизали около 300 малдара (0,40 м дебелина). При покриването със тръстика се е използвала техниката, наречена "руска", а понякога и смесена техника, съчетаваща двете техники - "руска" и "немска". На пресечната точка на двата ската е било поставено "плетено било" от тръстика. Старите двустайни къщи с централен коридор и балкон отпред също са имали и покрити със тръстика балкони на два ската, също като къщата. По-късно къщите са покрити с ламарина и други материали.

Традиционните домакинства са имали големи дворове, в някои случаи харманите за вършитба на сламеното зърно са заемали голяма част от площта на домакинството. Цветната градина пред къщата, зеленчуковата градина, овощните дървета, дворът за кокошките и заграждението за животните, заедно с къщата и всички стопански постройки хармонично са допълвали домакинството.

Най-многобройни са тези с план под формата на буквата "L". От едната страна е къщата, а от другата пристройките. Този тип домакинство се среща в два местни варианта: с пристройките залепени към къщата и с отделни пристройки. При къщите с две стаи, централен коридор, приспа и балкон, стопанските постройки са били разположени, както следва: към улицата, към плана на къщата е прикрепен килер и зимна кухня с две стаи; от другата страна има друг склад с изба, навес, плевня и кошара-дам. Повечето от домакинствата е трябвало да претърпят поредица от промени поради стесняването на дворовете, изчезването на хармана, намаляването броя на пристройките, както и промяната на предназначението на някои от тях.

За да поддържат домакинствата си чисти, пространството, предназначено за настаняване и отглеждане на животни, е било разграничено като сгради от пространството предназначено за къщата и живеене. Навесите са разположени по такъв начин, че заедно с къщата затварят домакинското пространство, оставяйки доста голямо пространство в средата (това, свързано с къщата, по-малко, а това свързано с домакинските постройки, предназначени за животни, много по-голямо). Като цяло, след кооперирането, при липса на животни, каруци и селскостопански инструменти, пространството на обора/двора се е използвало за отглеждане на зеленчуци, овощни дървета и дори са засаждани лозя.

Зеленчукопроизводство

Отглеждане на лозя

Входът в домакинството е през порта и/или дори две, малка порта за пешеходен вход през двора към къщата и по-голяма порта за влизане с каруца и животни в обора на кравите. Ограждането от двете страни е от плетена тръстика, а отпред оградата е от камък и дъски.

Основната сграда, около която са групирани битовите пристройки, е къщата. Местоположението и в двора определя организацията на пространството, функционалните връзки с останалите пристройки на домакинството и най-вече с пътя. Голяма част от къщите са ориентирани с малката страна към улицата, с двор отпред, а пристройките по-нататък към дъното на двора и встрани. В този случай между къщата и оградата към пътя има цветна градина, която понякога се простира и пред къщата. Специална ситуация представляват къщите разположени на ъглите на пътни кръстовища. В зависимост от ориентацията на тези пътища за достъп по отношение на кардиналните точки, някои от тези къщи са разположени с две фасади към улиците, други са разположени с гръб към улицата.

Що се отнася до типологията на традиционните селски къщи, най-често срещаният тип е къщата с две стаи и централен коридор. Този тип къща има приспа от двете страни

и балкон (придвор), разположен пред централния коридор. Двете стаи са наричани от местните "къщи", "предната стая", "задната стая", "стая за гости" и "голямата стая". В старите къщи правят впечатление големите размери на двете стаи (съответно 6/5 и 6/6 м). Когато други стаи са били добавяни допълнително или странично (под прав ъгъл) към този тип къща са били създадени варианти на същия тип.

Втората категория къщи са тези с план "вход", или "изтеглен назад коридор", "вътрешен балкон", "изтеглена назад приспа (издигната площадка на селска къща)". Специалистите твърдят, че тази къща е специфична за Добруджа.[92] Този тип жилища се срещат във вариантите:

- изтегляне назад без стълбове на тесния коридор с греда на фасадната линия;

- приспа с арка, на която лежи покрива; предната част на коридора е снабдена с дървени или зидани стълбове.

Смятаме, че се сблъскваме с версия на къщата с две стаи и централен коридор, в която чрез изтегляне на коридора е създаден малък балкон под формата на вход, точно както чрез разширяване пред коридора се създава ново пространство, наречено балкон.

Повечето къщи имат тясна приспа на главната фасада и една на страничните фасади, балкон пред коридора и триъгълен фронтон, поддържан от четири дървени стълба. В някои къщи приспата достига до 1,10 м височина; достъпът до къщата е бил по каменната стълба, разположена перпендикулярно на приспата или отстрани на балкона. Повечето къщи имат свободни приспа и балкон, снабдени със стълбове, закрепени за и от гредата под стрехите с помощта на капители.

[92] ***, *Архитектура на румънското население. Добруджа*, Букурещ , 1957, p. 26.

Село Бештепе – къщата на Йон Делю от баба му и дядо му. Къщата е ремонтирана

Село Язуриле – къща с традиционно срещаната планиметрия при: румънци и българи

Въпреки простотата на къщите има и известно количество украса. От хроматична гледна точка бялото на стените, както и рамките на прозорците, вратите, колоните, парапета са оживени от сини, зелени и др. цветове. Понякога поясите на фасадата, боядисани цветно (сиво, черно, синьо, зелено), защитават белотата на стените в зоната на контакт с приспата. В традиционната къща фронтоните са украсени с "цветя", състоящи се от един или два реда ажури, нанесени от трите страни. Стълбовете на приспата и балкона имат ролята да поддържат стрехите и балкона. Те се закрепват към гредата под стрехите или към краищата на гредите с помощта на дървени капители, украсени с разрези, профили и форми, които понякога наподобяват конски глави. Друго единно

декоративно пространство е решетката от приспата и балкона, която се съединява с колоните и свързва приспата в непрекъсната и равномерна игра на ажурни дъски. В горната част на рамката на някои прозорци понякога се срещат орнаменти направени от резбовани дъски.

В новите къщи, в резултат на влиянието на декорацията на градската архитектура, се появяват гипсови и зидани орнаменти. Стълбовете са тухлени, с капители с орнаменти в основата. Те поддържат трилистните арки на изтегления назад коридор с балкон. В ъглите на къщата има профили от мазилка.

Архитектурни детайли

Тъй като основния традиционен поминък на жителите на МИГ-а е земеделието и животновъдството, от това следва, че домакинските пристройки е трябвало да отговарят на основните икономически дейности. Стопанските постройки като: хамбар, плевня и навес са били свързани със селскостопанската дейност и отраслите на селското стопанство. Оборът, дама, плевнята, саята/кошарата, кокошарника са конструкции предназначени за отглеждане на животни. Всяко домакинство е разполагало със стопански постройки предназначени за приготвяне на храна (летни кухни, зимни кухни, пещи) и специално обособени помещения за складиране и съхранение на храната през зимата (мазета, складове);

Отглеждане на домашни птици

Старите плевни и кошари са били изплетени от тръстика. Когато се е използвал кирпич, 1600 парчета са използвани за изграждане на дама и плевнята под един покрив. Двускатният покрив е имал било от плетена тръстика; същите техники като при къщите са използвани за покриване с тръстика: "руска", "немска" или смесено покриване.

Мазетата, построени под жилищата, със стени от камък, обикновено са били груби. Хамбарът обикновено е бил правен от дърво и покрит с тръстика или кочани. Оборът също се е изграждал от чямур, понякога със зидани стени и камъни. Четирискатовият покрив е имал било от плетена тръстика.

Лятната кухня със стени от чямур и сламен покрив е подменяна при последващ ремонт с индустриален материал. В рамките на домакинството дворът, цветната градина, градината и заграждението за животни са били разделени с редица огради и заграждения, направени от летви, плетена тръстика, дъски или тръстика. Пътната ограда е била каменна иззидан с глина. В повечето случаи това е била защитна ограда, която е имала за цел да спре пропадането на бреговете, съставляващи периметъра на домакинството, издигната над нивата на пътя. Понякога каменните огради са били покрити със слой чямур, който периодично се е освежавал, тъй като е бил отмиван от дъжда.

Кокошарникът обикновено квадратен и малък, оборът заедно с навеса и сайванта, или дама, с правоъгълна форма и по-дълги, а навесите с квадратни или правоъгълни планове с по-малка квадратура. Същите планови форми, но с различни размери, са имали склада, саята, хамбара и лятната кухня.

В някои домакинства е имало кладенец с макара (скрипец), обикновено близо до оградата към улицата. Кладенците за колективно ползване са били с ведро и по-рядко със скрипец. Старите кладенци са изградени от камък, а на повърхността от дърво; по-новите са от цилиндрични циментови тръби както в дълбочина, така и на повърхността.

Стопанските постройки в домакинствата, обикновено по-ниски от къщата, са разположени по такъв начин, че да са защитени от силни ветрове и доколкото е възможно да са обърнати към слънцето. Сравнително ниската им височина се дължи и на липсата на основа или цокъл. Оборът, без стена пред навеса, е снабден с ниска врата и малко прозорче.

Ако традиционните жилища все още се срещат, най-вече сред старите жители на селото, стопанските постройки са все по-рядко срещани. Хамбарите от плетена тръстика и кокошарниците, изработени със същата техника, като цяло са изчезнали, а мястото им е заето от хамбари и кокошарници от чямур. В почти всяко домакинство се забелязва наличието на кухня, курник, склад и обор. Дамът, плевнят, сайвантът и саята/кошарата, традиционно построени, могат да бъдат намерени само на няколко места в селото все още.

Строителните обреди, които се срещат и при други народности в този край, са конкретизирани според строителната техника. В къщите строени от чямур се е поставял

първо дървен кръст с апотропейна и предвещателна роля, на източната стена, за да пази от зло и да гарантира спорната работа по време на строежа. Кръстът се е местел с издигането на всеки ред чямур, а при поставянето на рамката се е поставял на гредите с кърпа и букет цветя за да почетат майсторите направили дървеното скеле. В крайна сметка кръстът е оставал на тавана. В кирпичените къщи кръстът се е издигал при полагането на рамката. Следвали са последователно освещаването на къщата, селската трапеза и поднасянето на дарове за новата къща[93]. При освещаването на къщата „се четеше и се *освещаваше*. В ъглите на къщата се запалваха свещи, а вратите се прекръстваха със смирново масло. По същия начин, когато кладенецът беше завършен, викахме свещеник, който правеше освещаване със смирново масло и го хвърляше в кладенеца”.[94]

[93] Архив ICEM. Досие Архитектура Аджигьол, 1991, p. 25.
[94] Устен източник: Тънасе Добре (n. 1928), интервю: Доринел Иким (1992, Вишина).

Хамбар

Хамбар от клони, Бештепе, 2022

Градина до къща, Бештепе, 2022

5. Аспекти на всекидневния живот (професии, занаяти, облекло, гастрономия) най-вече на българското население.

5.1 Аспекти на всекидневния живот (професии, занаяти, облекло, гастрономия) на българите от МИГ „Мунции Мъчинулуи“

Основният традиционен поминък на българите, както и на останалите жители на МИГ "Мунции Мъчинулуи", е бил земеделието (оран) и животновъдството.

Теренните изследвания относно практикуването на селското стопанство в тази област откриват характерни за традиционното земеделие системи. От зърнените култури, отглеждани в района, споменаваме: пшеница, ръж, царевица, слънчоглед. Също така са се отглеждали зърнени култури, необходими за животновъдството: ечемик, просо, овес. Наред с отглеждането на зърнени култури се е практикувало зеленчукопроизводството и градинарството. В този район са се отглеждали и продължават да се отглеждат лозя.

Животновъдството е било една от традиционните професии, която се е развивала във времето в тясна връзка с развитието на селското стопанство. Така на тази територия са се отглеждали и се отглеждат предимно дребен рогат добитък (особено овце и в по-малка степен кози), едър рогат добитък (крави, волове), коне и свине. Задължителни са домашните птици, особено пилетата, отглеждани за яйца и месо. За пълнеж на възглавници са използвали пух и малки пера. Отглеждали са и гъски, патици, пуйки.

Домашната текстилна промишленост е задоволявала ежедневните нужди, състояла се е в обработката на животински продукти (получаване на коприна, вълна), текстил (памук), производството на облекло, кърпи, спално бельо, завеси и други тъкани. Свидетелства за *практиката на предене, тъкане, дървообработване* и др. с битов характер съществуват и до днес.

Сред практикуваните занаяти споменаваме: *дървообработване (включително тъкачни станове), металообработване, обработка на тръстика, производство на вълна.*

По отношение на обработката на дърво, отбелязваме факта, че поради общите характеристики на района, не срещаме прояви на художествена обработка, а практикуването на занаяти като: дърводелство, производство на дограма и мебели. Тези занаяти са били практикувани за задоволяване на ежедневните нужди на хората. Понякога дърводелските предмети: прозорци, врати, някои елементи от селската покъщнина, са били носени от града или от населените места, където са били изработени.

Обработката на метали се свежда до практикуването на ковачество. Занаятът се е практикувал за задоволяване на непосредствените нужди на жителите и е бил свързан с животновъдството, земеделието и ремонта на транспортните средства, както и ремонта на селскостопанските инструменти. Що се отнася до обработката на селскостопанските сечива (плугове, брани), те са се набавяли от дюкяните в селото или от града.

Обработката на глината е един от занаятите, който се е практикувал за изграждане на къщи (издигане на стените на къщата и някои пристройки) под формата на чямур и кирпич. Специализирана форма е представлявала изработката на цигли, например българските тухлари от Бейдауд са обслужвали редица населени места в околността.

Що се отнася до ***облеклото*** **на българите** в този край, колективната памет все още пази известни сведения.

Черна, началото на XX-ти век. Архив ICEM

Момичетата носели дълги коси, сплетени на две или четири плитки, вързани в долната част с цветни панделки като задължително се е появявало на ухото цвете. Омъжените българки покривали косите си със "забрадка/бребода“ и "касинка". Също така са носели и рокля ("сукман") или плисираната пола с няколко разноцветни ленти. Върху тези части на облеклото се носела „престилка“, изработена от домашно тъкан плат, украсена с шевни мотиви и обшита отвсякъде с дантела[95]. Свързващият елемент в средата е бил представен от вълнения или металния колан ("covăneţu"), очевидно аксесоар към облеклото, свързан с престижа и финансовата мощ на семейството в общността.[96]

Празничната носия е включвала, за младите сгодени жени, идентификационен знак

[95] Думитра Петрика, *Черна: страници местна монография*, Клуж-Напока, Дом на научната книга, 2010, p. 124.

[96] Устен източник: Тодораке Йоана (2022).

свързан с ритуалите на преминаване: "aschii" (халки), наниз от мъниста, носен върху забрадката (moadă) през целия годежен период, дори до раждането на първото дете.

По отношение на народната носия на българи и румънци в този край може да се каже, че във времето е имало много обмени и намеси, които са довели до идеята за културен изоморфизъм. Така блузата и полата се появяват и в двете народности като имат сходна кройка, и са направени от едни и същи видове материя. По същия начин, престилката показва сходства спрямо декоративната композиция като орнаментите са разположени странично във вертикални пояси. Дрехите за студения период от годината, например дамските кожухчета и мъжките ямурлуци имат характеристики на селските райони. Както посочва Мария Константин, „това, което трябва да подчертаем е фактът, че когато се осъществяват заемки на декоративни елементи между народностите, живеещи на една и съща територия, тези елементи рядко се приемат по същия начин. През повечето време те се обработват, третират по напълно самостоятелни и оригинални начини, адаптирани към условията на живот, към професиите на населението.”[97]

[97] Мария Константин, *Отправни точки в проучването на румънската носия от Добруджа*, в Певки, VI, 1977, p. 440.

Храненето на българите се развива в тясна връзка с основните професии на жителите: земеделие и животновъдство. „Никога не ни е липсвал хляб, винаги е имало какво да сложим на масата“, казват с носталгия старите хора от селото. „Пекох хляб с домашна мая. Вземах малко купена мая, накиснах я, смесвах я с царевично нишесте и малко брашно. Слагах я в тенджера. За час-два ставаше колкото тенджерата. Взимахме тестото оттам и го правехме на сладкиши, малки топки. Правехме повече хляб и с четири-пет по-големи пити напълвахме пещ за седем-осем хляба. И хлябът издържаше една седмица. Никога не мухлясваше.”[98]

Българската общност пази известната българска баница ("зелник"). „Правеха се 3-4 кори от брашно, вода или мляко, сол. Много добре се разточваха. След нареждане в тава върху половината лист се слага прясно сирене и малко олио. След като го поставиш на две, се надипля. Отгоре се слага малко мазнина. В друга тенджера се слагат яйцата с киселото мляко и се заливат. Баницата се покриваше с около два пръста. Не можеше без баница. Да имаш помощник за копан, за празник, за имен ден“[99]. Също така се правеше "зелник" с коприва и стевия, по време на постите.

курбан

зелник

[98] Устен източник: Тудораке Йоана (2022).
[99] Устен източник: Тудораке Йоана (2022).

5.2. Аспекти на всекидневния живот (професии, занаяти, облекло, гастрономия) на българите от МИГ „Делта Дунърии“

Българите на територията на МИГ "Делта Дунърии" са имали като основен поминък земеделието (отглеждането на зърно, зеленчукопроизводството) и животновъдството, особено коне, овце, говеда и домашни птици.

Другите народи говорят с възхищение и носталгия за уменията на българските градинари и зарзаватчии, отглеждали разнообразни зеленчуци и бобови растения: ранни картофи, зеле, домати, пипер, целина, боб, патладжан, праз. Освен това техният пазар е обхващал целия регион.

Домашната текстилна промишленост е била развита в българските общности като много тъкани (кърпи, килими) се били поръчвани и купувани от румънци, украинци или липовени от съседните села. Българките са владеели различни тъкачни и шевни техники (в две нишки, в три нишки, в четири нишки, над конците, между конците, невидими) за получаване на различни изделия: кърпи (пешкири) с антропоморфни, фитоморфни или геометрични мотиви, тъкани дантели, обикновен плат или плисиран за рокли и поли, плисета с четири върха (по-късно). Изработвали и "чул" и „покривала”[100] за покриване на конете.

Сред занаятите, практикувани от това население, отбелязваме: кожарство, правене на дикани с кремък или изграждане на къщи.

[100] Изтъкана тъкан за покриване на конете на сватба.

Тъкачен стан

совалки

Дарак

Тъкани

Традиционната носия, като всеки културен факт, е имала определени еволюционни периоди, в зависимост от вида на използваната материя, значението на определени части от облеклото или етнокултурното влияние на района (османско, градско и др.).

Българките носели косата си права, като я сплитали на четири плитки с по три кичура започващи от тила. Оставял се е „şfic-шфик", в горната му част се е завързвал червен конец с червено мънисто с апотропейна роля. Ако са били с къси коси си купували плитки, бребоди, носени най-вече през лятото.

Така сплетената коса се покривала с "чялма"/"челма" (забрадка (modă, moadă, modiţă), касинка, триъгълна забрадка), започвайки отзад под плитките. Върху това се е поставяло покривало от червен или син плат завързано с "бариера/връв" от сребърни монети. Върху феса отпред на челото се е носел челник от златни или сребърни пари.

Тази украса е била от припокриване на два наниза монети. В средата е имало голяма „жълтица“, а отстрани по-малки монети в два реда. В средата на челото се е слагало червено цвете (обикновено мушкато). Фесът и челника са се носели и от млади момичета.

Върху тях омъжените жени са носели шал за глава от черна, жълта или бяла индустриална тъкан. Съществувал е шал за глава с по-малки пискюли, сплетени в основата, и един с три или четири реда пискюли, така наречения шал „с камбанки“. Тази забрадка за глава се е носела от едната страна на "възел" или "с припокриване на краищата", закрепена с карфица. През зимата се използвала и вълнената забрадка.

В миналото сгодените момичета, докато забременеят, са носели отличителен орнамент „aschii” от сребърни халки или нанизи мъниста, прикрепени отгоре над шала за глава.

Правата риза е била изработена от плат с вертикални вътъци, в рамки или плисирани. Орнаментирането се извършвало с арника, особено около шията, по краищата на ръкавите и в подгъва.

В края на XIX-ти век и началото на XX-ти век добруджанските българи са носели два вида носии: с фуста (пола) и със сукман (рокля). Старата пола е била права, по-късно заменена от плисирана. Изработвала се е вълна или памук, и е била с тясна дантела в долната част. Върху роклята или полата са завързвали "лента колан "(пояс) или метален колан.

Централен елемент на народната носия е богато орнаментираната пристилка (престилка), изработена чрез комбинация от техники на тъкане, шиене, боядисване или плетене на една кука. Изтънчеността на домашната дреха и цвета й хармонира със сукмана или полата. Момичетата са започвали да носят престилка на 14-15 години, когато са можели да се хващат на хорото. Орнаментацията на престилката е генерирана от техниката на тъкане (в две[101] или три[102] нишки или в невидими[103] шевове) и от вида на пришитите мотиви: "кукички" (cheptenei), " bîierac " (пискюл) и др.

През студения сезон се е носела "полка", леко заоблена отпред, с опашка отзад и надиплена.

Мъжката носия е по-трудна за пресъздаване. Българите носели ризи от домашно платно. Старият тип е имал права яка и отвор от едната страна, снабден със система за затваряне. По-късно е заменен от този с отвор отпред. Върху ризата през лятото са носели илици с четири нишки, с мотиви в рамки. През зимата носели мантия ("ямурлук") и "чубара" (овча шапка). Широките панталони („шулвари“, „дулвари“ или „шароче“) на абата се закопчавали с бърне („учукър“) или широк колан от черна или червена вълна.

[101] Ако се е тъчало чисто се украсявало с мотиви шити на ръка.

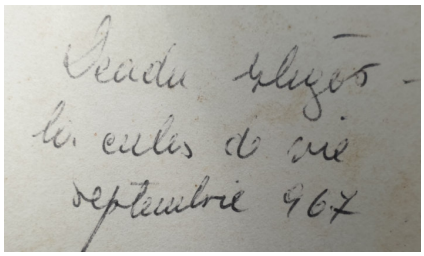
[102] Получавали са се вертикални вътъци в тъканта.

[103] В този случай частта от облеклото се е наричала котленска престилка- „kotlenţcă pristelka”.

Васила пране на вълна

Народни мотиви

Празнична престилка

Празнична престилка

Работна престилка

Работна престилка

Работна престилка

Българите са носители предимно на аграрна цивилизация като животновъдството е второстепенна дейност обуславяща периодичното качествено добавяне на *храна* и осигуряваща суровина за развитата родна текстилна индустрия. Риболовът, ловът и събирането от природата са играли второстепенна роля в развитието и еволюцията на моделите на хранене.

Диетичните ограничения, наложени от практиката на православието, определят редуване на периоди или дни, когато животинските продукти са забранени или разрешени.

Житото, под формата на брашно или булгур, е основната съставка на различни ястия както в ежедневието, така и в празничен контекст. Освен това кухнята на българите е богата на месни ястия, особено овче, свинско и домашно птиче месо, консумирани особено по време на празници, извън тях отношението към храната има като основен принцип пестеливостта.[104]

Османските влияния проникват в предпочитанията на българите към мазни, печени храни или много сладки десерти. Някои рибни ястия са заети от гърците, с които са живели в много местности на Балканите (напр. "плакия", "скордалия“).[105]

Изследователката Мария Маркова класифицира храната на българина по критерии като начин на набавяне и готвене както и според получения вкус в три групи храни или продукти: "блажно" (с месо)[106], "благо" (сладко)[107]) и солено-пикантно-кисело-ферментирало.[108]

[104] „Когато ходеха на полето ядяха хляб с „пипер” (червен пипер). Не знам как издържаха, защото бяха много работливи.”

[105] Донка Байкова, „Dietary Patterns of the Bulgarian Population during the Centuries” в *Asklepios. International Annual for History and Philosophy of Medicine*, vol. III, 2009, p. 137.

[106] Всъщност става въпрос за животинските продукти: месо, яйца и мазнини.

[107] В тази категория са включени продукти с мед, захар, плодове, мляко или зеленчуци, баници. Авторката включва тук с резерви гъбите, маслото и растителните мазнини

[108] Галина Лозанова. „Маркова М., Food and Nutrition: between Nature and Culture. София: проф. Марин Дринов, Academic Publishing House, 2011” в *Ethnologia Bulgarica. Yearbook of Bulgarian Ethnology and Folklore*, Vol. 1, 2015, pp.116-117.

От месните продукти ще спомена: агнешки курбан или батал, агнешко с булгур и джоджен, зеле с месо и булгур, суджук с говеждо месо в смес със свинско или овче месо, овча пастърма, пача (охладена), сарми "(сармале), „бахур" (вид калтабош), „дядушку" (пълнено голямо шкембе-дядо) и „бабушка" (пълнено малко шкембе-баба).

По време на постите са се яделиза кузки и зеленчукови яхнии, "ianîie de boghi" (боб яхния). Също така сладкишите са индивидуализирани в разнообразие от форми, начини на приготвяне или видове пълнеж: гевреци, използвани в контекста на различни обреди, надиплена баница с мляко, баница с "ивара" (тиква), топки[109], понички.

Също така се отбелязва и предпочитанието към подправяне или използването на някои продукти от последната категория, предложена от Маркова: червен пипер, получен чрез смилане на суха люта чушка, мента, борш от трици, "кишляк/kişleac" (кисело мляко) и др.

6. Аспекти на духовния живот: празници и обичаи идентифицирани при българите от окръг Тулчя

Като се има предвид масовата емиграция на българи след 1940 г., наличието на смесени семейства и приемането на румънския език като основен, необходимостта да се скрият под прикритието на друг етнос поради страх от депортиране, можем да кажем, че повечето традиции от тази общност вече не са активни или по-скоро съществуват фрагментарно в латентно състояние в паметта на малцината стари хора от групата.

След революцията се наблюдава феномен на повторна кристализация и конфигуриране на идентичността на добруджанските българи, създаване на различни субекти, които популяризират музиката, танците, гастрономията и обичаите, и се борят за възстановяването на някои елементи от нематериалното наследство.

Българите в изследваната област са спазвали календарните празници по стария Юлиански календар. С течение на времето се извършва преходът към григорианския календар като в някои случаи се спазва старомодното отбелязване на празника чрез преустановяване на домакинските и битови дейности (напр.: пране, работа на полето). Трябва да се отбележи, че от гледна точка на обредно-празничните елементи, българите - представители на балканската култура, имат известни прилики с гърците и румънците, с които са живели. Така, дори ако някои празници вече не са активни, поради разпадането на общността, те могат да бъдат възстановени от другите, особено от гърците от село Извоареле, които все още пазят традиции с висока степен на архаизъм.

След това ще представим някои традиции от годината, които са били емблематични за идентичността на българското население в частност и за Балканите като цяло.

При българите, но не само, празничният календар обхваща празниците, обредите и

[109] „Колкото пъти печеше хляб, събота, баба правеше тава с топки." (Василе Делю, 2022).

ритуалните действия в рамките на няколко празнични цикъла: зимните празници, Великденските празници, навечерието на Коледа и Гергьовден. Като специална бележка споменаваме факта, че тази общност спазва празниците по стар стил като по-късно премина към реда на григорианския календар.

Коленето на прасето

Бъдни вечер предшества големия празник Рождество Христово, включващ хранителни обичаи и табута, оракулски ритуални жестове, умилостивителни ритуали и такива, свързани с култа към мъртвите. За обредната вечеря през тази вечер се вари жито, боб или компот. На масата се слагат съдове, запалва се свещ, чете се молитва от дете или от най-възрастния член на семейството. След това свещта се гаси в купа с брашно[110]. Богатата трапеза трябва да осигури изобилие и благополучие на семейството през следващата година[111]. По този повод под масата се слага малко сено.

Коледният период представлява благоприятен момент за извършване на магически предсказания, пророчески и умилостивителни действия. Коледуването е най-значимата практика за общността. Българите са имали песни или формули за наричане, и коледни песни с пряк бенефициент (напр. Enas kalos palicarus/ Добър момък – за неженен момък, Sidi ianoc na visoc ceardac/ седи юнак на висок чердак – за момък, Zbilusăi Cernu More / Бори се Черно море - за попа, Гудинита двори мите / Годеница мете двора - за годеницата). От организационна гледна точка групите са се ръководели от млад мъж, наскоро женен, наричан поп. Около Коледа момчетата ходели с коледарски песни на български език, днес отдавна забравени, но изброени в различни сборници фолклорни произведения събрани от румънци или българи.

[110] Юлиян И. Сассу, „История на община Инанчишме", в *Летописите на Добруджа*, год. X, Институт за графични изкуства и Издателство Гласът на Буковина, 1929, p. 222.

[111] Антоанета Олтяну, *Богове и демони. Български народен календар и митология*, Клуж-Напока, Издателство EIKON, 2008, p. 141.

В миналото е отбелязано наличието на някои елементи от облеклото, които подчертават статуса на коледарите. Момчетата над осемнадесет години са носели красиво украсена шапка с цял венец около нея от клончета сплетени с разноцветна вълна с вързан златен грош (меджидие). Над него се е поставял друг венец от низ мъниста, към който е прикрепяна друга златна пара (ирмилик). Парите са взети назаем от годеници или роднини. Попът на една от двете групи (чети), преди да започне коледната песен, почита стопаните на къщата с вино от бъклица (бъкличка). След изпълнението на коледната песен, когато *попът* взема даровете (напр. кравай/геврек, пари), произнася пожелание, завършващо с наричането: *Ако златото е чисто, да бъде благословено. Амин!*[112].

В навечерието на Новата година са се извършвали магическо-обредни действия за пречистване, пророчества, умилостивителни и профилактични действия. Често срещан елемент сред българите и останалите християни е печенето на баница, в която се поставя монета. Също така тази вечер се е слагала трапеза, на която има храна, подобна на тази на вечерта на Коледа. Освен това, след като са загасили свещта, използвана и в навечерието на Рождество Господне, българите са хвърляли по тавана вилица варено жито за да има богата реколта. Тази практика на умилостивяване се основава на закона на магията чрез наподобяване наричайки: Dă porasne jito tu du tavană/ Нека житото порасне до тавана[113].

Сред магическо-словесните обреди на Нова година се откроява ходенето със Соркова/сурвакница (Сурва). Сутринта на Нова година българските деца ходели във всеки дом, носейки напъпили лешникови клонки. Изричали са просто наричане: Сурва, сурва гудина,/ Сурва, сурва гудина/ Пу жно, пу сдравъ/ Пак дъ гудина/ Сурва, сурва годината,/ Сурва, сурва годината,/ Да си жива, здрава. / Пак догодина. Децата получават гевречета, ядки, кифлички. Апотропейната практика е свързана с откъсването на няколко пъпки от клонките и смесването им с луга, при което се получава лек за главоболие.

В миналото при българите, но и при гърците, е съществувал обичай за къпане на младите женени през предходната година, около Богоявление, след което жената поднасяла кърпа на всеки участник за здравето на мъжа, казвайки: Ză zdrave tu nă ... / В негово здраве... (името му)[114].

Друга практика е благославянето и кръщаването на конете на Богоявление, последвано от надбягване (кушия).

Като част от зимните обичаи в Извоареле, в миналото и в българските села, се е отбелязвало практикуването на Бабинден или Деня на акушерката ("Тис бабус мера" на гръцки, "Бабин ден" на български), на 8 януари, ден след Коледа по стар стил. В този ден участват само жени. Най-младите отивали по три-четири при „бабата“, която ги е израждала. Женската група почита "бабата" (с ракия, бонбони, орехи); но интересен и

[112] Caccy, *op. cit.*, pp. 223-225.
[113] *Ibidem*, p. 225.

най-вече със загубено във времето значение, е ритуалният жест на измиване ръцете на бабата (жена от сформираната група налива вода). Вероятно се представя повторението на първичния акт, жестът веднага след раждането на детето. След като обиколят цялото село, жените си правят малък празник, хоро. Споменаваме факта, че и днес жените, които участват в Бабин ден, са облечени в народни носии.

На 1 март се е отбелязвала традицията на мартеницата/Marteniţa. Колективната памет пази свидетелства за определени защитни и умилостивителни жестове: „Правиш голямо кълбо конец с бяла и червена вълна. И отиваш при всяко цвете и всяко дърво и ги почиташ. Връзваш го на портата, клона, животните. Когато за първи път ставаш, първото нещо, което правиш, е да готвиш с мартеница навсякъде. Като се започне от портата до животните и в градината до дърветата. Казано е, че ако не уважаваш дървото, и то няма да роди. Слагах и на кравата на опашката. Слагах и на детето. Казано е: Март в къщата, зимата навън; Както ние обичаме мартеницата, ти да ни обичаш и да ни дадеш плодове.”[115]

Също така, в рамките на пролетните обреди, но във връзка с празничния цикъл на Великден, споменаваме и обичая "лазаруване"[116], практикуван в момента само от гърците от Извоареле. Името на тази традиция е плаващо от езикова гледна точка, като се записват формите Lăzărel[116], Lazarul (румънски), Marlu Ianis (гръцки, името на изпълняваната песен) или *Buianciu - буянчиу* (български, наименованието на лидера на групата на лазарките).

Практикуването на обичая се състои в изпълнение на няколко последователни стъпки, които се спазват точно. Седмица преди този ден (събота Цветница) групата момичета репетират песните. Споменаваме, че групата се състои от 10-15 момичета на възраст до 14-15 години. Сред момичетата в групата, тази, която има по-силен инициативен дух, се избира за "първо момиче" ("buianciu"). Съботата, преди Цветница, момите се събират при първата мома и започват да пеят три песни (изпети на румънски, български и гръцки), което доказва известни натрупвания, наслагвания и последователни преработки[117]. В миналото са се пеели пет-шест песни („Marlu Ianis“ на гръцки; „Măr i Stanchi, ghiaur càzâm“ на турски; „Izlez Rado“, „Mări bulio Dimuviţo“ или „Imălai Mamo“ на български; „Събудих се сутринта" на румънски). От трите песни, които се изпълняват в момента, „Станах сутринта” се пее до към 9-10 часа. След това до вечерта се пеят други две на гръцки („Marlu Ianis“ и „Imălai Mamo“). В контекста на последната, по желание на домакина, може да се изпее името на момчето от тази къща. Обикаля се от къща на къща (всяка група момичета със своята част от селото), пее се и се танцува

[114] Устен източник: Василика Делю (n. 1927, Бештепе), интервю: Стелуца Пъръу (1976, Бештепе). Архив МЕАР.

[115] Устен източник: Йоана Тудораке (Черна), интервю: 2022.

[116] Устни източници: Йоана Тудораке (n. 1938, Черна), интервю: Титов Юлияна (2022, Черна); Настасия Тудораке наричана Сия (n. 1954, Черна), интервю: Титов Юлияна, Ал. Киселев, (2022, Черна); Василе Съкуй, (n. 1944, Черна), интервю: Ал. Киселев, Титов Ю. (2022, Черна); Чьобану Синика (n. 1955, Извоареле), интервю: Ал. Киселев, Титов Ю. (2022, Извоареле)

разчупено хоро, водено от „буянчиу”. Момите получават яйца, брашно и пари. Накрая се събират при „първото момиче” и си поделят поравно събраното. Споменаваме, че на този ден всички моми от дружината се обличат в традиционната празнична носия, която показва типологични прилики с българската. Не се приема мома, ако няма пояс (всъщност метална връв с пафти, изработена от сребро или сребърна сплав) и "халки" (метални украшения, които са се закрепвали на главата, върху забрадката, някога като знак на сгоденото момиче).

Извоареле – Лазаровден.

Курбанът е жертвена традиция, практикувана по важните празници (напр. Гергьовден, покровителя на къщата), разпространена в балканското пространство. В Извоареле *курбанът* на пръв поглед е свързан с началото на пастирския сезон и следователно изисква извършването на определени ритуални жестове, които придобиват мащаба на цяла обредност. Също на този ден се тъкмят овчарите, отделят се агнетата и се отделят овцете за мляко. В по-широк смисъл традицията за заколване на курбан включва няколко аспекта от семейния или общностен живот, които са се практикували по повод строежа на къща, при раждане на дете, за лечение, за светеца на къщата или патрона на църквата.

[117] Нарчиса-Александра Щюка, „Балкански модел: Ценностна идентичност и културни връзки”, в Юлияна Титов, Александру Киселев, *Сборник културни проучвания: В памет на доцент д-р Стелуца Пъръу,* Букурещ, Издателство Етнология, 2020, p. 119.

Всички тези аспекти включват кърваво жертвоприношение на животно, приготвянето на ястие, споделянето и общата консумация.

По този начин *Курбанът* се отличава като форма на символична и социална практика, персонализирана за семейния светец, покровителя на селото, покровителя на общността, свързан със семейството и местната религиозност. Курбанът за патрона на църквата принадлежи към обществената сфера и се състои от жертвоприношение на теле, в миналото в двора на църквата, последвано от приготвяне, споделяне и обща консумация, докато курбанът за здраве, този на Гергьовден, принадлежи към частната сфера, осъществявана на базата на асоциация свързана с добросъседство и родство. Той има вариации в зависимост от семейните обичаи или с определени извънредни ситуации, като: погребения, помени, освещаване на къщата, празнуване за здраве и семеен курбан в един и същи ден.

Българите от Добруджа, в навечерието на този празник, са носели агне от кошарата украсявано с шарена вълна. Предлагали на животното да яде трици със сол, между рогата му поставяли запалена свещ, която горяла, докато семейството седяло на обредната трапеза. Тогава главата на семейството духвал свещта между рогата му, прекръствал челото му и го принасял в жертва. Кръвта на заклано животно се събирала в купа и се хвърляла в реката, като се смятало, че така овцата ще даде много мляко, подобно на принципа на магията. Освен това костите, останали след яденето на Гергьовден, се заравяли край мравуняк за късмет с парите.[118]

Също на Гергьовден са се извършвали обредни действия и жестове, целящи да

[118] Юлиян И. Сассу, „От етнографията на с. Фънтънеле (Инанчишме)", в *Летописите на Добруджа*, год. XI, Чернъуц, Институт за графични изкуства и Издателство Гласът на Буковина", 1930, pp. 35-36.

защитават животните от зло. „За животните в двора събирахме коприва, обикаляхме двора и слагахме коприва, и ги ръсехме със светена вода за да са на сигурно място от хищници. Слагахме, където всяко спеше, по стрък коприва."[119]

В миналото са се практикували обичаи наречени "Папаруда/ Пеперуда" и "Калоян". Теренните проучвания разкриват, че тук двете традиции са били прилагани "когато е имало суша". Ритуалите "Пеперуда" и "Калоян" не се различават от тези практикувани в румънските села. Срещаме едни и същи практики, и ритуални жестове: формирането на групата с „Пеперуда" на преден план; увиване със стевия, цветя, "всичко зелено"; грозното от къща в къща, поливането на "Пеперуда", правенето на глинена кукла; оплакването и ритуално погребение; дадено на "дерето" (= на вода) за да донесе дъжд.

Календарът на Великденските празници, с подвижна дата, включва както християнски, така и светски традиции, насложени във времето, сред които споменаваме:

- *Седмица на сиренето*. Започва *Седмицата на лудите*, когато *само лудите тръгват да се женят, само лудите и грозните от селата едва сега се опитват да се женят*. Обичаят се състои в маскирането на мъжете в женски дрехи за да минат през седналите, където правят щуротии и шеги.

- *Сирни Заговезни* асимилира практики, специфични за обновяването на времето, съставлявайки цикъл от двуседмични празници: *Седмицата на лудите и Тодоровата неделя*. Ритуалът за обновяване на времето включва период на стареене и деградация във времето (когато се появяват маскирани и оргиастични елементи) и период на практики за пречистване на пространството, възвръщане на хармонията и баланса. Широко разпространен обичай, според който при приключване на богатата трапеза организирана на *Сирни Заговезни* трябва да изядеш варено яйце *за да изглежда поста лек, за да премине бързо*, препраща към регенериращата сила на яйцето. Викът из селото. Най-вече се правели заклинания и магии за определяне на ориста и за ускоряване на женитбата. Организирали се забави с храна, напитки, песни и игри, без да се налагат определени характеристики.

- *Чист понеделник (първия ден от великия пост)*- практики, насочени към предотвратяване нарушаването на хранителните забрани на поста: ядене на определени постни храни, миене на съдове с луга, смяна на сладки ястия с постни.

- *Лятна (черешова) Задушница, събота на мъртвите.* Ритуални храни, приготвени в *събота на Тодоровден:* гевреци, варено жито.

- *Лазарова събота* - Помен за мъртвите.

- неделя *Цветница*. Обичаят да се носят лозови или ракитени клонки на светеца сутринта на Цветница вероятно е остатък от обред, специфичен за Флоралия. На осветената върба се приписват магически функции на стимулиране и прогонване (след литургията) чрез докосване на добитъка, децата (*за да растат и цъфтят като котенца*). Следи от архаичен фитоморфен тотемизъм чрез сакрализирането на върбата. Ако момичетата удрят косите си с върба на Цветница, косите им ще растат.

[119] Устен източник: Йоана Тудораке (Черна), интервю: 2022.

- *Велики четвъртък, Страстен четвъртък, Черен четвъртък* – казва се, че мъртвите идват всяка година на този ден по старите си домове, където чакат до Черешова Задушница тоест преди Русалската седмица или Велика неделя. *Велики четвъртък - Joimari* също е важна отправна точка в календара на домашната индустрия (това е бил крайния срок за жените и момичетата да предат вълна и коноп). Палели са се обредни огньове за всеки починал от домакинството (с погребална функция) на пода на къщата, в двора, в градината, на гробището до гроба, в двора на църквата, над които се раздава милостиня.

- На *Велики или Разпети петък* се пости цял ден за опрощаване на греховете и не се работи от страх от шарка и други болести. В дните, считани за трудно изпитание за мъченика на християнството, Велики петък и събота, децата бият гонг (дървен), ритуал, който изглежда има същото магическо значение като равноденствените огньове: магическа помощ, дадена на инициатора на култа, в определен-ограничен момент.

- *Неделята на светото Възкресение, Велика неделя (Великден)*. Великден се празнува според лунния календар на четиринадесетия ден от пълнолунието, след пролетното равноденствие. Великден е ритуален сценарий на годишното обновяване на света, който започва от неделята на Цветница, затваря се от Томина неделя и се пресича от нощта на Възкресението на Спасителя Исус. Той се вписва в праисторическия модел на символично прераждане във времето и пространството чрез жертвата на божествеността. След три дни на хаос и мрак, в които човечеството е било оставено без божествена закрила, следват чудото на Възкресението Господне в нощта на Великден и пречистващите действия на Светлата седмица, които възстановяват баланса и хармонията.

Подобно на другите сценарии на сезонно или годишно обновяване на календарното време, на Великден се извършват жестоки жертвоприношения (колене на агнето, а в някои райони и на прасенце, чукане и чупене на яйца), приготвят се ритуални ястия (питка, гевреци), ритуално се пали светлина, вярва се, че гробовете и небето се отварят, животните говорят, съкровищата горят.

Тъй като от Възкресение до Русалската седмица *вратите на рая са отворени*, целият великденски цикъл е посветен на възпоменание на мъртвите и общуване с духовете от отвъдното.

- *Светла седмица* - празниците от тази седмица включват и предхристиянски традиции, древни агро-пастирски традиции, свързани с честването на култа към предците, някои божества на природата, включително редица магически практики, насочени към стимулиране растежа на растенията и плодовитостта при хората.

- *Великден на блажените, Великден на мъртвите* - на втория понеделник след Великден им се изпращат обредни дарове, особено черупки от великденски яйца. Жените оплакват гробовете, раздават милостиня с червени яйца и друга храна, правят се възлияния, устройват се обредни пиршества на гробищата или в нивата, на *открито* и др.

Великден на мъртвите

- *Възнесение Господне (Испас).* Възнесение Господне се пада в четвъртък, на четиридесетия ден след Възкресението. Тъй като интервалът от време от Великден до Възнесение се равнява на четиридесетте дни, за които се смята, че душата на мъртвия остава преди да замине за отвъдния свят, популярната традиция свързва Испас с възпоменанието на мъртвите.

- Цикълът от празници, групирани около *Светлата неделя*, отбелязващи края на празниците с подвижни дати, образуват *Русалската Седмица*. Обикновено се празнуват 6 дни: *русалска събота, Светла неделя, русалска седмица* (понеделник, вторник, сряда), *Велики четвъртък*. Под влияние на християнството летните празници се превръщат в най-очевидните практики посветени на духовете на мъртвите. Освен това те асимилират множество елементи специфични за обновяване във времето.

- *Русалска седмица, Русаля*. Неделя, 50 дни след Великден - спазва се като не се работи за да не падне градушка.

Обичаите от жизнения цикъл следват стари модели, излизащи извън културния

ареал на Добруджа или Балканите. Така обичаите, свързани с раждането, не се различават от тези, практикувани в други населени места с православно население. При раждането жената е била подпомагана от „бабата“, една от старите жени в селото, умела в това. Раздавали са подаръци на акушерката (рокля, сапун, кърпа). Доказателство за ролята, която е имала "бабата" в традиционната общност е празнуването на "Бабин ден".

Във водата за „къпане” (първото къпане на новороденото след кръщенето) се слагат: яйце („за да му е лесно”); пари ("за да бъде богато"); цветя ("за да бъде красиво"). Пуснатата стотинка "във водата за къпане" първоначално е използвана за да се прави кръст над детето. Накрая водата се хвърля от мома с родители ("да не е сираче"), която взема парата. В къпането са участвали само жени; на кръщелната трапеза участвали и мъже. Кумата дарява детето с дрехи и пари, а и тя от своя страна получава подаръци. Всички участници в кръщенето "са слагали" пари за детето.

Обичаите, свързани със сватбата, разглеждана като обредно преминаване, включват три основни етапа: годеж, сватба и обичаи след сватбата. Същинската последователност на сватбата се предхожда от искането на момичето. Както в повечето населени места, сватбата е започвала в четвъртък с приготвянето на храна, козунак, гевреци, питка.

Поканата за сватбата е била отправяна в петък и събота от шафера, който се е грижил да уважи поканените.

Също в събота вечерта се е провеждало празненството в къщата на булката за младите, булката и младоженеца са се разделяли с приятелите си. По време на последователностите на церемонията провеждани в неделя, отбелязваме подготовката на двамата младоженци за важна част от ритуала: религиозната сватбена церемония, която потвърждава основаването на новото семейство. В тези моменти се пеят песни както за булката, така и за младоженеца, чието съдържание се отнася до раздялата с родителите, момичетата и заминаването сред чужди (за булката).

Последователността на „извеждане на булката от дома“ следва обичайния ритуал. Булката се извежда от къщата от братята и се иска прошка от родителите. Следва религиозната сватба. След сватбената церемония шествието се отправя към къщата на младоженеца, където е поставена "голяма трапеза".

На празненството, което продължава до сутринта, особено внимание се отделя на кума, пред когото се играе почти непрекъснато. В края на веселбата кумът се прибира. Шествието, което отвежда кума е съставено от сватбари (както от страна на булката, така и от страна на младоженеца), като част от него са и тъстовете.

На следващия ден (понеделник) се провежда „връзването на булката”. Така булката преминавала в редиците на съпругите, като косата ѝ била връзвана с кърпа. В този момент на сватбата участват само жени.

Вторник, както навсякъде другаде, е "семейния празник", близките помагат в подреждането на къщата, събират съдовете.

Прошка на младоженците

Пътя до гражданското състояние

Шествието на булката

Даряването

Религиозен сватбен ритуал

Семейни снимки

В обичаите, свързани със смъртта не забелязваме различни и специални аспекти в сравнение с това, което обикновено срещаме при изпълнението на церемониите свързани с този момент от жизнения цикъл. Извършват се същите етапи на церемониалния преход "в отвъдния свят": разделяне с живите, подготовка за преход в другия свят и интеграция в света на мъртвите, възстановяване на социалния баланс, нарушен от напускането на мъртвите; спазване на практиките, свързани с къпането на мъртвите, раздаването на различни предмети „за помен“, както на погребението, така и на 40-дневния помен (възглавница, одеяло, килим, маса, съдове и др.); спазване на култа към мъртвите, както чрез "поменките" на 3 дни, 9 дни, 20 дни, 40 дни, 3 месеца, 6 месеца, 1 година, така и чрез стриктното спазване на обичаите през годината, от култа към мъртвите ("Черешова Задушница"; "Голяма Задушница" и др.).

7. Културни обекти в населените места от окръг Тулчя.

7.1. Културни обекти от МИГ “МУНЦИИ МЪЧИН”

На първо място трябва да се споменат църквите в района, защото българското население е посещавало същите православни места като румънците и украинците.

- ✓ ***Църковен храм „Св. Императори“*** от Саригьол де Дял, иззидан в периода 1880-1889 год.[120]
- ✓ ***Църковен храм „Св. Архангели Михаил и Гавраил“*** от Черна, иззидан в периода 1890 год. (1892 год.) – 1897 год. Интериорната стенопис на фреските е направена от Сима Мариан. Монументален иконостас рисуван от И. Балаис, а скулптурата, както и калайдисването й, са извършени от Д. Голис от Галац.
- ✓ ***Църковен храм „Св. Мъченик Георге“*** от Хория, иззидан в периода 1912-1914 год. Иконостасът е от Петре Шветков и синовете му Борис и Николае в периода 1924-

1927 г. и рисуван от Джео Кардаш (1881-1947 год.) и П. Г. Симионеску през 1926 г. Джео Кардаш е художникът, който в междувоенния период ще стане един от най-активните художници, които представят земите на Добруджа в своето изкуство.

- ✓ ***Църковен храм „Св. Думитру“*** от Извоареле, иззидан в периода 1906-1912 год. Вътрешните рисунки са направени в периода 1988-1990 год.
- ✓ ***Църковен храм „Св. Думитру“*** от Стежару, иззидан през 1858 год. Иконостасът е нарисуван през 1866 год. от българския майстор Захария.

[120] ***, *Пасторално ръководство,* издателство Андреяна, Сибиу, 2018, passim

Църквата в село Черна

Къщата-паметник на Панаит Черна от Черна е построена в края на XIX-ти век, със странична част, вход с капаци и кладенец към улицата. Поетът Панаит Черна, син на българския учител Панаит Станчьоф и арумънката Мария Таску, прекарва първите години от живота си в тази къща, принадлежала на втория му баща - Наум Костеа - занаятчия от Черна. Превърната в музей, къщата-паметник на Панаит Черна включва, освен тази документална изложба, етнографска експозиция, която илюстрира спецификата на този край в други три стаи и отвън. Реконструкцията на етнографските аспекти на селския интериор е осъществена от гледна точка на запаметяване последователността на традиционен живот от периода, когато поетът е живял тук. Част

от етнографските произведения са на наследници на фамилията, което още веднъж подчертава значението на пресъздаването на атмосферата от началото на XX-ти век. Също така изложбата подчертава съжителството между румънци, арумънци, българи, мъглено-румънци.

7.2. Културни обекти от МИГ „ДЕЛТА ДУНЪРИИ“

Споменаваме преди всичко църквите в района, защото българското население е посещавало същите православни места като румънците и украинците.

✓ ***Църковен храм „Св. Великомъченик Димитрие“*** от Нуфъру, иззидан в периода 1905-1912 год. Вътрешната рисунка на фреските е направена в периода 2002-2007 год. от Марин Гоаджя.[121]

✓ ***Църковен храм „Св. Великомъченик Димитрие“*** от Бештепе, иззидан в периода 1897-1913 год.

✓ ***Църковен храм „Св. Воевози“*** от Аджигьол, иззидан в периода 1858-1860 год. Иконостасът е изрисуван през 1910 год. от Миахаил Параскив и/или Рафаел Маееф.

✓ ***Църковен храм „Покров Богородичен“*** от Валя Нукърилор, иззидан в периода 1891-1896. Иконостасът на църквата е направен от известния добруджански художник Енаке Кардаш (1848-1938 год.).

✓ ***Църковен храм „Раждането на Пресвета Богородица“*** от Язуриле, иззидан в периода 1900-1910 год. или 1900-1914 год.

✓ „**Къща на селото**” в гр. Горен Дунавъцу, община Муригьол, представя местна етнографската и краеведска изложба, създадена от учителката Камелия Иванов, организирана в помещенията на старото училище в селото (ул. „Монументулуй“, № 33). Колекцията отразява мултикултурализма на територията и включва предмети, представителни за общностите, които са живели заедно в община Муригьол (румънци, украинци, турци, татари, българи): декоративни тъкани, части от облекло, професии и

[121] ***, *Пасторално ръководство, издателство Андреяна, Сибиу*, 2018, passim

занаяти, домакински и битови предмети. В един момент в общината е имало българи, колективната памет е запазила имената на фамилиите Баеф и Пауноф. Този етнос е представен в изложбата със семейни снимки и кърпа (пешкир), като артефактите са дарение от техни потомци.

✓ ***Погребалният комплекс в Сулина***, отбелязва се разнообразието на религии, родове, езици изписани на православните кръстове (и български), мюсюлмански, еврейски и др. паметници.

8. Форми на културното материално и нематериално наследство на територията на МИГ Главиница – Ситово Крайдунавска Добруджа“:

8.1 Главиница:

Културното наследство на община Главиница обхваща материалното и нематериално, движимо и недвижимо наследство, които са носители на историческото минало и памет, традиции и култура. Историко-географското развитие на общината е в основата на културната наличност, която води до изграждането на сътрудничество между съседните общини, както и формиране на културни зони за туризъм и рекреация. Съхраняването на културните ценности е важно за тяхното опазване, както и запазването на потенциала им за стимулиране на икономически растеж.

Нематериално културно наследство

Към нематериалното културно наследство се включват всички традиции, обичаи, дейностите на самодейните състави в общината. Културният календар на община Главиница е богат. Културният календар е съставен въз основа на предложенията на културните институции на територията на общината и отразява най-характерното от бита и традициите на региона.

Таблица. Културен календар на община Главиница за 2020 г.

Дата, месец	**Културни инициативи**	**Организатори**
Януари		
01.01.	130 години от рождението на Николай Райнов – български поет, литературен критик	БИЦ / библиотечно-информационен център
06.01.	„Открито за Ботев“ – по случай 172 години от рождението на Христо Ботев	Читалища
21.01.	Традиционно честване „Деня на родилната помощ“	Читалищата
Февруари		
10.02.	Ден на пчеларя	Читалища
14.02.	Трифон Зарезан – Ден на лозарите и	Община Главиница

	винопроизводителите – извършва се ритуал зарязване на лозя, дегустация на домашни вина. Провеждане на конкурс за най-добро вино.	Читалища
19.02.	147 години от Обесването на „Васил Левски“. Полагане на венци и цветя пред бюст-паметника на Апостола	Община Главиница Читалища
Февруари	Изработване на мартеници и подреждане на изложба	Община Главиница Читалища
Март		
01.03.	Ден на любителското творчество „Да съхраним българските традиции“ Ден на самодееца.	Читалища
02.03.	Тържествен концерт по случай – Национален празник на РБ	Читалище „Христо Ботев – 1940 г.“ Гр. Главиница
03.03.	Национален празник – 142 години свободна България	Община Главиница Читалища
08.03.	Честване на Международния ден на жената	Община Главиница Читалища
28.03.	133 години от рождението на Димчо Дебелянов	Читалища
21.03.	„Първа пролет“	Читалища
22.03.	Световен ден на поезията	Читалища
Април		
01.04.	Ден на хумора и шегата	Читалища
02 – 09.04.	Седмица на детската книга и изкуства за деца - „ В света на книгите“ - Запознаване с библиотечния фонд - „Деца четат на деца“ – традиционно четене на български народни приказки - Маратон на четенето „Прочети ми твоята любима детска книга“ с читатели от различни възрасти - Гледане на детски филмчета	Читалища ДГ и Училища
05.04.	177 години от рождението на Петко Каравелов	Читалища
11.04.	Лазаров ден – Лазаруване	Читалища
16.04.	127 години от рождението на Елисавета Багряна, българска поетеса /18931991/	Читалища
17-20.04.	Великден – Боядисване на яйца, козунаци, беседи, конкурс	Читалища
22.04.	Световен Ден на Земята – Опазване на флората и фауната на планетата Земя	Читалища
23.04.	Световен ден на книгата и авторското право	Читалища
Април	Общински преглед на „Художествената Самодейност“ - Раздел I Български фолклор	Община Главиница Читалища
Май		
06.05.	Ден на храбростта – Гергьовден	Читалище

09.05.	Девети май – Ден на победата и Ден на Европа. Поколение в паметната на загиналите в Отечествената война.	Община Главиница Читалища
11.05.	Професионален празник на библиотекаря. „Библиотекари – будители“ „Стани библиотекар за един ден“ с активни читатели на библиотеката	Читалища Библиотеки
23.05.	Раздаване на бонбони – Рамазан Байрам	НЧ „Зора – 1954г.“ с. Листец НЧ „Христо Ботев – 1954 г.“ с. Зебил НЧ „Светлина – 1968г.“ с. Вълкан
24.05.	Ден на българската просвета и култура и на славянската писменост – празничен ритуал за изпращане на абитуриентите	Община Главиница Читалища Училища
24.05.	80 години НЧ „Просвета – 1940 г.“	НЧ „Просвета – 1940 г.“ с. Ст. Караджа
30.05.	Посрещане походниците „По стъпките на четата на Таньо войвода“. Полагане на венци пред паметниците и програма. 35-ти поход	НЧ “Просвета-1940 г.“ с. Ст. Караджа Община Главиница Кметство
Май	Читалището – културен и духовен център 80 години НЧ „Христо Ботев – 1940 г.“	„Христо Ботев – 1940г.“ гр. Главиница
Май	90 години от рождението на Пеньо Пенев	Читалища
Юни		
01.06.	Детски Общински празник по повод международния ден на детето	Община Главница Читалища
02.06.	Ден на Ботев и на загиналите герои за освобождаване на България – поклонение, поднасяне на венци и празнична заря	Община Главница Читалища
08.06.	„Свети дух“ църковен празник. Курбан за здраве	Църковно настоятелство
24.06.	Ден на билките. Лечебната сила на билките	Читалища
м. Юни	Мотокрос	НЧ „Христо Ботев – 1945г.“ с. Дичево Кметство с. Дичево Община Главиница
м. Юни	Празник на „Водните лилии“	НЧ „Йордан Йовков – 1946г.“ с. М. Преславец Кметство М. Преславец

		Община Главиница
м. Юни	„Свети дух“ – църковен празник. Курбан за здраве	НЧ “Христо Ботев 1940“
м. Юни	Конни надбягвания и народни борби	Община Главиница
м. Юни	170 г. от Рождението на Иван Вазов, български писател и драматург „Патриарх на българската литература“	Читалища
м. Юни	Участие на самодейните колективи към читалището в регионални, национални и международни събори	Читалища
Юли		
07.07.	183 г. от рождението на В. Левски	Читалища
30.07.	Курбан Байрам – раздаване на бонбони	НЧ „Зора – 1954г.“ с. Листец НЧ „Христо Ботев – 1954г.“ с. Зебил НЧ „Светлина – 1968 г.“ с. Вулкан Читалище и Община Главиница
Август		
01 – 07.08.	Световна седмица на кърменето Съвместно с РЗИ – Силистра Презентация	Читалища
Септември		
06.09.	ДЕН НА СЪЕДИНЕНИЕТО на България с Източна Румелия – поднасяне на венци	Община Главиница Читалища Библиотека
17.08-01.09.	Кампания за безплатно изследване на ХИВ.	Читалища
21.09.	Световен ден на мира	Читалища
22.09.	112 години от обявяването на Независимостта на България	Община Главиница Читалища
Октомври		
01.10.	Световен ден на възрастните хора	Читалища Община
26.10.	Традиционни есенни празници „Главиница -2020г.“ Празник на град Главиница – „Димитровден“ театрални постановки за деца и възрастни; „традиционен – 2019“ „Димитровден“ – водосвет за здраве и благоденствие	Община Главиница НЧ „Христо Ботев – 1940“ Гр. Главиница Църковен храм

	за жителите на града „Хоро се вие, извива“ – празнично хоро	
21-25.10.	Национална седмица на четеното	Читалища
Октомври	100 г. от рождението на Джани Родари – италиански писател	Читалища
Октомври	140 г. от рождението на Йордан Йовков – български писател, драматург	
Ноември		
01.11.	Ден на Народните Будители – поклонение, венци, презентации и беседи	Община Главиница Читалища
16.11.	Ден на толерантността	Читалища
Октомври	Общински преглед на ‚Художествената Самодейност“ – Раздел II Турски Фолклор	Община Главиница Читалища
Декември		
01.12.	Световен ден за борба срещу СПИН	Община Главиница Читалища
24-31.12.	Коледни и новогодишни празници Запалване на коледни светлини Заря и наздравица	Община Главиница Читалища по населени места
декември	Изработване на коледни картички, сурвакници (на дрянов клон украсен, с който по стар български обичай хората се сурвакат един друг на Нова година, като се удрят леко по гърба с пожелание за здраве, щастие, просперитет и др.), коледни картички – конкурс изложба	Община Главиница Читалища

Групите са едни от основните и активни участници във всички местни прояви – традиционните събори, различни празници, залегнали в културния календар на Община Главиница, както и общински прегледи на народното творчество.

В народните читалища на общината са сформирани танцови и фолклорни групи, които участват в културните мероприятия през годината. Такива състави са фолклорна група “Славей„; фолклорна група „Иглика“, вокална група „Мъжка песен“; смесен формация; детски танцов състав „Ритъм – Главиница“; група за художествено слово към НЧ „Христо Ботев -1940 г.“ в гр. Главиница. Фолклорна група за български песни и фолклорна група по турски песни към НЧ „Светлина-1943“ – с. Калугерене. НЧ „Освобождение-1940“ – с. Сокол, към читалището има две фолклорни групи – „Коледари“ и ‚Лазарки“.

Към НЧ „Отец Паисий“ – с. Богданци са създадени певчески и танцови състави – фолклорна група за народни песни и хора и детски групи за народни песни. В читалището има създаден клуб – „Сръчни ръце“ за изработване на картички и сувенири за различни поводи и събития.

Към НЧ „Св. Св. Кирил и Методий -1942“ – с. Коларово е създадена школа по изобразително и приложно изкуство, както и клуб по краезнание. Дейността си осъществяват детски танцов състав за автентични български народни танци и младежки танцов състав за автентични български народни танци. Има представители от фолклорни групи - Лазарска група, Коледарска група, Детска група - Обичаи „Саяджик“ и Обичаи „Кънагеджеси“.

Към НЧ „Янко Забунов 1957“ – с. Черногор са създадени фолклорни група за автентичен фолклор и обработен фолклор. В сградата на читалището има два клуба – Клуб „Сръчни ръце“ и Клуб по краеведство „Роден край“.

Към НЧ „Христо Ботев-1901г.“ – с. Зафирово съществуват школи по изобразително изкуство и керамика. На територията, дейността си осъществяват и формации „Младостта е в сърцата ни“, Коледарска група и танцова формация „Пъстра китка“.

Към НЧ "Развитие -1907г." – с. Подлес е създадена група за народни песни "Росна Китка" състояща се от 10 самодееца. Тя участва в общински преглед на художествената самодейност в град Главиница, както и в Петропавловския събор.

Към НЧ „Зора-1954“ – с. Листец има създадени кръжоци, клубове и школи по изкуство. Съществуват езикови школи и курсове, клуб по краезнание, музейни колекции, фолклорни състави и формации, театрални състави и детска танцова група.

Към НЧ „Христо Ботев-1945г.“ – с. Дичево дейността си извършват вокална група „Росна китка“ за български народни песни и вокална група „Саман Йолу“ за турски народни песни.

Към НЧ "Йордан Йовков -1946" – с. Малък Преславец има създадени езикови школи и курсове, кръжок „Сръчни ръце“, клуб „Краезнание“, както и група за автентичен фолклор "Росна китка" и танцова формация за автентичен фолклор "Танцуващи лилии". В читалището се развиват групи за класически и/или модерен балет, съвременни и характерни танци.

Към НЧ "Стефан Караджа-1950 г." – с. Суходол дейността си осъществява фолклорен състав "Суходолче", както и редица клубове по краезнание, изобразително изкуство „Сръчни ръце“. Танцов състав „Луди млади“ и индивидуален изпълнител Айлин Ремзи са част от творчеството на читалището.

Към НЧ "Светлина-1960" – с. Звенимир има създадени фолклорни формации и състави, танцова група за български танци, вокална женска група "Айватлълар", група за скечове и клуб по приложни изкуства „Леонардо“.

Към НЧ "Просвета -1940" – с. Стефан Караджа се развиват кръжок „Художествено слово“, детски танцов състав „Караджовчета“ както и група за народни танци „Караджовки“.

Към НЧ „Христо Ботев-1954“ – с. Зебил има създадени детски танцов състав за български народни танци и турски народни танци, детска вокална група и индивидуални изпълнения, както и коледарска група.

Към НЧ „Светлина-1968“ – с. Вълкан има създаден танцов състав „Луди млади“, детски танцов състав „Венче“ и група за автентичен фолклор „От поколение на поколение”.

В културния календар на община Главиница са включени и се отбелязват множество народни празници, честват се национални празници, изпълняват се разнообразни ритуали и обичаи.

Материално културно наследство

Към материалното културно наследство се причисляват и движимото и недвижимото наследство, които са символ на културни ценности, които са с национална идентичност. Към материалното културно наследство се включват:

- наземни, подземни и подводни археологически обекти и резервати;
- исторически обекти и комплекси;
- архитектурни обекти и комплекси;
- етнографски обекти и комплекси;
- образци на парковото изкуство и ландшафтната архитектура;
- природни ценности /образци/, включително антропологични останки, открити при теренни проучвания, и останки на палеозоологията и култивирани растения;
- индустриално наследство;
- произведения на изящни и приложни изкуства;
- документално наследство;
- аудио-визуално наследство;
- книжовни и литературни ценности.

Архитектурно-строителни и недвижими културни ценности

Към недвижимите културни ценности спадат всички архитектурни паметници, археологически обекти, които притежават културно-историческа стойност и имат голяма обществена значимост. Общият брой на недвижимите културни ценности на територията на община Главиница е 37 /по списъци на НДА-НИНКН/. В землището на град Главиница са идентифицирани 3 обекта. Основно, недвижимите културни ценности са концентрирани в населените места – Богданци, Долно Ряхово, Малък Преславец и Подлес.

Архитектурно-строителните недвижими културни ценности са обособени основно в терени по брега на река Дунав, като някой от тях са от праисторическата епоха, от античността и от средновековието. В останалата част от общината, недвижимите културни ценности са разположени в селищата Бащино, Зафирово, Звенимир, Калугерене, Коларово, Косара, Осен, Падина, Сокол, Стефан Караджа и Суходол.

В следващата таблица са представени някои от културните ценности в община Главиница.

Населено място	Обект	ВИД	Деклариран, Обявен: ДВ/прот. на НСОПК
с. Бащино	Старата чешма /до селата на пътя за Босна/	архитектурно-строителен	Писмо №4436/24.11.1981г.
с. Богданци	Средновековно селище м. „Гюледжик“, 3,5 км. северно	Археологическа/Архитектурно-строителен от Античността и Средновековието/	ДВ бр.10 от 1968 г.
с. Богданци	Тракийско и римско селище, м. „Чешмата“, 3,5 км. северно	Археологическа/Архитектурно-строителен от Античността и Средновековието/	ДВ бр.10 от 1968 г.
с. Богданци	Джамията	архитектурно-строителен	Писмо №223/25.01.1983г.
с. Богданци	Чешма /до съвета/	архитектурно-строителен	Писмо №223 от 25.1.1983г.
с. Богданци	Къщата Курт Мехмед	архитектурно-строителен	Писмо №4436/24.11.1981г./ с. Богдановци/
гр. Главиница	Чешма	архитектурно-строителен	Писмо №2335/19.06.1984г.
гр. Главиница	Къщата на Георги Карачоров	архитектурно-строителен	Писмо №233/25.01.1983г.
гр. Главиница	Джамията	архитектурно-строителен	Писмо №233/25.01.1983г.
с. Долно Ряхово	Антично селище, 1,5 км. източно	Археологическа/Архитектурно-строителен от Античността и Средновековието/	ДВ бр.10 от 1968 г.
с. Долно Ряхово	Къща на Коста Делииванов	архитектурно-строителен	Писмо №233/25.01.1983г.
с. Долно Ряхово	Къща на Гено Димитров /сега Васил Г. Димитров/	архитектурно-строителен	Писмо №233/25.01.1983г.
с. Долно Ряхово	Къща на Костадин Йорданов /сега Стоян Костадинов/	архитектурно-строителен	Писмо №233/25.01.1983г.
с. Долно Ряхово	Къща на бай Добри /сега Юсеинов/	архитектурно-строителен	Писмо №233/25.01.1983г.
с. Долно Ряхово	Джамия	архитектурно-строителен	Писмо №233/25.01.1983г.
с. Зафирово	Църква /Успение Богородично"/ /до съвета строена 1905 г./	архитектурно-строителен	Писмо №4436/24.11.1981г.
с. Звенимир	Къща на Селяб Хаджинасупов	архитектурно-строителен	Писмо №223/25.01.1983г.
с. Калугерене	Къща на Христо Гатев Христов	архитектурно-строителен	Писмо №4436/24.11.1981г.
с. Коларово	/Църква "Св. Георги"/ Селската църква /румънски период/	архитектурно-строителен	Писмо №223/25.01.1983г.
с. Коларово	Джамия /турски период/	архитектурно-строителен	Писмо №223/25.01.1983г.

с. Коларово	Къща с магазини на Афуз Тукариев	архитектурно-строителен	Писмо №4436/24.11.1981г.
с. Косара	Джамия /с кубе/	архитектурно-строителен	Писмо №223/25.01.1983г.
с. Малък Преславец	Антично и средновековно селище, м. "Марата", 3.8 км. северозападно	Археологическа/Архитектурно-строителен от Античността и Средновековието/	ДВ бр.10 от 1968 г.
с. Малък Преславец	Къща на Марин Великов Караиванов	архитектурно-строителен	Писмо №4436/24.11.1981г.
с. Малък Преславец	Къща на Ради Добруджанеца	архитектурно-строителен	Писмо №4436/24.11.1981г.
с. Малък Преславец	Къща на Бръснаровите	архитектурно-строителен	Писмо №4436/24.11.1981г.
с. Малък Преславец	Къща на Велико Василев Стойков	архитектурно-строителен	Писмо №4436/24.11.1981г.
с. Малък Преславец	Църква "Св. Георги"	архитектурно-строителен	Писмо №4436/24.11.1981г.
с. Осен	Къща на Павел Балканджията	архитектурно-строителен	Писмо №4436/24.11.1981г.
с. Падина	Къща на Трифон Вачков /Мехмед Адилов/	архитектурно-строителен	Писмо №4436/24.11.1981г.
с. Подлес	Къща на дядо Атанас /сега Димитър Георгиев Атанасов/	архитектурно-строителен	Писмо №223/25.01.1983г.
с. Подлес	Къща на дядо Недялко /сега Христо Найденов Недялков/	архитектурно-строителен	Писмо №223/25.01.1983г.
с. Подлес	Къща на Янко Пенев	архитектурно-строителен	Писмо №223/25.01.1983г.
с. Подлес	Къща на Тодор Атанасов Найденов	архитектурно-строителен	Писмо №223/25.01.1983г.
с. Сокол	Селската църква /"Успение Богородично"/	архитектурно-строителен	Писмо №4436/24.11.1981г.
с. Стефан Караджа	Църква /"Св. Архангел Михаил"/	архитектурно-строителен	Писмо №223/25.01.1983г.
с. Суходол	Джамията с гробището	архитектурно-строителен	Писмо №4436/24.11.1981г.

Според вида обект, архитектурно-строителните недвижими ценности са – чешми (3 бр.), джамии (6 бр.), църкви (5 бр.), археологически (4 бр.), къщи (19 бр.). Голям брой недвижими културни наследства има в селата Долно Ряхово и Малък Преславец (по 6 бр.), следвани от с. Богданци (5 бр.). А най-много къщи има разположени в селата Долно Ряхово (4 бр.), Малък Преславец (4 бр.), Подлес (4 бр.).

В следващата таблица са представени надгробни и селищни могили, които са идентифицирани в пространствената структура на община Главиница.

Таблица. Пространствено разпределение на селищните и надгробните могили на територията на община Главиница

№ по Ред	НАСЕЛЕНО МЯСТО	БРОЙ НАДГРОБНИ МОГИЛИ	БРОЙ СЕЛИЩНИ МОГИЛИ
1.	с. Бащино	1	
2.	гр. Главиница	1	
3.	гр. Главиница	8 некропол	
4.	с. Коларово	1	
5.	с. Косара	2	
6.	с. Листец	1	
7.	с. Малък Преславец	1	
8.	с. Малък Преславец	1	
9.	с. Малък Преславец	1	
10.	с. Осен	2	
11.	с. Падина	2	
12.	с. Падина	1	
13.	с. Подлес	1	
14.	с. Подлес	1	
15.	с. Сокол	1	
16.	с. Сокол	1	
17.	с. Сокол		1
18.	с. Черногор	1	
19.	с. Черногор	1	
20.	с. Черногор	1	
21.	с. Черногор	1	

Археологическите културни недвижими ценности са концентрирани в селата Богданци, Долно Ряхово и Малък Преславец. Те са от Античността – тракийски и римски и от Средновековието и имат местно значение. Изключение прави единственият обект в общината, който е с национално значение – антично и средновековно селище в м. „Марата“. То се намира в близост до с. Малък Преславец и само 0.5 км. от пристана на местността, се намира Археологически парк „Нигринианис Кандидиана“. Крепостта Нигрианис е построена в края на III-ти и началото на IV-ти век и е разрушена в края на VI век, а крепостта Кандидиана е построена през края на III-ти и началото на IV-ти век и е просъществувала до края на VI-ти и началото на VII век. И двата исторически обекта не се поддържат и имат нужда от реабилитиране.

Покрай брега на р. Дунав, източно от блатото „Малък Преславец“ се намират останки от старият римски път, свързващ в миналото градовете разположени по поречието на р. Дунав. До североизточната част на същото блато е разположено праисторическо селище, което датира още от бронзовата епоха.

Освен антично и средновековно селище в м. „Марата“, останалите археологически обекти не са проучени достатъчно и не са експонирани. Останалите недвижими културни

ценности, с изключение на археологическите обекти, са с временен статут на декларирани обекти и нямат окончателна оценка и категория.

Историческо недвижимо културно наследство

Важна част от историческото недвижимо културно наследство, са и военните паметници на територията на община Главиница, които са издигнати по повод участието на България във войните от 1885, 1912-1923, 1925-1918, 1944-1955 години. С писмо изх. №4349/4.12.1992 г. на НИПК /Приложение/ и съгласно §10 от ПЗР на ЗКН паметниците са декларирани за паметници на културата. В следващата таблица е представен списък на военните паметници на територията на община Главиница, според регистъра на НВИМ/МО и регистъра на Областна администрация Силистра.

Таблица. Регистър на военните паметници на територията на община Главиница

№ по ред	ПАМЕТНИК	НАСЕЛЕНО МЯСТО
1.	Паметник на загиналите в Отечествената война	гр. Главиница, общ. Главиница
2.	Паметник на загиналите в Отечествената война	с. Зафирово, общ. Главиница
3.	Паметник на загиналите в Отечествената война	с. Сокол, общ. Главиница
4.	Паметник на загиналите в Отечествената война	с. Малък Преславец, общ. Главиница

В заключение, голяма част от археологическото недвижимо културно наследство е с ниска степен на проученост и са слабо популяризирани. Историческото недвижимо културно наследство е запазено и паметниците са социализирани и са напълно достъпни. Нематериалното наследство в общината (традиции, обичаи) са запазени и се практикуват и до днес. Основна роля за тяхното запазване имат читалищата, които съхраняват тези традиции и ги практикуват чрез организирането на различни културни мероприятия.

Потенциал и възможност за запазването на архитектурно-строителните недвижими културни ценности има тяхното популяризиране, чрез реставрацията на сградите, информационното обезпечаване на тези обекти и създаването на вътрешни културни маршрути.

8.2. Ситово

Историческо развитие

Територията на Община Ситово е запазила доказателства за обитаването на тези земи от праисторически времена. За това свидетелстват останалите паметници от най - различни етноси и култури. В района на с. Ситово край селата Гарван, Поляна, Попина и Слатина се намират селищни могили от енеолитната (с предположение и от неолитната)

епоха. Също в този район край селата Добротица, Ирник, Искра, Любен, Нова Попина, Поляна, Попина, Ситово, Слатина и Ястребна се намират единични могили от тракийската предримска епоха. Могилни некрополи са разположени в землищата на Добротица, Ирник, Искра и Ситово. Идентифицирани са крепостни съоръжения край селата Гарван и Попина.

През VI – ти век при идването на славяните на Балканския полуостров са били образувани много славянски селища. Едни от тях са тези край с. Гарван и Попина. И при двете селища са открити некрополи. Тези селища съществуват и по времето на Първата българска държава. Друго такова селище, което не е проучено се намира край Ситово.

На територията на Община Ситово има открити и проучени археологични обекти от раннославянски период и първа Българска държава, които дават определен културен исторически облик на района.

Културно наследство Територията на община Ситово е богата на културно-исторически обекти от Праисторията, Античността и Средновековието. Значителна част от тях са разположени извън границите на населените места. Културно-исторически забележителности на територията на Община Ситово по населени места:

Населено място	Наименование	Вид / Хронология
с. Босна	Арабската чешма до селото, на пътя за Добротица	архитектурно-строителен
с. Гарван	Селищна могила в м.”.Кривина”	Енеолит
с. Гарван	Крепост в м.” Кючюк гьол кале”	Късно желязна епоха и Античност
с. Гарван	Селище и некрополи в „Стареца”	Византийско владичество, Първа българска държава и Ранно-славянски период
с. Гарван	Селище в м. „Момчила”	Византийско владичество, Първа българска държава и Ранно-славянски период
с. Гарван	Селище в м. „ Кошарите”	Късно желязна епоха
с. Добротица	Единична могила в м. „Кале чалъсъ”	Неопределима
с. Добротица	Могилни некрополи в м. „Чардаклиите”	Неопределима
с. Ирник	Единична могила в м. Неопределена	Неопределима
с. Ирник	Единична могила в м. „Могилата”	Неопределима
с. Ирник	Могилен некропол в м. Неопределена	Неопределима
с. Ирник	Единична могила в м. „ Кирмалтъ”	Неопределима
с. Искра	Могилен некропол в м. „Ченгеекилик”	Неопределима
с. Искра	Единична могила в м.	Неопределима

	„Коджаскини”	
с. Искра	Могилен некропол в м. „Коджаскини”	Неопределима
с. Искра	Селище в м. „Гарван орман”	Късна античност и Римска епоха
с. Искра	Антично и средновековно селище, м. "Кьотклю", до селото източно	Архитектурно-строителен от Античността и Средновековието
с. Любен	Единична могила в м. „Ялтията”	Неопределима
с. Нова Попина	Единична могила в м. „Буланък”	Неопределима
с. Нова Попина	Единична могила в м. „Лозята”	Неопределима
с. Нова Попина	Селище в м. „Лозята ”и м.”Каданджик”	Тракийска епоха, Късна античност и Римска епоха
с. Поляна	Селищна могила в м. ” Деримьол”	Енеолит
с. Поляна	Единична могила в м. „Калджака”	Неопределима
с. Попина	Единична могила в м. „Гол рът”	Неопределима
с. Попина	Селище в м. „Джеджови лозя”	Късно желязна епоха, Ранно-славянски период. Византийско владичество , Първа българска държава
с. Попина	Некрополи в м. „Джеджови лозя”	Късно желязна епоха, Ранно-славянски период , Първа българска държава
с. Попина	Селище в м.„Дренчето”	Ранно-славянски период. Византийско владичество, Първа българска държава
с. Попина	Крепости в м. „Калето”	Късна античност и Първа българска държава
с. Попина	Селище и Крепости в м. „Орешака”	Късно желязна епоха и Първа българска държава
с. Попина	Селище в м. „Гяурджик ”	Късно желязна епоха
с. Попина	Монетно съкровище в гробищния парк	Античност
с.Ситово	Единична могила	Неопределима
с.Ситово	Могилен некропол в м. „Кориятa”	Неопределима
с.Ситово	Единична могила в м. „Кориятa”	Неопределима
с.Ситово	Могилен некропол в м. „Мандрата”	Неопределима
с.Ситово	Селищна могила над микроязовир „ Ситово”	Енеолит
с.Ситово	Антично и средновековно селище, м. "Тюркмахлеси", 800м североизточно	архитектурно-строителен от Античността и Средновековието. Категория „местно”.
с.Ситово	Селище, м. "Юртлука", до	архитектурно-строителен от

	селото, южно. Обявен в: ДВ бр. 10 от 1968 г	Античността и Средновековието. Категория „за сведение”. Обектът не е локализиран
с.Ситово	Надгробна могила в м. „Емерлер”Деклариран с РМС №1711 от 1962 г.	археологически. Обектът не е локализиран
с.Слатина	Селищна могила в м ”Калфа”	Късен енеолит и Среден енеолит
с.Слатина	Единична могила в м. „Калфа”	Неопределима
с.Слатина	Селище, м. "Дермен кулак", 4км, южно. Обявен в: ДВ бр. 10 от 1968 г.	архитектурно-строителен от Античността и Средновековието. Категория „местно”. Обектът не е локализиран.
с.Слатина	Надгробна могила. Деклариран с РМС №1711 от 1962 г.	археологически. Обектът не е локализиран
с.Ястребна	Единична могила	Неопределима
с.Ястребна	Единична могила	Неопределима

<u>В района на община Ситово има около 50 археологически обекта – праисторически, римски и късно-антични, но повечето не са проучени и трудно биха станали привлекателни за туристи.</u>

Нематериалното културно наследство в община Ситово е представено от народните традиции и културните обичаи.

Културно-историческите паметници в района са обект на посегателства и частично унищожаване от страна на иманяри. Наложително е да се предприемат марки срещу иманярите, опазване, реставрация и консервация на обектите с културно-историческа стойност за района.

Културата е един от факторите за устойчиво развитие и съхраняване на духовността на населението. В община Ситово се осъществяват дейности за развитие и закрила на културата, като се съчетават държавните изисквания с местните условия, културни специфики и традиции.

Основните културни дейности, развивани в общината са: читалищна, библиотечна, музейна и религиозна. За тяхното осъществяване е изградена съответната инфраструктура и функционира добре изградена мрежа от културни институти и организации.

Културната инфраструктура в Ситово е представена от 11 народни читалища, които са основните средища на културното развитие и духовното обогатяване на населението. Те продължават да развиват културно-просветна и художествена

самодейност и да организират творческите занимания на постоянно действащи групи за певчески, танцов и автентичен фолклор, клубове, изложбени зали и музейни сбирки.

Таблица: Народни читалища и художествени състави в община Ситово

Наименование, местонахождение	**Художествени състави, клубове и групи**
НЧ "Христо Смирненски-1940г."-с.Ситово	Клубове за: 1.Художествено слово с ръководител Галина Панайотова; 2.Клуб на интелектуалеца с ръководител Иванка Бобева; 3. Клуб "Родинолюбие" с ръководител Атанаска Ченева; 4. Клуб "Млад природолюбител" с ръководител Галина Панайотова; 5.Етнографска колекция; 6.ЖФГ" Еделвайс" с ръководител Розин Георгиев; 7.ФГ "Хризантема" с ръководител Марийка Димова; 8.МФ "Овчарски извор" с ръководител Розин Георгиев; 9.ТС "Ситовци" с хореограф Стефан Станчев; 10.ЖФГ "Ситовски снахи" с ръководител Атанаска Ченева; 11.Квартет „Пендара“ с ръководител Атанаска Ченева; 12. Дует „Магия“ с ръководител Атанаска Ченева; 13.Индивидуален изпълнител Атанаска Ченева; 14. Група за стари градски песни „Листопад“ с ръководител Атанаска Ченева; 15.Група за патриотични песни "Райна Княгиня" с ръководител Атанаска Ченева; 16. Група за автентичен фолклор „Златна Добруджа“ с ръководител Атанаска Ченева; 17.Детска фолклорна група "Славейчета" с ръководител Атанаска Ченева; 18.Коледарска дружина „Млада Бога“ с ръководител Атанаска Ченева; 19. Лазарска група „Калина“ с ръководител Атанаска Ченева. 20.Арт клуб „Фантазия“с ръководител Галина Панайотова
НЧ "Бачо Киро-1943г." – с.Искра	1.Работилница за "Св. Валентин" 2.Работилница за изработка на мартеници 3.Великденска работилница 4. "Да четем и разказваме заедно" - развитие на речевите способности на местните деца - билингви 5.Изработка на покани за рожденни дни и партита, диплянки, грамоти и др. чрез квилинг техника 6. Коледна работилница 7.Курс по английски език за начинаещи; Музейна сбирка - Битов кът; Театрална група "Таланти"; Детска фолклорна танцова група " Искри" Юношеска фолклорна танцова група "Хорце"; Модерни танци "Танцувай с мен"; Индивидуални изпълнители.
НЧ "Стефан Караджа-1963г." – с.Любен	Кръжоци,клубове и школи по изкуствата; Езикови школи и курсове; Клубове по краезнание; Музейни колекции; Фолклорни състави и формации; Театрални състави; Детска група за народни и спортни танци; Групи за класически и/или модерен балет; съвременни и характерни танц.
НЧ "Димитър Иванов Полянов-1870"-с.Гарван	1.Кръжок "Креативност" 2.Кръжок "Аз мога" - Работилница за изработване на мартеници; 3.Кръжок „Любознателност – логически и образователни игри през ваканциите“; 4. Работилница за изработване на мартеници; 5.Великденска работилница за боядисване на яйца; 6.Коледарска група за пресъздаване на обичая "Коледуване“ 7.Бразаерска група за пресъздаване на обичая "Бразая"; 8.Смесена танцова група за автентични гарвански хора; 9.Женска вокална фолклорна група за автентични песни; 10.Мъжка вокална фолклорна група за автентични песни; 11. Групови обучения по компютърна грамотност за начинаещи; 12. Индивидуални консултации по компютърна грамотност; 13. Музейна сбирка на социализма;

	14. Етнографска музейна сбирка; 15. Музейна сбирка на „славата”; 16. „Дунавски фолклорен събор”; 17. Ежегодно празненство по повод - 1 юни - Международен ден на детето; 18. Експозиция на рисунки, оцветявки и преписи на текст; 19. Акция „Капачки в действие”.
НЧ "Стефан Караджа-1945" – с.Босна	РАБОТИЛНИЦА ЗА МАРТЕНИЧКИ, ВЕЛИКДЕНСКА РАБОТИЛНИЦА ЗА БОЯДИСВАНЕ НА ЯЙЦА, КРЪЖОК ПО ГОТВАРСТВО, КРЪЖОК ПО ЦВЕТАРСТВО, КРАЖОК ПО ЛЕТНИ ЗАНИМАНИЯ, ИЗЛОЖБА НА ДЕТСКИ РИСУНКИ И ИЗРАБОТКА НА КАРТИЧКИ ЗА ДЕНЯ НА ДЕТЕТО, МУЗЕЙНИ КОЛЕКЦИИ, ДЕТСКА ГРУПА ЗА ТЕАТРАЛНИ ИЗКУСТВА И СЪВРЕМЕННИ ТАНЦИ
НЧ "Никола Вапцаров-1940" – с.Попина	Кръжок "Готварство и плетиво", кръжок "Баба и внуче", работилница за мартеници, Великденска работилница, Коледна работилница, Съревнование по краснопис и правопис, БуквАрт работилница; ЖФГ"Дунавски бисери", трио "Добруджанец", Коледарска група за пресъздаване обичая "КОЛЕДУВАНЕ", Бразаерска група за пресъздаване на обичая "Бразая"; Танцова група за автентични хора; ГАФ"Попинци"; Надежда Ганчева - индивидуален изпълнител.
НЧ "Йордан Йовков-1899" – с.Добротица	кръжок "Художествено слово"; Група за автентичен фолклор "Росен здравец"; Театрални състави; Танцови състави и групи; Групи за класически и/или модерен балет, съвременни и характерни танц; ГАФ "Росен здравец", Детска самодейна група "Хаскьойци" и Група за стари градски песни "Жалба за младост".
НЧ "Свобода-1920г." – с.Поляна	ФГ "Полянска китка"
НЧ "Зора - Нова Попина - 2008" – с.Нова Попина	КК"Наслада; ША "Шевица; Майсторилница "Фантазия"; РА"Палитра; ДСК "Цоцоланки и фиданки; Арт клуб "Акцент"; Клуб "Домакиня"; Езикови школи и курсове; Клуб "Традиция"; 1.Национални автентични облекла 2.Традиционни битови предмети и оръдия на труда; ФГ "Добруджанки"; ФТ"Надежда"; ТС "Параван"; ТК"Самодиви";Групи за класически и/или модерен балет; съвременни и характерни танц; МФ"Ретро изгрев"; Дуо"Акцент"
НЧ "Пейо Яворов-2012" – с.Слатина	Кръжоци, клубове и школи по изкуствата; Езикови школи и курсове Клубове по краезнание; Музейни колекции; Фолклорни състави и формации; Театрални състави; Танцови състави и групи; Групи за класически и/или модерен балет; съвременни и характерни танц.
НЧ "Възраждане - 2017" – с.Ситово	Кръжок "Родолюбие" работа с деца с ръководител Радка Здравкова Карарадова; клуб "Роден край" с ръководител Красимира Цанева Орлоева; Женска група за автентичен фолклор - ръководител Росица Хараламбиева Георгиева Женска вокална група за обработен фолклор с ръководител Любка Иванова Иванова; Женски камерен танцов състав с ръководител Тихомир Лефтеров; Вокален дует "ММ" - ВГ за популярни песни;

Във всички читалища се развива активна самодейна дейност (музикална, танцова, фолклорна, образователно-просветна). Читалищата разполагат с различен по обем библиотечен фонд. Финансовите средства за издръжка на читалищата в общината обаче

са недостатъчни. От належащ ремонт на сградите се нуждаят сградите на следните читалища:

Целта на читалищата в община Ситово е да задоволяват потребностите на населението, свързани с: развитие и обогатяване на културния живот; запазване на традиционни обичаи и празници; разширяване знанията на населението и приобщаването им към ценностите на науката, изкуството и културата; възпитаване и утвърждаване на национално самосъзнание.

Културно-просветните дейности, които се развиват на територията на общината, се организират от народните читалища. Във всички населени места се честват националните празници, обичаи и се провеждат традиционните годишни събори. За всички надарени и талантливи деца има сформирана школа по изкуствата, като целта е да работи за културното им възпитание и да организира и осмисли свободното им време, извън учебните занятия.

Съхраняването на читалищата е важно, тъй като те остават средища на културната и просветна дейност, особено в по-малките населени места, позволяват развитието на талантите и съхраняването на традициите.

По-отдалечените и слабо населени места в периферните територии на община Ситово са затруднени в своите комуникации в социален и икономически аспект, изолирани от обществения и културен живот в района и в страната. Осигуряването на достъп до компютри, интернет и он-лайн услуги на хората, живеещи в отдалечени от общинския център райони ще допринесе за преодоляването на тези тенденции и стимулиране на социалното сближаване.

Читалищата са важни цетрове, в които трябва да бъде осигурена цифрова достъпност и свързаност и да се насърчават уменията на населението за включване в различни дигитални пространства.

Читалищата съвместно с Община Ситово организират и поддържат богат културен календар и разнообразяват духовния живот на местното население.

В културния календар на Община Ситово ежегодно са включени празниците: Националният празник на Република България - 3-ти март, Денят на славянската писменост и на българската просвета и култура - 24 май и Денят на народните будители - 1-ви ноември. Честват се още Бабинден, Трифон Зарезан, 1-ви март, Международният ден на жената – 8-ми март, Тодоровден, Великден, Коледа, Нова година и др.

Ежегодно в общината се организират и провеждат концерти на гостуващи групи и изпълнители и театрални постановки.

Заложените събития в Културната програма всяка година се организират, реализират и финансово обезпечават от бюджета на Община Ситово и спонсори.

Центрове на духовния живот на местното население са и десет религиозни храмове в общината. Към 2020 г. запазените и действащи молитвени храмове са следните:

Таблица: Действащи религиозни храмове в община Ситово

Населено място	Обект
с. Гарван	Църква „Св.Димитър Солунски”, 1878-1892 г. каменна кръстокуполна Християнска адвентна църква
с. Добротица	Църква ”Св.Св.Кирил и Методий” 1897-1898 г. каменна кръстокуполна
с. Слатина	Църква ”Св.Св.Константин и Елена”
с. Ситово	Църква „Св.Димитрий” Християнска адвентна църква
с. Ирник	Църква ”Св.Архангел Михаил”
с. Искра	Църква „Възнесение Господне” и две джамии.
с. Поляна	Църква ”Рождество на Пресвета Богородица” – в строеж”
с. Попина	Църква „Свети Георги Победоносец” и Процедира изграждане на параклис Християнска адвентна църква
с. Любен	Джамия
с. Босна	Джамия

Част от религиозните храмове са частично или цялостно ремонтирани, а други се нуждаят от ремонти и обновяване.

Културното наследство на община Ситово включва 55 обекта наситени с културни ценности датирани от Праисторията, Античността и Средновековието. Значителна част от тях са разположени извън границите на населените места. Територията на общината е наситена с археологически обекти, които са на сравнително малки отстояния до населените места. Непроучени некрополи има в селата Гарван, Ситово и Попина. Антична крепост е разположена на 4 км от село с. Гарван на север в местността „Кючюк гюл и Кала" има форма на триъгълник притъпен връх - с вероятно римски произход. В с. Гарван археолозите разкриват най-старото славянско поселище в България. Край селото има и селищни могили.

Съществува потенциал да се създаде единна музейна експозиция за общината на открито, с възможност за пешеходен и велосипеден достъп. Обходът на всяка група археологически обекти да е с начален пункт близкото селище, а всички заедно да са свързани в общинска мрежа. Тя от своя страна е в състояние да обогати маршрут № 6, на велосипедната мрежа „Евровело”, наречена „Пътят на реките”, с акцент върху експонираните археологически артефакти от праисторическата, римската и славяно-българската епоха. В подкрепа на предложението е топографската даденост на терена, който е равнинен и слабо-хълмист, както и значимостта на археологическите находки, които преобладаващо са паметници от национално значение.

Селският характер на района може да бъде добра основа за развитие на алтернативен селски (или агро-) туризъм. Такъв може да се развива в повечето от населените места в общината, но особено атрактивни за целта са Ирник, Ястребна,

Попина, Гарван. Тези села могат да се визират и като приемно-изходни пунктове на риболовния/ловния туризъм, а село Добротица за еноложки туризъм.

с. Гарван

Читалище „Димитър Иванов Полянов“ - към него действат три самодейни състава (мъжка, женска и детска певчески групи) с репертоар от автентични песни и танци, както и богати културни традиции.

В село Гарван е подредена богата музейна и етнографска сбирка - Добруджанска къща - обзаведена в стар добруджански стил с възможност за настаняване на туристи Към нея е изградена мелница с немски дизелов мотор, произведен в Германия през 1920 г. Съхранена архитектура, мелница и етнографска експозиция от бита на населението атмосферата на къщата дава възможност посетителят да почувства топлината на миналото, да опознае специфични предмети от бита на българина през Възраждането. Стопаните са вложили своите умения и възможности при изграждането на дома и а съчетали богата цветова палитра. Къщата е разположена в центъра на селото с голям двор, подходящ за игра и отдих и оформени цветни лехи за релаксация и отмора. Типичната за възрожденската българска къща механа е разположена в приземния етаж. а на първия етаж се намират етнографската експозиция и гостната стая.

Каменна кръстокуполна базилика „Св. Димитър Солунски” - построена през периода от 1887 г. до 1892 г. със средства на местното население. Църквата е изградена е от бял камък, а строителите са известни троянски майстори. Храмът се отличава с изящен детайл на обработката на каменната зидария на сградата и прилежащия ограден зид, с чудесна дърворезба и ковано желязо. Изписан е от зографа Георги Стаецу. Църковните икони изобразяват патрона на църквата и библейски сцени от пътя на Христос към Голгота.

В село Гарван е създаден е и музей на комунизма – намира се в близост до църквата „Св.Димитър Солунски”. Открит е през 2009г. Експозицията съдържа грамофонни плочи, записи, печатни материали – вестник „Работническо дело”, авторски книги на идеолози на социализма – Ленин, Тодор Живков, Людмила Живкова и др. Изложени са бюстове на Ленин, Георги Димитров, значки и др. символи на социализма.

В селото е развито и занаятчийството - плетене на рогозки, изработване на добруджански народни носии и др.

Защитена местност „Гарванските блата” - могат да се наблюдават различни видове птици (гмурци, лебеди, лиски. диви патици и гъски) и растения (бяла и жълта водна лилия, водна жълта роза, бяла водна роза, блатно кокиче, теснолистен и широколистен папур). Защитената местност „Гарвански блата" обхваща земите, намиращи се на североизток от с. Гарван по дигата на река Дунав. На тази територия се намират три блата - Лищева (Люща), Момчила и блатото, което граничи непосредствено със селото. Възможен е любителския риболов в определените за това сезони. На територията на блатата има изградена подходяща туристическа инфраструктура

Остров Гарван - наблюдава се колония на бяла чапла. Намира се в близост до селото, откъдето носи и името си. Островът е покрит с върба, топола, ракита. Тук се среща голямо находище на блатно кокиче. На челото на острова се събира голяма колония от пеликани, което говори за наличие на добра хранителна база и място за отдих на тези птици. Срещат се още корморани, чапли и др.

Река Дунав - на брега на реката е разположено рибарско селище „Емилово“. Със своите колоритни рибарски бунгала, то е предпочитано място за отдих и риболов. Разположено е на брега на река Дунав, с атрактивно оформени улици и административни сгради. От импровизирания рибарски пристан се открива прекрасна гледка към островите на село Гарван.

Красивите липови гори край река Дунав, живописният бряг, удобната плажна ивица и особено двата острова срещу с. Гарван, обрасли с гори. са привлекателно място за рибари и любители на природата. Връзката водна площ - горски насаждения предоставя благоприятни условия за отдих, развитие на еко- и речен туризъм, спортен риболов.

с. Добротица

Селото се намира на около 15 km от резервата Сребърна. Около Добротица има места за излети, екотуризъм и селски туризъм, като едни от добрите местности за отдих са природната забележителност „Острата канара“ и защитена местност „Горната кория“ и Дядоминковата дупка. Със статут на защитена територия е и находището на див божур. В района на село Добротица са регистрирани 4 защитени вековни дървета. До местността „Острата канара” е изградена екопътека. Бабаджановата чешма - намираща се в близост до Преселската махала и стихотворението „Вода", издълбано на титулния камък над чучура й също са сред местните туристически забележителности. Гостите могат да разгледат забележителностите на селото, някои от които са уникални: Храмът „Св.Св. Кирил и Методи“ и кенотафите - символични гробове на войници, загинали далеч от родните си места.

На територията на с. Добротица са намира винарна „Опрев” , която е модерна производствена структура с напълно затворен цикъл на производство - от гроздето до бутилката вино. За качеството на процесите отговаря лаборатория, оборудвана изцяло със съвременна апаратура. Производствените възможности на инсталацията са 170 000 л вино. Към избата има къща за гости с цел „Винен туризъм”.

с. Попина

Църква „Св. Георги Победоносец“

Народно Читалище „Никола Йонков Вапцаров“. Към читалището действа самодеен състав - женска певческа група и е изградена музейна експозиция.

При разкопки в местността „Дренчето“ е намерена керамика от тракийско време. По-богати са находките в попинското землище от римската епоха (IV-VI век), открити в местността „Калето“. При разкопките през 1954 г. се установяват два културни пласта -

долен (античен) и долен (средновековен). Местността „Калето“ е била римски военен лагер, разположен между важните крепости на Дунав - Дорусторум (Силистра) и Трансмариска (Тутракан), където минава римски път. останките от който личат и днес. Изследвани са 4 раннославянски селища: Джеджови лозя. Дренчето. Момчила (остров сред блатото в местността „Калето“). В центъра на селото се намира Паметник на загиналите в Отечествената война.

Край с. Попина, на брега на Дунав се намира и най-големия хотел в община Ситово.

Село Ирник - малко селище разположено на 15 км от Ситово. Природоклиматичните дадености на селото предлагат възможност за балнеолечение на сърдечноболни хора. като това не е използвано като потенциал. На 3км. от село Ирник, сред висока широколиста растителност във вътрешността на гората е разположен Ловен дом „Зли Дол“. Той се намира на територията на Държавно Ловно стопанство „Каракуз“. Географското му положение и инфраструктура го правят подходящ за ловен, еко и фото туризъм през всички сезони на годината. Гората в местността е населена с разнообразни растителни и животински видове. От растителните видове най-широко разпространение намира акация (салкъм), габър, дрян, през ранна пролет поляните са изпъстрени от цветовете на кокичета, минзухари, синчец и др. Най-често срещаните билки са: мащерка, лайка, шипка, глог, слез, бял равнец и коприва. През месец май туристите могат да се наслаждават на красивите популации на диви божури. Основния дивеч, който се среща в района е благороден елен, сърна, дива свиня, чакал и лисица.

Село Поляна

Сред културните забележителности на Поляна е читалище „Свобода“. Читалището разполага с библиотека с 38 единици, а в момента се подготвя и музейна експозиция със снимки и награди на певческия състав. Според популярна местна легенда в могилата в началото на селото е погребан виден български управник от Средновековието. Сред природните забележителности в с. Поляна са множество гори и поляни, богати на разнообразни животински и растителни видове.

с. Босна

Голямата Чешма е построена през 1854-1856 година с послание, написано на османски език с арабски букви издълбани на камъка над голямата чучура, гласящо: „Построена е да дарява щастие на бащи и синове, да излива доброто на слънцето и небето върху жителите на Босна, да бъде благославян техният род: тъй както е славно името на Пророка Мохамед“ - Юмер уста.

Православните и мюсюлмански храмове в общината са обекти за поклоннически и културен туризъм.

Богатият културен календар на общината, изпълнен с традиционни местни творчески прояви и честванията на различни празници може да бъде популяризиран и да

привлече вниманието както на българските, така и на чуждестранни туристи. Общинската администрация и читалищата остават основни организатори на културния живот на местните общности и на събития, които имат потенциал да привличат много туристи.

Към читалищата развиват дейност разнообразни самодейни и творчески състави, които съхраняват местния дух, фолклор и традиции. Самодейните състави участват в почти всички културни събития, организирани на територията на общината. Песните и танците им могат да привличат туристическия интерес и да допълват местния туристически продукт.

Самодейните състави и групи не само дават възможност на населението за участие в културният живот на общината, но имат значение за съхраняване на местните фолклорни традиции. Ежегодно съставите към читалищата вземат участие в различни фестивали, надпявания, концерти и събори, организирани на местно, регионално и национално ниво.

Таблица: Календар на по-важните културни събития в община Ситово

ДАТА	МЯСТО	КУЛТУРНА ПРОЯВА	ОРГ АНИЗАТОР/И
06 Януари	с.Нова Попина	„.Нашето знаме”- конкурс за визия на представително знаме за читалището	НЧ ”Зора-Нова Попина-2008”
м. Март	с.Попина	Честване 80 години родно читалище	НЧ ”Никола Вапцаров-1940”
03 Март	с.Нова Попина	„Ех, родино моя” конкурс за патриотични лесни	Клуб ”Традиция”
23 Април	Р.Турция	„23 Април - Международен ден на детето”	Телевизия ТРТ р.Турция
06 Май	с.Попина	Събор на с.Попина	Кметство и НЧ „ Никола Вапцаров- 1940”
м. Юни	с Любен	Ден на детето-състезателни игри и др.	НЧ „Стефан Караджа-1963”с. Любен
15-17 юни	село Ситово	Общински фолклорен събор	Община Ситово
м. юни	село Гарван	„Фолклорен дунавски събор”	НЧ „Димитър Иванов Полянов - 1870” с. Гарван Кметство с. Гарван
м. юни - юли	„Добруджанска къща” в с. Гарван	„Фестивал на хляба”	НЧ „Димитър Иванов Полянов - 1870” - с. Гарван

м. август	с.Попина	„Попина празнува и спортува”	Кметство и НЧ „Никола Вапцаров- 1940”
14 Август	с.Нова Полина	„Труд и песен” - обмяна на опит и творчество	ФГ ”Добруджанки”
м .септември	НЧ „Бачо Киро-1943” с. Искра	Конкурс „Букет” 2021 - Общински кръг	Областен координатор
30 Октомври	с.Нова Попина	„Фестивал на тиквата”- кулинарна надпревара	НЧ „Зора-Нова Попина-2008”
05 Ноември	с.Нова Попина	„С четка да те нарисувам”- любителски конкурс за рисунка Ден на художника	Рисувателно Ателие „Палитра”
м. ноември	с. Сребърна	Участие на кулинарния фестивал „Гозбите на Добруджа	114 „Възраждане”
06 Декември	с.Нова Попина	„Рибена фиеста” - регионално съревнование	НЧ „Зора-Нова Попина-2008“

Ежегодно в общината се организират и провеждат много културни прояви – събори, фестивали и конкурси, които биха предизвикали туристически интерес.

„Фестивалът на хляба“ в с. Гарван е свързан с деня за откриване на жътвата. Фолклорният събор „Ситово пее и танцува“ е с участие на певчески и танцови групи от региона и страната. Празникът на с. Искра – 24 май е известен в района с конните надбягвания и богатата си музикална програма. Съборът в с. Попина също традиционно привлича много гости от страната и района.

Методи за изработване на проучването

Проучване на документи е в основата на извършеното проучване и включва: преглед на документи, свързани с опазване на културно наследство (общински планове и стратегии за развитие, годишни доклади от дейността на читалищата и културните институции на територията на двете общини, проучване на документи в интернет);

За целите на оценката са използвани методи за обработка на данните като аналитична работа, обобщаване на събрана информация. Резултатите от документалния анализ са използвани за характеризиране на текущото състояние, вкл. анализиране на дейностите в областта на опазване и популяризиране на нематериалното културно наследство.

За постигането на целите на проучването беше важно да се определи цялата изследвана съвкупност и да се обхване възможно най голяма извадка от нея. Изследваната съвкупност включва всички представители на културни институции на територията на МИГ-а (всички читалища, музеи и културни институти), представителите

на неправителствения сектор (НПО, осъществяващи дейности на територията на МИГ и гражданското общество, вкл. културните самодейци и местното население.

Участниците в проучванията бяха над 20 представители на изследваната съвкупност, които дадоха своята обективна оценка при максимална изчерпателност на отговорите и активност при допуските, свързани с анализирането на културното наследство в конкретната културна институция и/или на територията на МИГ като цяло. Анализът се базира на изследване, проведено в рамките на общините Главиница и Ситово и обобщаване на информацията, събрана в рамките на проведените проучвания и наблюдения.

Участниците в проучването са представители на читалища и читалищни настоятелства, служители на местната администрация, работещи в областта на културата и местното развитие, НПО, гражданското общество и културни самодейци.

8.3. Етнографски характер и местен фолклор

Територията на МИГ „Главиница - Ситово, Крайдунавска Добруджа“ се отличава с населени места със сравнително малки територии, в които живеят разнообразни по своята етнографска и етническа принадлежност население. По етнически признак населението на териториите е от български и турски произход.

Традициите, обичаите и нравите могат намират най ясно проявление в местния фолклор, който е неизменна част от нематериалното културно наследство на дадена територия. Фолклорът стои в основата на самодейната читалищна дейност и културната популяризация сред обществото.

За да открием ролята на местния фолклор като част от нематериалното културно наследство за опазването и популяризирането на местната култура и идентичност е важно да разгледаме видовете Етнографско културно наследство и конкретно да го анализираме за разглежданата територия на МИГ „Главиница - Ситово, Крайдунавска Добруджа“. Може да се направи следната класификация на Етнографското културно наследство, което е пряко обвързано с нематериалното културно наследство.

По вид Етнографско културно наследство:

- Народни носии и облекло
- Музикални инструменти
- Народни танци и песни

По Етнографска област:

- Северняшка етнографска област
- Добруджанска етнографска област
- Тракийска етнографска област
- Шопска етнографска област
- Пиринска етнографска област
- Родопска етнографска област

Видно от горната фигура територията на МИГ „Главиница - Ситово, Крайдунавска Добруджа“ попада изцяло в Добруджанска фолклорна област.

Добруджанска фолклорна област

Местността Добруджа е разположена в Югоизточна Румъния и Североизточна България. Главните й градове в Румъния са Констанца и Тулча, а в България – Добрич и Силистра. Териториално Добруджанска фолклорна област в България се простира на север до Дунав и на изток до Черно море. Най-неустановена е югозападната й граница със Северняшката фолклорна област.

Произход на населението и името Добруджа

За пръв път името Добруджа се споменава през 15 век в един латински превод на гръцки текст – съчинение за Турция. В този гръцки текст изразът “земята на Добротича” е преведен на латински като “земята на Добруджа”. От този момент местността започва все по-често да се нарича Добруджа и постепенно това става официалното й име.

Още от дълбока древност Добруджа е територия със сериозна роля в икономическия, политическия и културния живот на Балканите и Югоизточна Европа.

Твърди се, че най-многобройни тук са преселниците от Тракия, които се заселват в определени райони, без да се разпръсват. В Балчишко се заселват котленци и одринци, в Добричко – старозагорци, сливенци, ямболци и лозенградци, а в Силистренско – разградци и шуменци.

Поминък и занаяти

Земята тук е изключително плодородна, поради което е благодатно да се отглежда пшеница и други зърнени култури. Както е добре известно, Добруджа е "житницата на България".

Основната дейност, чрез която се прехранват коренните жители и преселниците в Добруджа, са животновъдството и земеделието. Тъй като условията позволяват тази възможност, тук са се отглеждали и големи стада коне и овце. Местните жители са отглеждали също и пчели.

Поради богатите суровинни източници, в този край са се развивали и множество занаяти: кожарство, коларство, абаджийство, бояджийство, терзийство и др.

Музиката в Добруджанска фолклорна област

Типичната народна музика на отделните етнографски групи в Добруджа носи спецификите на песните и инструменталните мелодии на техните предци. Тук има микс от множество музикални диалекти, които взаимно си влияят, което пък води до силно обогатяване на общия добруджански народнопесенен стил.

За Добруджанска фолклорна област много типична е бавната песен, която обикновено е едногласна. Колкото до текстовете на песните – те често са битови и описват вълнуващи случки от живота.

Инструменталната музика заема важно място в живота на добруджанците, като инструментите често заменят песента. Най-разпространените инструменти в Добруджа са кавал, гайда и гъдулка. Тук се среща и ръчната хармоника – руският баян, наречена от местното население физармоника или физа.

В Добруджа често звучи тракийският репертоар в неговото изобилие от коледарски, лазарски, хороводни, седенкарски, сватбарски и еньовски песни, песни за трапеза, кукерски вокални и инструментални мелодии, детски залъгалки и др. Това е поредното доказателство за наличието на потомци на огромните маси тракийско население, преселило се в Добруджа.

Народни обичаи

Също както в Тракия, и в Добруджа се изпълняват редица обичаи, свързани със земеделско-пастирския поминък. Народът вярва, че изпълнявайки ги, повлиява благоприятно на плодородието и се предпазва от природни стихии.

Някои от обичаите са придружени от игри, които се изпълняват самостоятелно, по двама или масово – от цели групи. Обикновено изпълнителите посещават домовете на хората, а стопаните ги даряват с хранителни продукти или пари. Така стопаните се застраховат, че благопожеланията ще се сбъднат.

Най-тържественият от зимните обичаи е Коледуването, което в Добруджа е почти еднакво с тракийското. Друг важен зимен обичай тук е Брезая (Бразая). Използва се маска, наречена "калак", която представлява причудливо животно с голяма дървена човка и издава шумни звуци, които се получават чрез дърпане на връвчица.

Буенецът (или “Лазарът”) пък е известен пролетен обичай – отделен и независим от лазаруването.

Стил, форма и характер на добруджанските народни танци

По начало добруджанските народни танци са силно базирани на тракийските, тъй като тракийските преселници, разбира се, оставят своя отпечатък и в танцовото изкуство.

Все пак обаче, с годините добруджанските танци добиват един свой специфичен изпълнителски стил. Той се изразява с типично приклекнало танцуване и множество акценти в движенията, насочени към земята. Това е основен белег на добруджанския танц, който красноречиво олицетворява връзката на добруджанеца със земята.

Голяма роля в тукашните танци играят и ръцете със своята специфична пластичност, освободени лакти и гъвкави китки.

Добруджанските народни танци се отличават от танците на другите области по няколко белега. Най-често се изпълняват в умерено темпо. Играят се с леко отворени колена. Наситени са с множество клякания при мъжете. Характерно е плавно полюшване на тялото, типично както за жените, така и за мъжете.

Женските добруджански хора много често се изпълняват на песен, която жените сами пеят, обичайно в 2/4 тактов размер. Такива са “Данец” (“Буенец”) и други хора, които носят названието си от името на песента, на която се играят – “Скарали ми се три моми”, “Задали ми се, задали”, “Рано ми рано” и др

Мъжките хора най-често се играят “на леса” – хват за пояс. Хорото започва като “водено” (“скъсано”), но в един момент, когато играчите добият достатъчна увереност, спират и продължават да играят на място – “на леса”, като показват доста сложни и заплетени движения. Такава е “Сборенката”, която на много места народът нарича “капакът” на хората, т.е. най-сложна и обичана от народа.

Диалект

Територията на МИГ „Главиница - Ситово, Крайдунавска Добруджа“ попада в Североизточните диалекти съгласно картата на диалектната делитба на българския език.

Географски, и езиково територията попада в Мизийският (или източномизийски) диалект.

Разпростира се в Източна Мизия, т.е. в Дунавската равнина на изток от Янтра, на юг от Дунав и на север от Стара планина. Българското северно Черноморие е най-източната им граница. Макар че са архаични, в резултат на експанзията на по-будното и енергично балканско население, слязло в равнината през XIX и XX в. и смесило се с автохтонното (хърцойско), голяма част от тях са загубили редица свои особености и сега вече биха могли да бъдат разглеждани като мизийско-балкански, или дори още по-общо, като смесени североизточни диалекти.

От тях добре са съхранени три мизийски диалекта, доста близки помежду си: шуменският (или плиско-преславският, в т.ч. и сартският в Провадийско), гребенският – в Тутраканско, Силистренско и донякъде в Русенско, и капанският – в Разградско. Тези говори са налице и в Северна Добруджа (днес вече в Румъния). Най-отличителната черта на източномизийските говори е членната форма -о (под ударение) и -у (вън от ударение), тип врато, л’абу, поради което цялото наречие носи името о-диалект.

Добруджанска кулинария

Типични особености на добруджанската кухня са приготвянето на различни по вид тестени изделия изпечени на фурна (куптор или соба от румънски език) и/или готвени блюда в керамични съдове.

Списъка с добруджански гозби е дълъг, като част от тях са Добруджанска баница, Добруджански тиквеник, Свинско по добруджански в гърне, Добруджански гювеч, Добруджански сач, Добруджански лозови сармички, Агнешко по добруджански, Качамак по добруджански, Супа топчета по добруджански, Добруджански рибник с булгур/шаран, Дроб сарма с булгур по Добруджански и други.

В рамките на проучването изследвахме съвкупността от информация къде и до каква степен Народните читалища акцентират с дейности свързани с местната кулинария и рецепти. Малка част от тях имат участия по различни кулинарни събития, като само НЧ

"Зора - Нова Попина - 2008" имат сформиран КУЛИНАРЕН КЛУБ „НАСЛАДА” - организира и води работата по кулинарни конкурси и изяви, вкл. и при външни участия в празненства.

Важно е да се отбележи, че една от основните компоненти на нематериалното културно наследство на територията е местната кухня.

Основен принцип за опазване на местното нематериално културно наследство е мярката по архивиране и/или дигитализиране на архивни данни за местната кухня, традиции, обичаи и местен фолклор на територията на МИГ „Главиница - Ситово, Крайдунавска Добруджа“.

Културни институции на територията на МИГ „Главиница - Ситово, Крайдунавска Добруджа“ и данни за културно наследство

Културните институции в Общините Главиница и Ситово са читалищата, музеите и културните институти. Благодарение на тях се опазва и съхранява културното наследство, бита, традициите и се развиват художествените самодейни състави. В рамките на отделните населени места, именно те се явяват онзи важен елемент на управление, който, отчитайки спецификата на местната общност, реализира конкретни мерки и действия за опазването на нематериалното културно наследство. Тук се разчита в голяма степен освен на делегираните бюджети на читалищата за финансиране на дейностите им, но и на общините Главиница и Ситово включването им в подкрепата и реализирането на активните действия по опазване и популяризиране на нематериалното културно наследство, предвид обстоятелството, че съхраняването му е от голямо значение за отстояването на териториалната идентичност на населението на двете общини.

На територията на МИГ „Главиница - Ситово, Крайдунавска Добруджа“ своята дейност развиват 35 читалища, като повечето от тях имат много богата история, която е свързана пряко с творчеството и занаятите, данни за които са запазени и до днес.

Главиница:
• Народно читалище „Христо Ботев- 1940г.“ гр. Главиница:
• Народно читалище „Янко Забунов-1957г.“ с. Черногор,
• Народно читалище „Мехмед Джон-1956г.“ с. Зарица,
• Народно читалище „Светлина-1960г.“ с. Звенимир,
• Народно читалище „Стефан Караджа-1950г.“ с .Суходол,
• Народно читалище „Св. Св. Кирил и Методий-1942г. с. Коларово,
• Народно читалище „Просвета-1940г.“ с. Стефан Караджа,
• Народно читалище „Христо Ботев -1901г.“ с. Зафирово,
• Народно читалище „Освобождение-1940г.“ с. Сокол,
• Народно читалище „Отец Паисий-1948г.“ с. Богданци,
• Народно читалище „Светлина-1968 г.“ с .Вълкан,
• Народно читалище „Стефан Караджа-1951г.“ с. Падина,
• Народно читалище „Пеньо Пенев -1959“ с .Ножарево,
• Народно читалище “Светлина-1943г.“ с. Калугерене,
• Народно читалище “Ведрина -1997г.“ с. Косара,
• Народно читалище „Христо Ботев-1945г.“ с. Дичево,
• Народно читалище „Христо Ботев-1954г.“ с. Зебил,
• Народно читалище „Зора -1954г“ с. Листец,
• Народно читалище „Йордан Йовков -1946г.“ с. Малък Преславец,
• Народно читалище „Бъднина- 1941г.“ с. Бащино,
• Народно читалище „Развитие -1907г.“ с. Подлес,
• Народно читалище „Зора“ с. Осен,
• Народно читалище „Стефан Караджа-1966г.“ с. Долно Ряхово,

Община Ситово:
• Народно читалище „Христо Смирненски- 1940 г.“ - с. Ситово,
• Народно читалище „Бачо Киро – 1943г.”- с. Искра,
• Народно читалище „Никола Вапцаров- 1940“ - с. Попина,
• Народно читалище „Димитър Иванов Полянов - 1870“ - с. Гарван,
• Народно читалище "Стефан Караджа - 1945" – с. Босна,
• Народно читалище „Й. Йовков-1899“ - с. Добротица,
• Народно читалище ”Стефан Караджа -1963 г.” – с. Любен,
• Народно читалище „Свобода - 1920 г.“ - с. Поляна,
• Народно читалище ”Зора – Нова Попина - 2008” - с. Нова Попина,
• Народно читалище „Пейо Яворов 2012“ - с. Слатина,
• Народно читалище „Възраждане – 2017“ - с. Ситово,
• Народно читалище „Христо Ботев – 2021“ - с. Попина,

Читалищата – храм на културното наследство

Читалището в едно населено място е основната институция, която се стреми да поддържа, опазва и популяризира нематериалното културно наследство, което е пряко свързано с територията, в която се намира културната институция. Всяко едно от читалищата на територията на МИГ „Главиница - Ситово, Крайдунавска Добруджа“ имат своята собствена история, идентичност и дейности, които извършват в посока опазване и популяризиране на нематериалното културно наследство, както следва:

Главиница:

• Народно читалище „Христо Ботев- 1940г.“ гр. Главиница:

- Фолклорна група "Славей"; Фолклорна група "Иглика"; Вокална група "Мъжка песен"; Смесена формация; Детски танцов състав "Ритъм - Главиница"; Група за художествено слово;
- Ритуал по поднасяне на венци и цветя пред бюст-паметника на Апостола, изработване на Мартеница гигант - участие в Областен конкурс, Трети март - поклонение, тържествена церемония по случай 24 май, Девети май - Ден на победата. Ден на Европа. Поклонение пред паметната плоча на загиналите в Отечествената война, Рисунка на асфалт с деца от начален курс по повод 21.09. Световен ден на мира, Конкурс за най-добър четец "Вече мога да чета", "Памет за будителите" - рецитиране на стихотворения с децата от групата по художествено слово, "Ой Коледо, мой Коледо"-рецитиране на стихотворения и коледари с децата от групата по художествено слово.

• Народно читалище „Янко Забунов-1957г.“ с. Черногор, Община Главиница:

- Клуб по изобразително изкуство "Сръчни ръце"
- Клуб по краеведство "Роден край"
- Фолклора група за народи песни "Китка"
- Вокална група за турски фолклор "Карадърларски звуци"
- Детска група за танци и песни "Усмивка"
- Група за възпроизвеждане на български народни обичаи и обреди

- Празник на селото; Поднасяне венец на паметната плоча на Пеньо Пенев; Храмов празник "Св. Николай Софийски"

Участие в общински прегледи 2022 – Български Фолклор / Турски фолклор

<u>• Народно читалище „Мехмед Джон-1956г.“ с. Зарица, Община Главиница:</u>

- Кръжок "Сръчни ръце"
- Детски- юношески състав " Росна китка"
- Тържества за Деня на родилната помощ, Честване на Деня на лозаря на чашка вино, Честване на Баба Марта в ДГ, участие на кръжока "Сръчни ръце" за изработване на мартеница "Гигант" на общинско и областно ниво, онлайн-изложба в конкурса "Великден в нашия дом", Първи национален конкурс "Великденски кулинарни козунаци, Девети национален конкурс "Заблеяло ми агънце", Международен ден на жената, Есенна изложба във фоайето на читалището, участие на кръжока в конкурса "Есента в пиниатури" ,Втори национален конкурс за детско творчество за изработка на новогодишна картичка", "Сурвакницата- традициите са живи-2021".
- Тематични кътове и изложби, свързани с бележити дати и събития от културния календар посветени на: 173 г. от рождението на Христо Ботев, 118 г. от рождението на Г. Караславов, 101 г. от рождението на Л. Милева, Ден на Европа- табло, 148 г. от гибелта на Васил Левски, 160 г. от рождението на Рачо П. Стоянов,138 г. от Националното освобождение,200 г. от рождението на Георги С. Попов, 400 г. от рождението на Жан дьо Лафонтен,140 г. от рождението на Йордан Йовков, 136 г. от Съединението на България, Ден на Народните Будители и др.

• Народно читалище „Светлина-1960г.“ с. Звенимир, Община Главиница:

- Клуб по Приложни изкуства "Леонардо"
- Младежка танцова група за български народни танци
- Детска танцова група за български народни танци
- Женка вокална група "Айватлълар"

• Народно читалище „Стефан Караджа-1950г.“ с .Суходол, Община Главиница:

- клуб по изобразително изкуство "Сръчни ръце"
- клуб по краезнание
- фолклорен състав "Суходолче" и „Пъстра китка“

• Народно читалище „Св. Св. Кирил и Методий-1942г. с. Коларово, Община Главиница:

- Школа по изобразително и приложно изкуство;
- Вокална група за автентични български народни песни
- Детска вокална група за автентични български народни песни
- Индивидуални детски изпълнения за автентични български народни песни
- Дуетни детски изпълнения за автентични български народни песни
- Вокална група за автентични турски народни песни
- Дуетни изпълнения за автентични турски народни песни
- Вокална група за автентични турски народни песни "Коларовските баби"
- Детска група за автентични български народни танци
- Младежка танцова група за автентични български народни танци
- Лазарки и буенци, Коледуване, Турски обичай "Саяджик" и Турски обичай "Кънагеджеси"

• Народно читалище „Просвета-1940г.“ с. Стефан Караджа, Община Главиница:

- Кръжок "Художествено слово"
- Кръжок "Изобразително изкуство"
- Младежки танцов състав "Караджовци"

- Женска певческа група "Караджовки"
- Група за лазаруване и кумичене
- Посрещане походниците "По стъпките на четата на Таньо войвода"

• Народно читалище „Христо Ботев -1901г.“ с. Зафирово, Община Главиница:

- Формация "Младостта е в сърцата ни";
- Танцова формация "Пъстра китка";
- Клуб "Млад рецитатор";

• Народно читалище „Освобождение-1940г.“ с. Сокол, Община Главиница:

- "МОЛЕБЕН ЗА ДЪЖД";
- Танцов състав за обработени танци;
- Танцов състав за автентични танци;
- Група - "Коледари";
- Група - "Лазарки";

• Народно читалище „Отец Паисий-1948г.“ с. Богданци, Община Главиница:

- Кръжок "СРЪЧКОВЦИ";
- ГРУПА ЗА АВТЕНТИЧЕН ФОЛКЛОР - ПЕСНИ И ТАНЦИ – НАД 18Г.
- ДЕТСКА ГРУПА ЗА НАРОДНИ ПЕСНИ;

• Народно читалище „Светлина-1968 г.“ с .Вълкан, Община Главиница:

- Танцов състав "Луди Млади";
- Танцова група" Добружанска младост";
- ДТС "Вълканче";
- Вокална група " Младост ";
- Група за автентичен фолклор" От поколение на поколение"

Организатор на мероприятие 100 г. от рождението на Леда Милева – прожектиране на презентация в ДГ „Пролет” с. Листец за живота и дейността и. Акцент върху приказката „Зайченцето бяло” с прочит и преразказ. Създадено информационно табло за живота й в библиотеката. Ден на родилната помощ, Честване на Бабин ден, Трифон зарезан, Весела Баба Марта – посрещане на Баба Марта в ДГ „Пролет” с. Листец и подаряване на мартеници на жителите от селото с. Вълкан.

Танцов състав при НЧ „Светлина -1968” по случай празника на детето подарява книжки на децата от ДГ ”Пролет” с. Листец. Запалване на светлините на новогодишната елха.

• Народно читалище „Стефан Караджа-1951г.“ с. Падина, Община Главиница:

- танцова група;
- вокална група;
- Бабин ден, Осми март, Онлайн конкурс за народна носия, Участие на II Национален събор на Турския фолклор;
- Участия по сватби.

• Народно читалище „Пеньо Пенев -1959“ с .Ножарево, Община Главиница:

- Женска танцова група;
- Женска вокална група и индивидуален изпълнител;
- организиране на празници с участието на самодейците на читалището, честване на бабин ден, осми март, посрещане на баба марта, съвместно със ЦДГ „Първи Юни“ провеждане на спортни занимания, турнир тенис на маса, посрещане на нова година и др.

• Народно читалище “Светлина-1943г.“ с. Калугерене, Община Главиница:

- фолклорна група за български песни;
- фолклорна група турски песни;
- детска танцова група;
- Бабин ден, Осми март, Онлайн конкурс "Велик ден в нашия дом"

• Народно читалище “Ведрина -1997г.“ с. Косара, Община Главиница:

- женска вокална група за автентичен фолклор;
- вокална група български фолклор и вокална група турски фолклор;

• Народно читалище „Христо Ботев-1945г.“ с. Дичево, Община Главиница:

- Вокална група за български народни песни - 22 участника;
- Вокална група за турски народни песни - 18 участника;

• Народно читалище „Христо Ботев-1954г.“ с. Зебил, Община Главиница:

- Детски танцов състав за български народни танци и турски народни танци;
- Детска вокална група и индивидуални изпълнения;
- коледарска група;

• Народно читалище „Зора -1954г“ с. Листец, Община Главиница:

- Кръжок "Сръчни ръчички";
- Танцова група "Пъстра китка"-народни танци;
- Танцова група "Пъстра китка"- турски и съвременни танци;

• Народно читалище „Йордан Йовков -1946г.“ с. Малък Преславец, Община Главиница:

- Кръжок "Сръчни ръце";
- Клуб "Краезнание";
- Група за автентичен фолклор "Росна Китка";

- Танцова формация "Танцуващи лилии";
- Детска група "Патиланци";
- Група за възстановяване на автентични обичаи;
- Организиране ежегодно "Куков ден" - конкурс за най атрактивна кукерска маска;
- Традиционен събор "Празник на моето село";
- Месец юни се провежда Фолклорен фестивал "Празник на водните лилии".

• Народно читалище „Бъднина- 1941г.“ с. Бащино, Община Главиница:

- танцова и вокална група;
- танцов състав за Български и други етноси;
- участие в празници, фестивали, спортни занимания;

• Народно читалище „Развитие -1907г.“ с. Подлес, Община Главиница:

- Фолклорна група "Росна китка";
- участия във фолклорни фестивали;

• Народно читалище „Стефан Караджа-1966г.“ с. Долно Ряхово, Община Главиница:

- танцова група "Малки Дунавчета ";
- Танцова група за народни танци;
- Танцова група за съвременни танци;
- Честванията - "Бабин ден", "Трифон Зарезан", Ден на самодееца, 1 Март и Мартеничката, Деня на Жената "8 Март", 1 април - ден на книгата, 11 Май - Църковния Празник, Патронния ден на читалището 24 Май, Деня на Детето 1 ЮНИ И ПРАЗНИКА НА с. Долно Ряхово.

Община Ситово:

• Народно читалище „Христо Смирненски- 1940 г.“ - с. Ситово, Община Ситово:

- Клуб „Родинолюбие“;
- Клуб „Художествено слово“;
- Клуб „Фотосвят“;
- Клуб на интелектуалеца;
- Арт клуб „Сувенир“;
- Клуб „Млад природолюбител“;
- ЖФГ „Хризантема“
- ЖФГ „ Еделвайс“6;
- МФ „Овчарски извор“;
- Група за стари градски песни „Листопад“;
- Група за патриотични песни „Райна Княгиня“;
- Група за автентичен фолклор „Златна Добруджа“;
- Детска певческа група „ Славейчета“;
- Танцов състав “Ситовци“;

- Вокални групи "Ситовски снахи", Индивидуални изпълнители-2 и Дует „Магия“;
- Честванията: 21 януари Бабинден, 14.02 Трифон Зарезан, 1.03. Посрещане на Баба Марта, 3.03. Освобождението на България, Възкресение Христово – Великден, 24 май ден на славянската писменост и култура, 1 юни международен ден на детето, Програма „Лято в библиотеката”, 26 октомври- празник на църквата „Св. Димитър“, Деня на съединението, Деня на независимостта, 1.10 Международния ден на възрастните хора, 1.11. Слава на будителите, Коледни и новогодишни празници и онлайн фестивали.

<u>• Народно читалище „Бачо Киро – 1943г.”- с. Искра, Община Ситово:</u>

- Група за отбелязване на годишнини и юбилеи;
- Работилница за изработка на мартеници;
- Работилница за Свети Валентин;
- Великденска работилница;
- Да четем и разказваме заедно;
- Курс по английски език за начинаещи;
- Краезнание - издирване на исторически материали за родния край, представяне чрез презентация и брошури на 80 годишния юбилей на НЧ "Бачо Киро- 1943 г.";
- Музейна сбирка - битов кът;
- Детска група за народни танци "Хорце";
- Юношеска фолклорна танцова група "Искри";
- Женска фолклорна певческа група "Добруджа";
- Детска театрална група "Таланти";
- Детска група за пресъздаване на народни обичаи – Лазаруване;
- Група за модерни танци "Танцувай с мен";
- Индивидуални изпълнители;
- Работа с етнически малцинства - роми (обучение по начална компютърна грамотност);
- Работа с деца билингви;
- Доброволци, положен доброволен труд при ремонтни дейности в читалището.
- Благотворителна кампания "Деца лишени от родителски грижи" - с. М. Преславец

- Благотворителна кампания за деца в неравностойно положение - социално слаби семейства.

• Народно читалище „Никола Вапцаров- 1940“ - с. Попина, Община Ситово:

- Клуб "Готварство и плетиво", "Баба и внуче", "Ръкоделие", Мартенска, Великденска и коледна работилници, изнесена читалня, библиотека на открито;
- ЖФГ "Дунавски бисери", Трио "Добруджанец", ГАФ "Попинци", пресъздаваща обичай Коледуване "Бразая", Танцова група;
- Честванията: Сурвакане, Бабин ден, 3-ТИ март- "Пробуждане с хоро", Осмо мартенско тържество, Великденска работилница "Шарено яйце", 1-ви юни-Детство мое, Дарителска акция "Подари капачка", Еньовски събор с. Красен, Еньовден-Магическата сила на билките, "Сандрово пее и танцува", Изнесена читалня на открито, Игри на открито, Празник на динения маджун - с. Смилец, На мегдана в Албена, Ден на възрастните хора - 1 октомври, Коледна работилница, Коледари, Дарителска акция и участие в 20 онлайн фестивали;
- работа с деца, възрастни и дарителски акции;
- цветарство и поддържане на цветни кътове.

• Народно читалище „Димитър Иванов Полянов - 1870“ - с. Гарван, Община Ситово:

- Кръжок „Активност и креативност”;

- Кръжок „Аз мога”;
- Кръжок „Рисувам и се забавлявам”;
- Работилница „Баба Марта” в читалище село Гарван (изработване на мартеници);
- Коледарска група за пресъздаване на обичаите „Коледувне” и „Къпане на царя на коледарската група”;
- Бразаерска група за пресъздаване на обичая „Бразая”;
- Смесена танцова група за автентични хора;
- Женска фолклорна група;
- Мъжка фолклорна група;

• Народно читалище "Стефан Караджа - 1945" – с. Босна, Община Ситово:

Честване на деня на родилната помощ, организиране на творческа дейност с читалищни дейци, изработка на картички за Свети Валентин, изработка и изложба на ръчно изработени мартеници, празнична вечер посветена на жената, изложба на детски рисунки по повод Международния ден детската книга, 1-ви май ден на труда-засаждане на цветя с деца в читалищния двор, 1-ви юни ден на детето-изложба на рисунки и забавни игри с деца, инициатива "Лято в библиотеката" -работа с деца от 6-14г.,подтотовка "Хелоуин" с изработка на тиквени фенери, отбелязване Световния ден на толерантността, отбелязване на Световния ден за борба срещу СПИН, раздаване на подаръци от Дядо Коледа по домове, с цел да зарадва най-малките деца.

• Народно читалище „Й. Йовков-1899“ - с. Добротица, Община Ситово:

- Клуб „Природолюбители“;
- Кръжок „Работилничка за сръчни ръце“;
- Клуб „Приятели на книгите“;
- Женска певческа ГАФ "Росен здравец";
- Формация "трио Българка";
- Детски театрален състав "Хаскьойци";
- Лазарска група изпълняваща характерен танц за населеното място;

• Народно читалище ”Стефан Караджа -1963 г.” – с. Любен, Община Ситово:

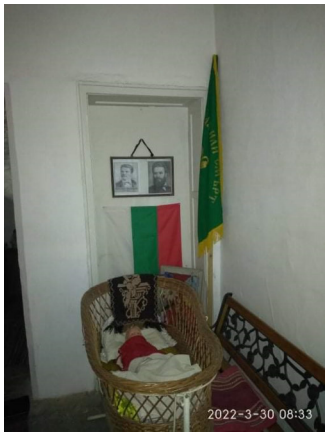
Честванията на Бабин ден, Весела баба Марта, Осми март, Великден, Коледни и новогодишни празници.

• Народно читалище „Свобода - 1920 г.“ - с. Поляна, Община Ситово:

Извършва работа с различни възрастови групи и доброволчество.

• Народно читалище ”Зора – Нова Попина - 2008” - с. Нова Попина, Община Ситово:

- Арт клуб" Акцент"; Майсторилница "Фантазия"; Клуб "Шевица"; Кулинарен клуб "Наслада"; Клуб "Домакиня"; Рисувателно ателие "Палитра"; Дамски спортен клуб "Цоцоланки и фиданки";
- Клуб "Традиция";
- "Ръчни авторски изработки"; "Традиционни битови предмети и оръдия на труда" и "Национални автентични облекла";
- Фолклорна група "Добруджанки"; Фолклорно трио "Надежда"; Дует "Фолклорен ритъм";
- Театрално студио "Параван";
- Танцов клуб "Самодиви";
- Музикална формация "Ретро изгрев"; Дуо "Акцент"; Красимира Великова;
- Девети самостоятелен концерт на ФГ "Добруджанки"; "Февруарска хоротека"- двигателна гимнастика за възрастни; "ЕХ, родино моя"- конкурс за патриотични песни; "Чаканият гост"- театрално представление; "На лъжата краката са къси"- състезание; "Танцувай с вятъра"- надигравane; "Усмивчици"- детска работилница; Фестивал на тиквата"-кулинарна надпревара и др.

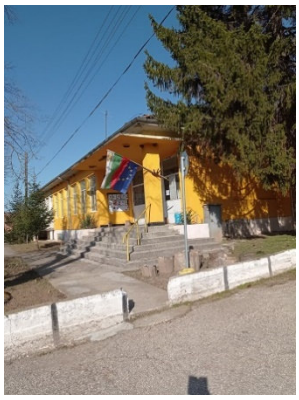
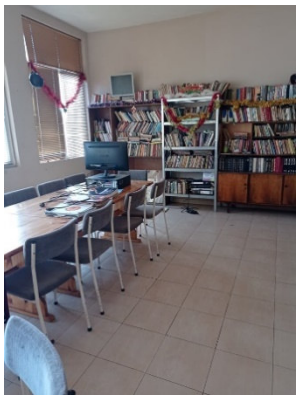

• Народно читалище „Пейо Яворов 2012“ - с. Слатина, Община Ситово:

- клуб за народни танци;
- тенис на маса;

- работа с различни възрастови групи.

• Народно читалище „Възраждане – 2017“ - с. Ситово, Община Ситово:

- кръжок "Родолюбие" работа с деца с ръководител Радка Карарадова;
- клуб "Роден край" с ръководител Красимира Орлоева;
- Добруджански семеен бит;
- ЖВГ "Ситовски снахи 2010" за обработен фолклор, женска група за автентичен фолклор с. Ирник, квартет "Ситовски славеи", дует "Дарина Иванова / Красимира Стоева", трио "Добруджанки" и индивидуални изпълнители;
- "Хумор и забава";
- ТС "Цветница";
- Вокално дуо "ММ" - ВГ за популярни песни;
- Чествания "Трифон Зарезан", Великден, Откриване на жътва и Коледа;
- Изработване на коледни сувенири, мартеници и плетива с членове на Общинската организация на хората с увреждания и участия в изложби;
- "Хоротека" изучаване на традиционни български хора с участието на различни възрасти;

• Народно читалище „Христо Ботев – 2021“ - с. Попина, Община Ситово:

Трети страни заинтересовани от културното наследство

Други заинтересовани страни за опазване и популяризиране на нематериалното културно наследство са НПО в областта на културата, туризма и социалните дейности, осъществяващи дейности на територията на МИГ, гражданското общество и местната общност, които активно вземат участие в дейностите, свързани с опазването и популяризирането на нематериалното културно наследство. В това число влизат всички хора, работещи, учащи, пенсионери и др., които поддържат любителското творчество и по този начин опазват местното културно наследство. В рамките на събраните данни местната общност демонстрира ясно и активно позиция и желание за съхранението и поддържането на местното нематериално културно наследство и най вече местния фолклор, традиции, обичаи и занаяти. От голямо значение е да се отбележи, че на територията на МИГ „Главиница - Ситово, Крайдунавска Добруджа“ любителското творчество намира своето място в различни културни прояви и мероприятия. Различните формации, състави, клубове и школи не дават степен на образование, а само предоставят необходимите знания и умения, които биха били изключително полезни на младото население за опазване на нематериалното културно наследство. Те са ценен актив за местната общност, който трябва да бъде опазван и популяризиран с подходящи подходи и ясна стратегия за развитие.

Библиография

***, *Летопис за Добруджа,* Година 1, Nr.1, Констанца, Издателство Дакия, 1920.

***, *Летопис за Добруджа*, Година II, Nr. 3, Констанца, Институт за графични изкуства „Виктория", 1921.

***, *Летопис за Добруджа*, Година III, Nr. 1, Констанца, Издателство Албания, 1922.

***, *Летопис за Добруджа*, Година III, Nr.2, Констанца, Издателство „Виктория", 1922.

***, Летопис за Добруджа, An III, Nr. 4, Констанца, Издателство „Виктория", 1922.

***, *Летопис за Добруджа*, Година VII, Чернъуц, Институт за графични изкуства и Издателство. „Гласът на Буковина", 1926.

***, *Летопис за Добруджа*, Година XI, fasc.1-12, Чернъуц, Институт за графични изкуства и Издателство „Гласът на Буковина", 1930.

***, *Чуждестранни пътешественици за румънските държави*, том I, Букурещ, Издателство Научно, 1968.

***, *Добруджа. Петдесет години румънски живот. 1878-1928*, Издателство Национална култура, Букурещ, 1928.

***, *Пасторално ръководство,* издателство Адреналин, Сибиу, 2018.

***, *La Dobroudja*, Bucharest, 1928.

***, План за интергрирано развитие на Община Главиница pentru perioada 2021-2027;

***, План за интергрирано развитие на община Ситово pentru perioada 2021-2027;

***, - Доклад за осъществени читалищни дейности на народните читалища в община Главиница за 2021;

***, - Доклад за осъществени читалищни дейности на народните читалища в община Ситово за 2021;

***, - Публичен регистър на Народните читалища - https://chitalishta.com;

***, - Проучване на материалното / нематериално културното наследство на територията на МИГ „Мунци Мъчинулуи – Дунъря веке";

***, *Soils of the Romanian Danube Delta Biosphere Reserve*. Проучване изработено от ICPDD, ARBDD, ICPA Букурещ (Румъния) и RIZA (Холандия), 1996.

Алексадр, Варона, *Трагедията на руския разкол. Реформата на патриарх Никон и началото на Староверите*, Букурещ, Издателство Критерион, 2002.

Арборе Ал. П., *Опит за реконструкция на миналото на румънците от Добруджа*, в *Летопис за Добруджа*, Година III, Nr.2, Констанца, Издателство „Виктория", 1922, p. 237-291.

Арборе Ал. П., Няколко бележки за Черкезите, Гърците и Арабите в Добруджа, в Летопис за Добруджа, An III, Nr. 4, Констанца, Издателство „Виктория", 1922.

Арборе Ал. П., Етнографски характер на южна Добруджа (от турската епоха до 1913), в Летопис за Добруджа, An XIX, Том2, Чернъуц, Издателство "Гласът на Буковина", 1936.

BEAUMONT, F., Les Lipovènes du delta du Danube. Chronique d'une société théocratique russe des Balkans., Balkanologie, Том X, n° 1-2 | mai 2008, [En ligne], mis en ligne le 03 juin 2008. URL: http://balkanologie.revues.org/394.

КИСЕЛЕВ Александру, *Динамика на традициите през годините*, Издателство Exponto, Констанца, 2019.

Константин, Мария, *Отправни точки в проучването на румънската народна носия в Добруджа*, в Певки, VI, 1977.

Котец, П., *Геоморфология на Румъния*, Букурещ, Издателство Техническо, 1973.

Котец, П, Мартинюк К., *Геоморфоложка карта на НРР, мащаб 1: 500.000, Географска монография на НРР, физическа география. Приложение 1*, Букурещ, Издателство Академия, 1960.

Дънеску, Г., *La Dobroudja*, Bucarest, Imprimerie de l'Indépendance Roumaine, 1903.

Думиника, Иван, *Колониите на българите в Бесарабия (1806-1856 год.)*, Кишинев, Държавен Университет на Молдова, Факултет по история и философия, 2017.

Евсеев, Иван, *Речник за магия, демалогия и румънска митология*, Тимишоара, Издателство Amarcord, 1997.

Георгиева, Станка, „Priloženie na krajovskija dogovor/ 1940g./. Ozemljavane i odvorjavane na severnodobrudžanci i pridošlite po vreme na vojnata/1941-1945g./ tavrijski b"lgari v Dulovska okolija", în *NAUČNI TRUDOVE NA RUSENSKIJA UNIVERSITET*, том 51, seria 10, 2012.

Джюръску К. Константин, *История на Румънците,* том I, *От най-стари времена до смъртта на Александър чел Бун (1432)*, Букурещ, Кралска Фондация за литература и изкуство, 1946

Джюреску, К. Г., *История на Румънците,* том II*, От Мирчя чел Бътрън и Александър чел Бун до Михай Витязул,* Букурещ, Издание 4, ревизирано и Кралска Фондация за литература и изкуство, 1943.

Йорга, Николае, *Ръкопис от Азаклъу*, в: *Летопис за Добруджа*, Година III, Nr. 3, Констанца, Издателство Виктория, 1922.

Йорга, Николае, *Трите Добруджи, които намерих; Села и хора от румънска Добруджа през 1859*, в *Летопис за Добруджа,* Година III, Nr.1, Констанца, Издателства „Албания", 1922

Йорга, Николае, *Румънция каквато беше до 1918*, Том II, Издателство Minerva, Букурещ, 1940.

Йон Йонеску от Брад, *Земеделска екскурзия в дунавската равнина*, превод Ф. Михъйлеску, от *Летопис за Добруджа*, Година III, Nr. 1, Констанца, Издателство Албания, 1922.

Йонеску, М. Д., *Добруджа на прага на XX-ти век*, Букурещ, 1904.

KELLY, C., Popular Culture în The Cambridge Companion to Modern Russian Culture, Cambridge University Press, 1998.

Милан, Михаи, *Добруджа като етническа мозайка*, от Стелуца Пъръу, *Мултикултурализъм в Добруджа,* Констанца, Издателство Exponto, 2008.

Пъръу, Стелуца, *Мултикултурализъм в Добруджа*, Издателство Ex Ponto, Констанца, 2007.

Пенерлиев, Милен, „Severna Dobrudža kato čast ot Bulgarskoto kulturno-geografsko prostranstvo", în *Balkanite - ezik, istorija, kultura*, Том 5, Nr. 1, 2015.

Петрика, Думитра, *Черна: страни местна монография*, Клуж-Напока, Дом на научната книга, 2010.

Попою, Паула, *Антропология на местообитанието в Добруджа,* Издателство Oscar Print, Букурещ, 2001.

Постелничяну, Валентина, *Другата Тулчя*, Издание II-ро, Тулчя, Издателство Харвия, 2005.

Ръдулеску, Адриан, Битоляну, Йон, *История на румънците между Дунав и Морето. Добруджа,* Издателство Научно şi Енциклопедическо, Букурещ, 1979.

Сассу, Юлиян И., *Монография на село Каранасуф*, в Летопис за Добруджа, Година IV, Nr. 3, 1923.

Симонеску, Йон, *Добруджа – приказна страна*, Букурещ, Издателство Румънска книга, 1928.

Стачю, Щ, *Румънция и Европейската Комисия за Дунав. Дипломация. Мендународно сътрудничество*, Галац, Издателство Pax Aura Mundi, 2002.

Стойка, В, *The Dobrudzha – The roumanians and their lands*, New York, 1919.

Станев, Стойчо, *Семейна книга на Коджаганчьо*, f.a.

Сучевяну, Александру, Барня Александру, *La Dobroudja romaine*, Букурещ, Издателство Енциклопедическо, 1991.

ТИТОВ, Юлияна, *Връзка между мнозинствени -малцинствени етноси в северна Добруджа*, Издателство Добруджа, Тулчя, 2015.

ТИТОВ, Юлияна, КИСЕЛЕВ, Александру, *Сборник културни проучвания: В памет на доцент д-р Стелуца Пъръу*, Букурещ, Издателство Етноложко, 2020.

Елъдеску-Олт, М., *Конституция на Добруджа*, Букурещ, Издателство Дор. П. Куку, 1908.

Варона, Александр, *Трагедията на руския разкол. Реформата на патриарх Никон и началото на Староверите*, Букурещ, Издателство Критерион, 2002

Устни източници:

- Валентина Брату (n. 1980, Зебил), интервю: Ал. Киселев (2018, Тулчя).
- Синика Чьобану (n. 1955, Извоареле), интервю: Ал. Киселев, Титов I. (2022, Извоареле)
- Василика Делю (n. 1927, Бештепе, майка на Йон и Василе Делю, дъщеря на Тудора Стоян и Йордан Георге), интервю: Стелуца Пъръу (1976, Бештепе). Архив МЕАР.
- Йон Делю Ion (n. 1944, Бештепе), интервю: Ал. Киселев, Титов I. (2022, Бештепе).
- Василе Делю, наричан чичо Цика (n. 1952, Бештепе), интервю: Ал. Киселев, Титов I. (2022, Бештепе).
- Паула Догъреску (n. 1965, Бейдауд), интервю: Ал. Киселев, Титов I. (2022, Извоареле)
- Добре Тънасе (n. 1928), интервю: Доринел Иким (1992, Вишина), Архив МЕАР.

- Йоана Тудораке (n. 1938, Черна), интервю: Юлияна Титов (2022, Черна).
- Настасия Тудораке наричана Сия (n. 1954, Черна), интервю: Юлияна Титов, Ал. Киселев, (2022, Черна).
- Василе Съкуй, (n. 1944, Черна), интервю: Ал. Киселев, Титов Ю. (2022, Черна).
- Йонел Здока (n. 1928, cipan от Граматикова, Гърция) и съпругата му Мария Здока (n. 1933 в Калиакра, България), записано Ю. Титов, Саригьол де дял, Бейдауд, 20.10.2011.